

JAARBOEKJE

VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

VAN

LEIDEN EN OMSTREKEN

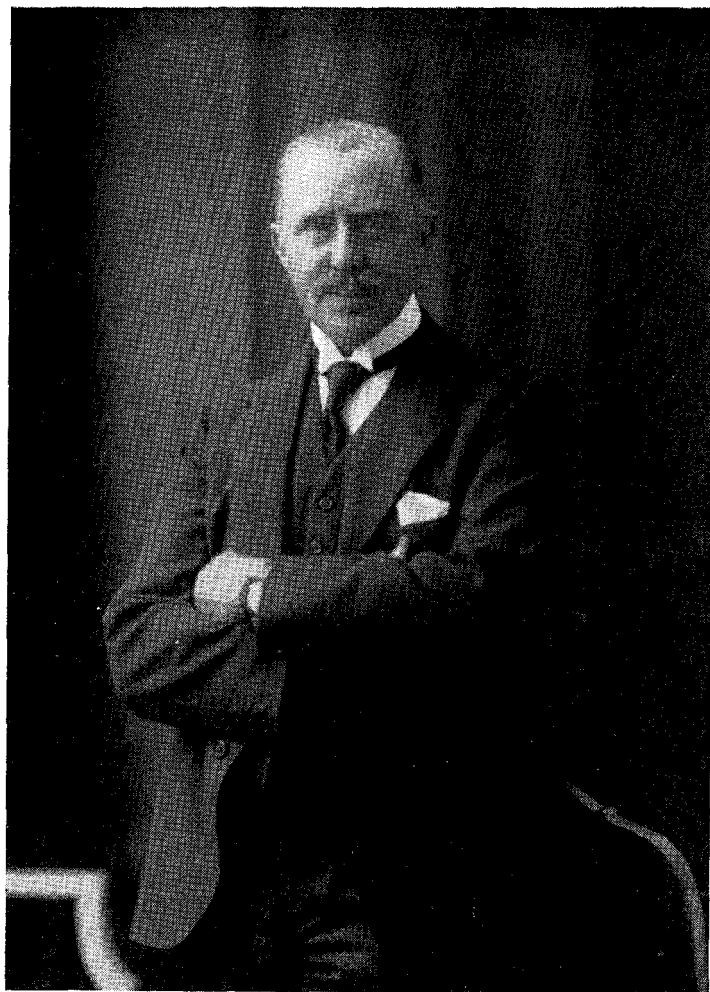
1947

GEDRUKT VOOR DE VERENIGING „OUD-LEIDEN”
DOOR A. W. SIJTHOFF'S UITG.MIJ N.V. TE LEIDEN

LEIDSCH JAARBOEKJE

1947

Mr. '1. VAN DE SANDE BAKHUYZEN

tot 1 Januari 1946 burgemeester van Leiden, omstreeks den tijd zijner
ambtsaanvaarding in 1927.

JAARBOEKJE

VOOR

GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE

VAN

LEIDEN EN OMSTREKEN

1947

NEGEN EN DERTIGSTE DEEL

GEDRUKT VOOR DE VEREENIGING „OUD-LEIDEN”
DOOR A. W. SIJTHOFF'S UITG.MIJ N.V. TE LEIDEN

EEN WOORD VOORAF

Het is altijd een goede gewoonte geweest, het Jaarboekje vroeg in het jaar te doen verschijnen. De trouwe lezers weten, hoe met die gewoonte ook het vorig jaar nog moest worden gebroken, toen de verwerking van de gegevens over den bezettingstijd maakte, dat het Jaarboekje 1946 eerst na het einde van dat jaar kon verschijnen.

De Commissie van redactie is verheugd, thans het Jaarboekje 1947 tijdiger het licht te kunnen doen zien en zij dankt daarbij allen, die daaraan in een of anderen vorm hebben meegewerkt.

Met één ding is de Redactie nog achter : met de nieuwe spelling ; van de schrijvers, die aan den inhoud meewerkten, kon niet worden gevegd, zich reeds vóór den fatalen datum van 1 Mei 1947 van de nieuwe spelling te bedienen. Een volgend Jaarboekje moge zich dus — ook in dit opzicht — aan den tijd spiegelen.

In de samenstelling der Commissie van redactie kwam geen wijziging.

DE REDACTIE

L. B. Mei 1947.

VEREENIGING „OUD-LEIDEN”

OPGERICHT OP 5 NOVEMBER 1902

door

PROF. DR. P. J. BLOK EN **MR. DR. J. C. OVERVOORDE.**

BESTUUR :

DR. T. P. SEVENSMA (1943), *Voorzitter.*

DR. W. C. BRAAT (1931), *Onder- Voorzitter.*

Mevrouw **J. VAN LEUR-DE LOOS** (1946), *Secretaresse,*
Plantage 5a, tel. 23782.

Mejuffrouw **F. A. LE POOLE** (1946), *Penningmeesteres,* Van
Slingelandtlaan 5, giro **175228.**

DR. J. E. KROON (1933).

A. BICKER CAARTEN (1936).

IR. H. A. VAN OERLE (1938).

N. J. SWIERSTRA (1943).

JHR. MR. F. H. VAN KINSCHOT, aangewezen door het Ge-
meentebestuur (1946).

IR. D. BOOGERD (1945), Directeur der Gemeentewerken.

A. H. KLOKKE, aangewezen door het L.S.C. (1945).

Mejuffrouw **H. C. W. VAN WAGENINGEN**, aangewezen door
de V.V.S.L. (1945).

Commissie voor de redactie van het Leidsch Jaarboekje.

Ingesteld December 1902.

MR. J. SLAGTER (1945), *Voorzitter.*

MR. N. KOLFF (1943), *Secretaris,* Beestenmarkt **14.**

DR. J. E. KROON (1935).

E. PELINCK (1938).

Mej. **F. A. LE POOLE** (1937).

MR. R. VAN ROIJEN (1938).

Commissie inzake het herstel van Gravensteen.

Ingesteld op 23 September 1937.

Eere-Voorzitter :

Mr. A. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

Werk-Commissie :

Ir. G. L. DRIESSEN, Voorzitter.

Ir. H. A. VAN OERLE, Secretaris.

A. BICKER CAARTEN.

Ir. D. BOOGERD.

Mr. L.H.N.F.M. BOSCH RIDDER VAN ROSENTHAL.

Mr. Dr. N. G. GEELKERKEN.

Commissie „Het Leidsche Woonhuis”.

(Beheerster van het gelijknamige Fonds, waarin
opgenomen het legaat **Mr. E. RIJKE**).

Ingesteld op 1 Juni 1945.

Prof. Mr. A. N. MOLENAAR, Voorzitter.

A. BICKER CAARTEN, Secretaris, Nieuwsteeg 13.

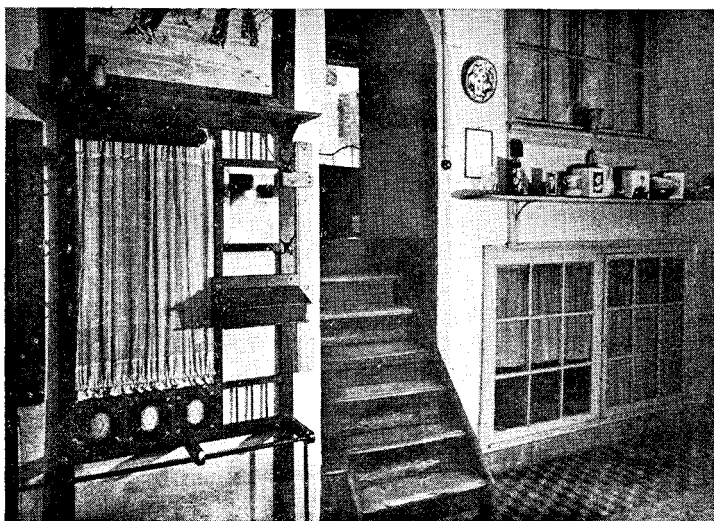
**Notaris J. C. VAN ECK, Penningmeester, Breestraat 56, giro
85873.**

G. VAN DER MARK.

Mr. J. SLAGTER.

Het woonhuis Kloksteeg 2
Eigendom van de Vereeniging „Oud-Leiden”.

Het voorhuis van de woning Kloksteeg 2
Links van den kapstok bevindt zich de trap naar het onderhuis.
Rechts : het raam van de opkamer en dat van het onderhuis.

CORRESPONDEERENDE LEDEN IN RIJNLAND

Voor :

Aarlanderveen : Mevr. **F. TH. VAN DER WIND-PEEREBOOM VOLLER** (1945).

Alkemade : G. M. ZOETEMELK (1946).

Alphen aam den Rijn : E. VAN ELK (1945).

Hazerswoude-Dorp : B. OFFRINGA (1936).

Hazerswoude-Rijndijk : J. D. DE KORT (1943).

Hoogmade : MR. A. J. **SORMANI** (1941).

Katwijk : Mevr. M. L. H. **EERDBEEK-CLAASEN** (1936).

Koudekerk aan den Rijn : J. W. VAN OMMERING.

Leiderdorp : G. SCHEEPSTRA (1943).

Noordwijk : **PROF. L. OSWALD WENCKEBACH** (1941).

Noordwijkerhout : J. A. M. PIJNENBURG (1937).

Oegstgeest : W. J. VAN VARIK (1941).

Rijnsburg : S. C. H. **LEENHEER** (1945).

Voorhout : MR. G. F. W. VAN BERCKEL (1942).

'Voorschoten : D. J. BRINKS (1940).

Warmond : P. H. ROMIJN (1936).

Wassenaar : DR. H. J. HONDERS (1942).

Zoeterwoude : A. H. J. PAARDEKOOPEL (1944).

Vertegenwoordiger van „Oud-Leiden” in de Monumenten-
commissie der Gemeente Voorhout :

E. PELINCK. (1942).

Idem in die der Gemeente Rijnsburg :

IR. H. A. VAN OERLE (1944).

Bestuurskamer : Regentenkamer van het Broechevohof,
Papengracht 16.

MUSEA, MONUMENTEN ENZ. TE LEIDEN

Stedelijk Museum De Lakenhal

Oude Singel 32

Geopend : van 1 Nov. —1 Maart 10—15, van 1 Maart—
1 Juli en van 1 Oct.—1 Nov. 10—16, van 1 Juli—
1 Oct. 10—17 ; Zon- en Feestdagen, opening : 12.30.
Entree : f 0.10. Maandag : f 0.25. Zon- en Feestdagen :
gratis.

Academiegebouw

Rapenburg 73

Bezichtiging vooraf aan te vragen; in de vacantes
van 9—12 en van 14—17.

Academisch Historisch Museum in Academiegebouw, tijdelijk
gesloten ; na heropening te bezichtigen Dinsdags en
Vrijdags van 14—17.

Hortus Botanicus bij Academiegebouw

Geopend : Alleen werkdagen van 1 Oct. tot 1 Apr. 9—12
en 13.30—16; van 1 Apr. tot 1 Oct. 9—12 en van
13.30—17; Zondags 10—16.
Entree : gratis.

Rijksmuseum van Oudheden

Rapenburg 28

Geopend : van 1 Nov.—16 Febr. 10—16, van 16 Febr.—
1 Nov. 10—17; Zon- en Feestdagen, opening:
13 uur ; 1 Jan. en 3 Oct. gesloten.
Entree : f 0.10, Maandag : f 0.25.

Rijksmuseum voor Volkenkunde

Steenstraat 1A .

Geopend : van 1 Apr.—1 Oct. 10—16, van 1 Apr.—
1 Oct. 10—17. Zon- en Feestdagen, opening : 13 uur ;
1 Jan. en 3 Oct. gesloten.
Entrée : f 0.10, Maandag f 0.25.

Rijksmuseum van Natuurlijke Historie

Raamsteeg 2A

Geopend : Werkdagen 9—12 en 13.30—17 (behalve Zaterdagmiddag).

Entree : gratis.

Rijksmuseum van Geologie en Mineralogie

Garenmarkt 1B

Geopend : Werkdagen 9-12 en 13.30—16.

Entree : gratis.

*Rijksmuseum voor de Geschiedenis der Natuurwetenschappen
(voormalig Nederlandsch Historisch Natuurwetenschap-
pelijk M u s e u m)*

Steenstraat 1A

Na de heropening, waarschijnlijk in Juli 1947, te bezichtigen op werkdagen, voor zoover geen Christelijke Feestdagen en behalve des Maandags; van 10—16.

Gesloten 31 Augustus en 3 October.

Nederlandsch Legermuseum Generaal Hoefer

Pesthuislaan 7

Bezichtiging in groepen van 10—15 personen vooraf aan te vragen.

Pieterskerk

Ter bezichtiging geopend op werkdagen van 9-12 en 14—17.

(Woensdags doorgaans dienst).

Entrée : f 0.25.

Hooglandsche Kerk

Ter bezichtiging geopend op werkdagen van 9—17.

(Woensdag doorgaans dienst),

Entree : f 0.25, bij groepen f 0.10.

St. Anna Hofje

Hooigracht g

Kapel te bezichtigen op werkdagen van 10—18.

Entree : f 0.25, bij groepen f 0.10.

Hofje Meermansburg

Oude Vest 159

Regentenkamer te bezichtigen op werkdagen van 9—16.

Entree : f 0.25.

VEREENIGING „OUD-LEIDEN”

VERSLAG OVER HET JAAR 1946

„Oud-Leiden” zette het jaar 1946 goed in met den aankoop van een huis, een oud huis. Alvorens hiertoe te geraken werd een fonds ingesteld, „Het Leidsche woonhuis” genaamd en een commissie benoemd om dit te beheeren. In het fonds is een legaat van wijlen Mr. E. Rijke, groot f 500.— gestort, terwijl het Bestuur besloot ieder jaar de helft van het eventueel batig saldo der vereeniging in het fonds te storten. Het fonds zal gebruikt worden om in Leiden antieke huizen te koopen teneinde deze voor het nageslacht te bewaren. De commissie bestaande uit de heeren Prof. Mr. A. N. **MOLENAAR**, voorzitter, A. **BICKER CAARTEN**, secretaris, Notaris J.C. **VAN ECK**, penningmeester, G. **VAN DER MARK**, Mr. J. **SLAGTER**, ving haar werk aan met den aankoop van het huis Kloksteeg 2, merkwaardig door zijn indeeling. Het huis heeft een eenvoudigen baksteen trapgevel (ca. 1650), een deur op den beganen grond, geflankeerd door ramen, op de eerste verdieping twee ramen met 18de-eeuwsche roedeverdeeling en op de zolder en vliering 17de-eeuwsche kruisvensters. Inwendig heeft het een „voorsael” met trap naar de opkamer, waaronder zich weer een vertrek bevindt met een schoorsteen, die tot vele conjecturen aanleiding geeft. Het pand verkeert echter in slechten staat, restauratie is bitter noodig en de geldmiddelen zijn niet ruim, zoodat het Bestuur den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen om een subsidie voor restauratie heeft verzocht. Intusschen zond het Bestuur den leden een geïllustreerde circulaire, waarin om een gift werd verzocht voor het herstel van het huis. De oproep had succes want er werd nog in geen drie maanden tijd een bedrag van f 2600.— opgebracht.

De lezingen werden dit jaar alle in de Lakenhal gehouden en ingeleid op 26 Maart door den heer A. A. **KOK**, architect te Amsterdam, met een voordracht over de restauratie van stad en dorp.

De heer SWIERSTRA was zoo goed de leden na afloop van de algemeene ledenvergadering op 14 Februari bezig te houden met een serie lantaarnplaatjes naar oude gravures.

15 November hield Dr. W. C. BRAAT een voordracht over oudheidkundig bodemonderzoek, terwijl op 12 December Prof. Dr. T. H. MILO sprak over Leidsche schepen in den oorlog van 1477 tegen Frankrijk en het leven aan boord.

Er was in het algemeen minder opkomst dan in de oorlogs-jaren, wat ongetwijfeld te wijten is aan meer vertier in een normaler bestaan.

Voor de excursies was de noodige belangstelling en de heer SWIERSTRA was de bewonderenswaardige en onvermoeide cicerone. De eerste tocht op 11 Mei was een bezoek aan eenige hofjes, de tweede op 29 Juni een visite aan de Waalsche en Doopsgezinde Kerken om het kerkzilver te zien.

Het Bestuur vertegenwoordigde de vereeniging bij verschillende gelegenheden nl. op de receptie van het bestuur der V.V.S.L. op den verjaardag dier vereeniging ; de vergadering der vereeniging „De Hollandsche Molen” op 2 Maart ; bij het plechtig in gebruik nemen van het gerestaureerde orgel in de Pieterskerk op 17 April ; op de jaarvergadering der vereeniging „Stad en Lande van Zuid-Holland” op 11 Mei ; bij de onthulling van een gedenkteeken op de Hooglandsche Kerkgracht door de buurtvereeniging St. Pancras op 4 Mei ; de receptie van de 3-Octobervereeniging ter eere van haar zestigjarig bestaan ; de herdenking van het honderdjarig bestaan van het Coilegium Theologicum „Quisque suis viribus” op 19 Juni ; bij de opening van de eerste paardenmarkt sedert den oorlog te Voorschoten op 27 Juli.

Voorts ontving „Oud-Leiden” eenige verzoeken ; met de aankondiging van het bezoek van de zustervereeniging „Die Maze” op 22 Juni het verzoek het gezelschap Leiden te laten zien en tot slot een gemeenschappelijke maaltijd bij te wonen in In den Vergulden Turk. De heer SWIERSTRA heeft de Rotterdammers Leiden laten zien en met den voorzitter den maaltijd geassisteerd.

De secretaris, de heer BICKER CAARTEN ontwierp op verzoek van de Universitaire Sportcommissie Leiden een achttal wandelingen van ca. 15 km.

De Groenencommissie van het L.S.C. en de novitiaatscommissie van de V.V.S.L. verzochten hun kinderen tijdens het

novitiaat in Leidens Oudheden wegwijs te maken, van welke taak zich wederom de heer **SWIERSTRA** met engelengeduld gekweten heeft.

„Oud-Leiden” verzocht op haar beurt Notaris **HOLTKAMP** toe te stemmen in het wederom aanbrengen van den ouden naam „D'Oosterse Lamp” in den gevel van zijn woning op het Rapenburg, ter herinnering aan de werkzaamheid van den natuurkundige **VAN MUSSCHENBROEK**, die in dat pand zijn werkplaats heeft gehad. ¹⁾ In principe zeide de heer **HOLTKAMP** zijn medewerking toe. Dit is overigens het begin van een nieuw gevechtsterrein voor „Oud-Leiden”, nl. het herstel der oude namen op de huizen, zooals dat b.v. in Middelburg nog bestaat. De gemeente-archivaris zal alle oude namen signaleren, die hij tegenkomt.

Op verzoek van „Oud-Leiden” werd een leelijk reclamebord aan den gevel Rijsburgerweg 54 verwijderd.

De technische hoofdbambtenaar van den Provincialen Waterstaat van Zuid-Holland heeft zich, naar aanleiding van het verzoek van „Oud-Leiden”, bereid verklaard de herplaatsing van den heerlijkheidspaal bij de Wassenaarsche Brug onder Valkenburg op te nemen in het bestek van den herbouw van die brug.

De vereniging attendeerde het Gemeentebestuur op de koffietent bij de Zijlpoort, die het stadsbeeld daar ontsiert, overigens tot nu toe zonder veel succes. Meer bereikten wij toen de heer **SWIERSTRA** een gat in de rotonde van den Burcht had geconstateerd en dit, na er opmerkzaam op te zijn gemaakt, snel door Gemeentewerken is gedicht.

Eveneens verheugend is te mogen zien dat de voortdurende actie voor het behoud van den molen „De Valk” nu binnen afzienbaren tijd toch resultaat zal hebben. De gemeenteraad heeft besloten dezen molen door een molenbouwer te laten herstellen, zoodanig dat hij weer zal kunnen werken. Het Bestuur meende hiervoor het langgeleden aan de gemeente toegezegde bedrag van f 1000.— uit het legaat-Prins ter beschikking te moeten stellen.

In het bestuur kwamen in den loop van het jaar eenige wijzigingen ; de heer van Oerle vertrok naar Indië en moest

¹⁾ Vgl. Dr. C. A. **CROMMELIN**, De Leidsche van Musschenbroeks, in Leidsch Jaarboekje 1945, blz. 127-133.

daarom tijdelijk zijn functie neerleggen ; als vertegenwoordiger der gemeente nam de burgemeester Jhr. Mr. F. H. VAN KINSCHOT zitting in het bestuur ; wegens gezondheidsredenen moest, na een onafgebroken werkzaamheid van 18 jaar de heer WICHERS ROLLANDET het thesaurierschap opgeven en Mej. F. A. LE POOLE verklaarde zich bereid deze functie waar te nemen. De heer BICKER CAARTEN moest door veranderde werkkring het secretariaat, dat hij met liefde en geestdrift voerde, tijdelijk overdragen aan Mevrouw J. VAN LEUR-DE Loos.

Als correspondent voor Alkemade werd de heer G. M. ZOETEMELK te Rijpwetering aangewezen.

Tot slot valt het overlijden te melden van den heer R. DE WILDE, een zware slag voor „Oud-Leiden”, daar hij met onvermoeiden ijver een zeer groot aantal leden heeft aangebracht.

Het aantal leden bedroeg op 28 Maart 934. Een aantal bedankte begin Januari ; voor een deel moet dit tanen der belangstelling te wijten zijn aan het over tijd verschijnen van het Leidsch Jaarboekje 1946, ten deele ook aan de zooveel duurdere levensomstandigheden.

Ten slotte zij opgemerkt, dat wij ons dit jaar niet mochten verheugen in een bovenmatige belangstelling van de jeugd, i.c. het L.S.C., want het aantal nieuwe leden uit dezen kring was veel kleiner dan andere jaren.

„Oud-Leiden” ontving dit jaar eenige geschenken in den vorm van foto's en boekwerken, o.a. van de heeren W. F. TEGELAAR Jr., W. J. KRET, A.M. DE BLAUW, A. BICKER CAARTEN en van de dames Dr. A. TIMMERMANS, F.A. LE POOLE, en DUVAL, voor welke bewijzen van aanhankelijkheid het Bestuur steeds bijzonder gevoelig is.

J. VAN LEUR-DE Loos, secretaresse

KORTE KRONIEK VAN LEIDEN EN OMSTREKEN VAN 1946

JANUARI

- 1 Overleden te Katwijk aan Zee de heer **JANNUS HOLTRUST**, oud-hoofd der Chr. Lagere School aldaar, in den ouderdom van 79 jaren.
- 4 De eerste groep repatrieerenden uit Ned. Oost-Indië, bestemd voor Leiden en omgeving, alhier aan het station gearriveerd.
- Herdenking van den moord, voor 2 jaren gepleegd op de heeren **DOUMA**, **FLU** en **DE JONG**, door kranslegging op hun graven.
- 8 Tot Zendingsdirector door de besturen van de samenwerkende Zendingscorporaties te Oegstgeest benoemd Dr. W. F. **DANKBAAR**, Ned. Herv. predikant te Goes-Wilhelminadorp.
- 10 De „Gele” tram, sedert de hervatting van den dienst rijdend tot den Wassenaarschen weg, weder doorgetrokken tot het vroegere eindpunt in de Haarlemmerstraat bij de Haven. Dertien beambten, die op dit tramtraject Scheveningen-Leiden dienst deden, kwamen door toedoen van de bezettende macht om het leven.
- 11 Laatste voorstelling van de bevrijdingsrevue „Leydts Goedt”.
- Te Wassenaar overleden, 74 jaren oud, de heer R. P. **OFFRINGA**, rustend arts.
- 13 De heer J. **VAN DEN EYKEL** Gzn, bekende persoonlijkheid op land- en veeteeltgebied, voorzitter van de Coöperatieve Voorschotbank en Spaarkas te Rijnsburg, in den ouderdom van 60 jaren overleden.
- Intrede van Ds. J. G. **VAN IEPEREN** als Ned. Herv. pre-

JANUARI

dikant te Katwijk aan Zee, gekomen van Rotterdam-Hillegersberg en van Ds. C. J. **LAMBOUR** als predikant der Ned. Herv. Gemeente te Alphen aan den Rijn, tevoren werkzaam te Lage Zwaluwe.

- 15 Vertrek van Ir. J. J. **ADRIAANSE**, directeur der Gemeentebedrijven te Katwijk aan Zee, in gelijke hoedanigheid benoemd te Schiedam.

Nationale pluimveetentoonstelling te Lisse, bloemententoonstelling te Sassenheim.

- 17 De door de bezettingsmacht vernielde brug over het Afwateringskanaal te Oegstgeest wordt na herstel in gebruik genomen, zoodat weder doorgaand tram- en ander verkeer op het traject Leiden-Haarlem plaats kan vinden.

Te Oegstgeest, oud 77 jaren, overleden de heer R. A. **DEN OUDEN**, bekende figuur in de A.R.-partij, die in zijn jongeren tijd het Chr. onderwijs te Bodegraven en Leimuiden heeft gediend.

- 20 Intrede van Ds. L. J. **BAAS** als Ned. Herv. predikant te Valkenburg, gekomen van Hoogmade.

Eerste vergadering van den nood-gemeenteraad onder leiding van Weth. M. G. **VERWEY**, waarin mededeeling wordt gedaan dat bij K.B. aan Burgemeester Mr. A. **VAN DE SANDE BAKHUYZEN** op zijn verzoek eervol ontslag is verleend. Tot gemeentesecretaris van Leiden benoemd Mr. J. **BOOL**, tevoren in die hoedanigheid werkzaam te Enschede. Voorts benoemd tot directeur der Stedelijke Lichtfabrieken te Leiden de heer Ir. Y. **YKEMA**, waarn. directeur. De wethouderssalarissen worden bepaald op f 4000.—, het presentiegeld der raadsleden op f 6.— per zittingsdag.

- 23 De doodstraf geëischt tegen den Katwijkschen agent van politie K. **VERMEER** wegens het met noodlottig gevolg schieten op deelnemers aan een illegalen overval op het distributiekantoor te Katwijk aan Zee op 8 April 1944.

De afdeeling Lisse van de Algem. Vereeniging voor

JANUARI

bloembollencultuur besluit tot het stichten van een permanent tentoonstellingsgebouw aldaar.

Opruiming van de hinderlijke bunkers uit den bezettingstijd aan den Haagweg.

- 28 Installatie door den Commissaris der Koningin in deze provincie van een commissie tot bestudeering van de mogelijkheid te Katwijk aan Zee een zeehaven aan te leggen.

Tienjarig bestaan van de Prinses- Julianakleuterschool aan de Heerenstraat alhier.

- 29 Op 54-jarigen leeftijd alhier overleden Dr. J. **WOLTJER** Jr., conservator aan de Sterrewacht, onderzoeker van bijzondere begaafdheid en zeer kundig theoretisch astrofysicus.

Van 29 Jan. tot en met 31 d.a.v. nationaal schaaktournooi te Leiden.

FEBRUARI

- 1 De Minister van Oorlog Mr. J. MEYNEN bezoekt den te Leiden in de kazerne aan het Noordeinde gevestigden Mijnenopruimingsdienst .

- 2 Herdenking door de Leidsche Volksuniversiteit van de nagedachtenis van Prof. Dr. J. HUIZINGA met een rede van Dr. A. J. M. POLMAN O.F.M., lector in de kerkgeschiedenis aan de Franciscaansche Theol. School te Sittard.

Opening door den wethouder van Sociale Zaken, den heer S. MENKEN, van een cursus voor Maatschappelijk Werk. In het kader van de Gezinsweek van Landelijk Volksherstel worden te Leiden verschillende samenkomsten gehouden, waarin gezinsproblemen worden besproken.

- 5 De dagbladen berichten van de opening van besprekingen tusschen het Gemeentebestuur van Leiden en de directie der N.Z.H.T.M. omtrent de mogelijkheid van opheffing

FEBRUARI

van de tramlijn door den Hoogewoerd en de vervanging daarvan door een trolleybus over het Levendaal.

- 7 Vertrek van een groep van 40 kinderen uit Leiden naar Zwitserland om daar door de zorgen van het Zwitsersche Roode Kruis aan te sterken.
- 8 Rectorale rede in de Stadsgehoorzaal van Prof. Dr. B. G. **ESCHER** ter herdenking van den 37sten verjaardag van de Leidsche Universiteit. Hare Majesteit de Koningin vereerde deze eerste viering na de bevrijding met Haar tegenwoordigheid. In een rede bracht Zij hulde aan de tijdens de bezetting door de Hoogleeraren aangenomen houding en herdacht den overleden hoogleeraar **HUIZINGA** en de in den verzetsstrijd gevallen Leidsche Studenten.
- 10 Hare Majesteit de Koningin neemt onaangekondigd deel aan een wijdingsbijeenkomst in de Pieterskerk, georganiseerd door den Christen Studenten Raad, in welken dienst als sprekers optraden Prof. Dr. J. A. J. **BARGE** en Ds. F. **KLEYN**, lid van het College van Herstel der Leidsche Universiteit.
- 12 Ds. E. J. **BEKER** aanvaardt het beroep tot predikant der Ned. Herv. Gemeente te Voorhout, vacant gekomen door het vertrek van **Ds. A. J. FLINK** naar Capelle aan den IJssel.
- In de filmzaal der Academie houdt de Engelsche hoogleeraar Prof. Dr. M. F. **MOTT** voor Leidsche studenten een lezing over de wetenschap in Engeland tijdens den oorlog.
- Ds. **JOH. LUURING**, gedurende het derde decennium van deze eeuw Ned. Herv. predikant te Hazerswoude, oud 69 jaren, overleden.
- 15 Te Leiden gestorven, oud 70 jaren, Dr. **WILKO EMMENS**, oud-leeraar M.O.
- In den ouderdom van 49 jaren overleden de heer M. G. **VERWEY**, wethouder en loco-burgemeester van Leiden ; zijn stoffelijk overschot werd 21 Febr. d.a.v. onder zeer

FEBRUARI

grote deelneming van de bevolking op de begraafplaats Rhijnhof ter ruste gelegd.

- 19 Overvloedige vischvangst omstreeks dezen tijd in de Noordzee door loggers uit Katwijk aan Zee, waarvan vele na een week varens meer dan tienduizend gulden besomden.

Viering van het 50-jarig jubileum van de Gereformeerde Schoolvereeniging te Leiden.

- 20 Herdenking door de Partij van den Arbeid van den overleden wethouder VERWEY.

Met ingang van 1 Maart e.k. benoemd tot burgemeester van Warmond Jhr. Mr. L. M. E. VON FISENNE en van Aalsmeer Mr. D. H. PEEREBOOM VOLLER.

De burgemeester van Woubrugge, de heer D. RIJNDERS, benoemd in gelijke hoedanigheid te Middelhamis en Sommelsdij k.

- 24 Afscheid van Ds. M. HEUZEVELDT als Gereformeerd predikant te Hazerswoude wegens vertrek naar Slikkerveer.

- 27 Weder-ingebruikneming van de Leidsche Buitenschool te Katwijk aan Zee.

- 28 De directie van de Bataafsche Petroleum Maatschappij stelt ter beschikking van den Staat f 4.000.000.—, waarvan $\frac{3}{4}$ is bestemd voor uitbreiding van laboratoria te Leiden (Kamerlingh Onneslaboratorium) en Delft en $\frac{1}{4}$ voor studiebeurzen.

Afscheid van Ds. R. C. HARDER, predikant bij de Geref. Gemeente alhier sedert 1939, wegens benoeming tot studentenpredikant te Wageningen. Ds. J. WEGGEMANS van dezelfde gemeente neemt na 8-jarigen arbeid alhier een beroep naar Hilversum aan.

MAART

- 1 Aanslag met doodelijk gevolg uit politieke oogmerken te Leiden op Ir. F. H. E. GULJÉ, directeur van de Holland-sche Constructie Werkplaatsen. De regeering betoont haar

MAART

deelneming aan de nagelaten betrekkingen door het bezoek van den Minister-president en den Minister van Justitie aan het sterfhuis.

- 5 De nieuwe Burgemeester van Warmond legt bij zijn ambtsaanvaarding een krans op het graf van zijn door de bezettingsmacht gefusilleerden voorganger, Burgemeester **KETELAAR**.
- 10 Intrede te Rijnsburg van Ds. K. J. K. **BURGY** als Ned. Herv. predikant, gekomen van Westmaas.
Aanvang van het herplanten van boomen allerwege in de stad ter vervanging van de in den hongerwinter van 1944/45 opgestookte exemplaren.
- 11 Sportuitwisseling tusschen Leiden en Oxford.
- 12 Overleden alhier, oud 56 jaren, de heer **JACOBUS PITLO**, in leven directeur van de Sociëteit Minerva van het L.S.C.
- 15 Prof. Dr. F. D. K. **BOSCH**, benoemd tot hoogleeraar in de Archaeologie en Oude Geschiedenis van Z.O.-Azië aan de Rijksuniversiteit te Leiden, aanvaardt zijn ambt met het uitspreken van een rede, getiteld „Het Vraagstuk van de Hindoe-kolonisatie van den Archipel”.
- 18 Opening door de N.Z.H.T.M. van een busdienst Leiden—Warmond v.v.
60-jarig bestaan van de Onderlinge Brandwaarborgmaatschappij te Zoeterwoude.
Ds. J. **EYGENDAAL**, sedert 1939 hulppredikant te Leiden, vertrekt als zendeling naar Nieuw Guinea.
Ingevolge het Zuiveringsbesluit is aan Dr. H. **KREKEL**, tijdens de bezetting benoemd tot hoogleeraar aan de Leidsche Universiteit, doch nooit werkelijk in functie getreden, ontslag verleend.
De heer P. A. **MEISSEN**, secretaris-ontvanger van Voorhout, met ingang van 1 April e.k. benoemd tot burgemeester van Wateringen.
- 21 Persconferentie inzake de nieuwe spoorwegplannen te Leiden.

MAART

- 22 Prof. Dr. H. **VAN DE WAAL**, benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte om onderwijs te geven in de Kunstgeschiedenis, aanvaardt zijn ambt met het uitspreken eener rede, getiteld „Traditie en Bezieling”.
- 24 Intrede van Ds. M. W. J. **GEURSEN** bij de Ned. Herv. Gemeente te Leiden, speciaal belast met den arbeid onder de buitenkerkelijken. Afscheidspredikatie van Ds. S. **KRANENBURG**, Ned. Herv. predikant te Zoeterwoude, wegens vertrek naar Amsterdam West.
- 25 In de vacature M. G. **VERWEY** tot wethouder van Leiden gekozen de heer A. J. **JONGELEEN**.
Prof. Mr. P. J. **AALBERSE**, Staatsraad, in het begin dezer eeuw vele jaren wethouder van Leiden, wordt 75 jaren oud.
- 29 Prof. Dr. Th. J. G. **LOCHER**, benoemd tot hoogleeraar in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte om onderwijs te geven in de Algemeene Geschiedenis, aanvaardt zijn ambt met een rede : „Over de verhouding van Oost en West in de Europeesche geschiedenis”.
- 31 Intrede te Katwijk aan Zee van Ds. E. **PIJLMAN**, predikant bij de Geref. Kerk, als opvolger van Ds. J. C. **GILHUIS**, naar Rotterdam Zuid vertrokken.

APRIL

- 1 Benoemd tot curatoren der Rijksuniversiteit te Leiden: Dr. J. E. Baron **DE Vos VAN STEENWIJK** (Voorzitter), Mr. A. F. **VISSER VAN IJZENDOORN**, Ds. F. **KLEYN**, Dr. L. G. **KORTENHORST**, Dr. W. J. **BRUINS SLOT**; tot secretaris Mr. K. **WIERSMA**. Het tot dusver in plaats van een Curatorium gefungeerd hebbende College van Herstel wordt op dezen datum opgeheven.
- 5 Prof. Dr. J. H. **WASZINK**, hoogleeraar in de Latijnsche taal en letterkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden, aanvaardt zijn functie met een rede over „Humanitas”.
Mr. P. E. **BRIËT** alhier neemt, nadat hij het ambt ge-

APRIL

durende 40 jaren heeft bekleed, afscheid als secretaris van den Voogdijraad te Leiden.

Gouden jubileum van mejuffrouw C. M. **DE HAAS** als organiste van de Waalsche kerk alhier.

- 10 Benoemd tot burgemeester van Bodegraven de heer Mr. J. J. **CROLES**. Afscheid van den burgemeester van Noordwijk den heer Dr. J. B. V. H. J. **VAN DE MORTEL**.
- 12 Prof. Dr. W. **BANNING**, benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de Kerkelijke Sociologie, houdt zijn inaugurale rede, getiteld „Over de ontmoeting van Theologie en Sociologie”.
- 15 Mej. Dr. L. E. **VAN WIJK** te Delft toegelaten als privaats docente in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte aan de R.U. te Leiden om onderwijs te geven in de Zweedsche en Deensche talen ; alsvoren Dr. **A. C. ZAAZEN** te Heemstede om onderwijs te geven in de Wiskunde.
- 16 Mr. J. **BOOL** als gemeente-secretaris geïnstalleerd.
Eerste zitting van het Leidsche tribunaal.
- 17 Ingebruikneming van het orgel in de Pieterskerk na restauratie.
- 29 De N.Z.H.T.M. opent busdiensten Leiden—Voorhout—Noordwijkerhout v.v.
In den ouderdom van 78 jaren te Leiderdorp overleden de heer G. **VAN LEEUWEN**, orgelbouwer aldaar.

MEI

- 1 De N.V. Eltax heropent haar vooroorlogsche stadsbusringlijn.
- 3 Inaugurale rede van Prof. Dr. W. **DEN BOER**, benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de Oude Geschiedenis, getiteld „Nationalisme in Griekenland in de vijfde eeuw voor Christus”.
- 4 Onthulling van het tijdelijke gedenkteken aan de Steenstraat, ter nagedachtenis aan de in den bezettingstijd omgekomen personen.

MEI

Heropening van den rechtstreekschen spoordienst Leiden-Utrecht v.v., na het gereedkomen van de brug over het Nieuwe Kanaal.

5 Herdenking der Bevrijding.

7 Doodengedenkdienst in de Pieterskerk.

8 Benoemd in de Faculteit der Letteren en Wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden tot gewoon hoogleeraar, Dr. N. J. H. **ROYEN**, voorheen buitengewoon hoogleeraar ; tot gewoon hoogleeraar Dr. A. A. **SMIJERS**, voorheen buitengewoon hoogleeraar ; in de Faculteit der Wis- en Natuurkunde tot gewoon hoogleeraar Dr. M. G. J. **MINNAERT**, voorheen buitengewoon hoogleeraar.

Inaugurale rede van Prof. Mr. G. E. **LANGEMEIJER**, benoemd tot buitengewoon hoogleeraar in de Inleiding tot de Rechtswetenschap, getiteld : „Ons oordeel over wat Recht moet zijn”.

Benoemd tot tijdelijk Burgemeester van Oegstgeest de heer J. H. **LUITING MATEN** te 's-Gravenhage.

g De Engelsche staatsman Winston Churchill landt voor zijn bezoek, o.m. aan Leiden, op het vliegveld Schiphol. De Drie-Octobervereniging bestaat 60 jaren.

10 Het eeredoctoraat in de Rechtsgeleerdheid aan de Leidse Universiteit verleend aan Winston Churchill, waarbij als promotor optrad Prof. Mr. R. P. **CLEVERINGA**. Tot de aanwezigen behoorden H.H.K.K.H.H. Prinses **JULIANA** en Prins **BERNHARD**.

12 Door het herstel van de Jan Zwanenbrug tusschen Rijnsburg en Noordwijk is het rechtstreeksche tram- en wegverkeer weder mogelijk.

14 Inaugurale rede van Prof. Dr. J. **MULDER**, benoemd tot hoogleeraar in de Interne Geneeskunde, getiteld „Ontwikkeling en Structuur der huidige Inwendige Geneeskunde”.

17 Prof. Dr. F. L. R. **SASSEN**, benoemd tot hoogleeraar in de Wijsbegeerte, spreekt zijn inaugurale rede uit : „Katholicisme en wijsgeerig denken”.

MEI

Verkiezing van leden voor de Tweede Kamer van de Staten-Generaal.

zo De N.Z.H.T.M. verandert haar naam in Noord-Zuid-hollandsche Vervoermaatschappij.

24 Prof. Dr. E. **HAVINGA** benoemd tot hoogleeraar in de Organische Chemie, aanvaardt zijn ambt met het uitspreken van een rede: „Kennis en Begrip in de Organische Chemie”.

30 Verkiezing van leden voor de Provinciale Staten.

31 Tot Burgemeester van Leiden benoemd Jhr. Mr. F. H. **VAN KINSCHOT**, burgemeester van Alkmaar.

Inaugurale rede van Prof. Dr. A. J. C. **RÜTER**, benoemd tot hoogleeraar in de Nederlandsche Geschiedenis, getiteld : „Verleden en toekomst als bron van politieke inspiratie”.

JUNI

14 Inaugurale rede van Prof. Mr. J. E. **JONKERS**, benoemd tot hoogleeraar in het Nederlandsch-Indisch Strafrecht, getiteld : „De weg van het Strafrecht”.

17 Installatie van den heer **VAN KINSCHOT** als burgemeester van Leiden.

21 Prof. Dr. T. H. **MILO** aanvaardt zijn ambt als hoogleeraar in de geschiedenis der Overzeesche gebiedsdeelen en van het Zeewezen met een rede, getiteld : „De invloed van de Zeemacht op de geschiedenis der Vereenigde Oost-Indische Compagnie”.

23 Overleden te Leiden mejuffrouw Dr. **MAGDA DE HAAS**, in leven leerares in de Duitsche taal aan het Stedelijk Gymnasium.

28 Inaugurale rede van Prof. Mr. H. F. W. D. **FISCHER**, benoemd tot hoogleeraar in het Oudvaderlandsche Recht, getiteld : „Oude en nieuwe opvattingen omtrent de studie van het Oudvaderlandsche Recht”.

JULI

- 1 Afscheid van mejuffrouw M. A. **LUTZ** als directrice van de R.-K. Vakschool voor Meisjes.
2. Omvangrijke fraudes aan het distributiekantoor te Leiden ontdekt.
- 5 Inaugurale rede van Prof. Dr. T. H. **VAN DEN HONERT**, benoemd-hoogleraar in de Algemeene Plantkunde, getiteld : „Ketenprocessen in de levende Plant”.
- 10 Merkwaardige promotie aan de Leidsche Universiteit op een proefschrift : „De resultant in de theorie der algebraïsche bronnen” van den heer G. **VAN DER MEY**, oud 32 jaren, afkomstig uit Lisse, zijnde blind en doof.
- 12 Inaugurale rede van Prof. Dr. A. C. **BOUMAN**, benoemd tot hoogleraar in de Algemeene Taalwetenschap en Taal- en Letterk. der Oud-Germ. Volken, getiteld : „Karakterteekening in de Oudgermaansche Letterkunde”
- 18 Benoemd tot burgemeester van Leiderdorp de heer K. **VAN DIEPENINGEN** te Rijswijk, tot burgemeester van Oegstgeest de heer J. C. **BAUMANN** te Voorburg.
- 20 De boulevard te Noordwijk aan Zee, die door de bezetende macht voor het bouwen van den Atlantik-wall geheel werd vernield, is weder hersteld en in gebruik genomen.
- 21 Intrede van Ds. F. **VAN DER HEYDEN** als voorganger der Vereeniging van Vrijzinnig hervormden te Leiden en Oegstgeest.
- 28 Gemeenteraadsverkiezingen, waarbij de Partij van den Arbeid 35 %, de Anti Rev. Partij en de Chr. Hist. Unie 22,8 % en de Kath. Volkspartij 22 % van de uitgebrachte stemmen behalen.

AUGUSTUS

- 1-3 Feestelijke inhalingen van de nieuw benoemde burgemeesters van Leiderdorp en Oegstgeest, alsmede van den heer J. C. **VAN WAGENINGEN**, burgemeester van Woubrugge. Ter nagedachtenis aan wijlen Burgemeester

AUGUSTUS

BERKHOUT van Voorschoten wordt een plaquette in het Raadhuis van Voorschoten onthuld.

- 10 De oude in restauratie zijnde boerderij „De Bonte Paal” te Alphen door brand verwoest.
- 18 In den ouderdom van 84 jaren te Leiden overleden Prof. Dr. H. M. **VAN NES**, oud-hoogleraar van wege de Ned. Herv. Kerk aan de Rijksuniversiteit te Leiden.
- 24 In het Stedelijk Museum „De Lakenhal” te Leiden wordt een tentoonstelling : „Kent gij onze molens ?” geopend.

SEPTEMBER

- 2 De nood-gemeenteraad te Leiden voor den laatsten keer bijeen.
- 6 Gedenksteen in het Stedelijk Gymnasium te Leiden onthuld ter nagedachtenis aan den conrector, oud-leerlingen en leerlingen, die gedurende den oorlog zijn omgekomen.
De tentoonstelling van den Leidschen bond van Volkstuinders door Wethouder A. J. **JONGELEEN** in de Stadsgehoorzaal geopend.
- 7 De burgemeester van Leiden Jhr. Mr. **VAN KINSCHOT** onthult een gedenksteen ter herinnering aan de ramp in de Alexanderstraat op 10 Dec. 1344.
Wethoudersverkiezing te Leiden in de eerste zitting van den nieuwen Leidschen Gemeenteraad.
- 11 De jaarlijksche paardenmarkt te Valkenburg (Z.-H.) weder in eere hersteld.
- 20 Inaugurale rede van Prof. Dr. E. H. **VOGELENZANG**, benoemd tot hoogleraar in de Artsenijbereidkunde, Pharm. Chemie en Vergiftleer, getiteld : „Over de betekenis van den vorm van het geneesmiddel”.
- 24 Dr. E. **JANSSEN SCHOONHOVEN** benoemd als rector aan de Ned. Zendingsschool te Oegstgeest.
- 25 Opening van de Veetentoonstelling „Vebo”.
- 27 Prof. Dr. C. J. **GORTER**, benoemd tot hoogleraar in de

SEPTEMBER

Natuurkunde, houdt zijn inaugurale rede: „De Vooruitgang der Natuurkunde”.

OCTOBER

- 1 Wegens benoeming tot burgemeester van Schiedam heeft Mr. **PEEK** in een buitengewone raadsvergadering afscheid genomen als burgemeester van Alkemade.

De R.-K. parochie van Rijpwetering herdenkt het feit, dat zij voor 100 jaren tot een afzonderlijke parochie werd verheven.

Glasactie te Leiden en omgeving ten behoeve van de door den oorlog geteisterde gebieden.

- 3 Gebruikelijke viering van het 3-Octoberfeest.

- 6 Door de N.Z.H.V. Mij. wordt een autobusdienst Leiden—Valkenburg v.v. geopend.

- 16 De manufacturenhandel van de familie **OUDSHOORN** te Rijpwetering viert zijn 100-jarig bestaan.

Dr. P. H. van **LAER**, bijzonder hoogleeraar in de Thomistische wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden, aanvaardt zijn ambt met een inaugurale rede, getiteld : „Natuurwetenschap en Thomistische Wijsbegeerte”.

Gouden jubileum van de Chr. Gemengde Zangvereniging Excelsior te Leiderdorp.

Afscheid van Dr. J. **PH. HENRARD**, conservator bij het Rijksherbarium te Leiden wegens het bereiken van den pensioengerechtigden leeftijd ; de scheidende functionaris door H.M. de Koningin benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

Overleden te Leiderdorp, oud 84 jaren, de heer P. **BOOT**, oud-directeur van de scheepsbouw- en reparatiewerf „De Hoop”.

- 18 Tragisch vergiftigingsgeval tijdens een bruiloftsmaaltijd te Amsterdam, ten gevolge waarvan de echtgenoot van Prof. Dr. K. H. **MISKOTTE**, Theologisch hoogleeraar alhier, en mejuffrouw **ALMA GERDA MISKOTTE**, med. studente alhier, het leven verloren.

OCTOBER

Ambtsaanvaarding door Prof. C. H. **DE GOEJE** als bijzonder hoogleeraar vanwege de stichting Leidsch Universiteitsfonds om onderwijs te geven in de taal- en volkenkunde van Suriname en Curaçao met een inaugurale rede, getiteld: „Primitieve Volkjes gespiegeld aan den modernen Mens (en omgekeerd)“.

De burgemeester van Leiden opent de tentoonstelling „Vijf eeuwen Schaak” in het Rijksmuseum voor Volkenkunde, ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van het Leidsche Schaakgenootschap. Schaaktournooi te Leiden van 21 Oct. t/m. 1 Nov.

H.K.H. Prinses **JULIANA** bezoekt een bijeenkomst te Leiden van den Universitair Kring, waarbij als sprekers optreden Prof. Dr. A. W. **BIJVANCK** en **ALBERT VOGEL** Jr.

- 21 Intrede van Ds. H. **DE VALK** als Gereformeerd predikant te Katwijk Binnen, gekomen van Stellendam Melissant.

Ds. H. A. **WIERSINGA** te Leiden heeft zijn benoeming tot zendingspredikant in algemeenen dienst bij de Gereformeerde Kerken aangenomen.

Bespreking in den Leidschen gemeenteraad van het wederopbouwplan Stationsweg en omgeving.

- 31 De Minister van Landbouw, Zijne Exc. Ir. S. L. **MANSHOLT**, bezoekt de dahlia-tentoonstelling in de Stadsgehoorzaal alhier, die eenige dagen later mede met een bezoek van den Commissaris der Koningin in deze provincie wordt vereerd.

NOVEMBER

- 1 Afscheid van Mr. G. F. W. **VAN BERCKEL** als burgemeester van Voorhout, benoemd tot burgemeester van Noordwijk. Installatie van Mr. F. M. A. **SCHOKKING** als burgemeester van Alphen aan den Rijn, tevoren burgemeester van 's-Gravezande.

- g Mejuffrouw de weduwe G. **MEYER-OBDA**m te Voorschoten wordt 100 jaren oud.

Installatie van Mr.- G. F. W. **VAN BERCKEL** als burgemeester van Noordwijk.

NOVEMBER

De restauratie van de Ned. Herv. Kerk in Hazerswoude in plan gereed, met de uitvoering waarvan ongeveer f 225.000.— gemoeid zal zijn.

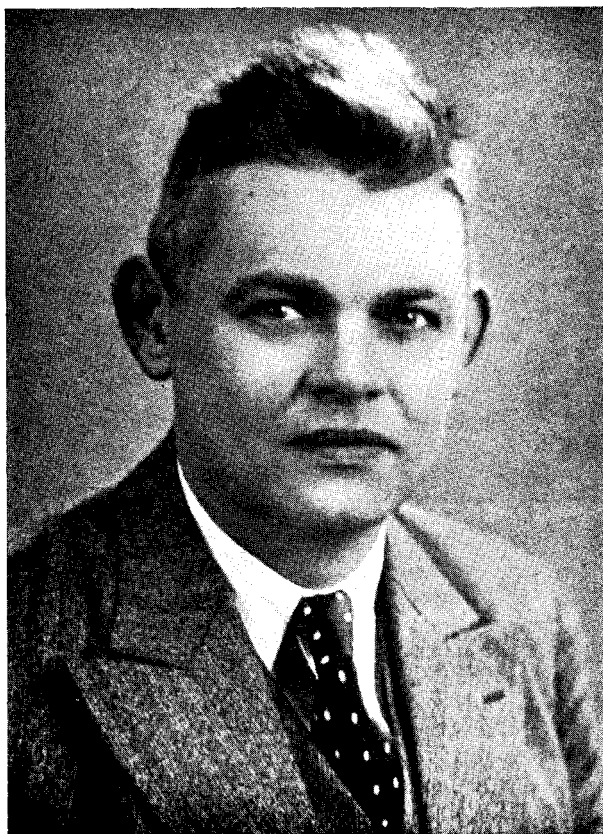
- 16** Amerikaansche meisjesstudenten brengen 5000 dollar bijeen voor steun aan Noordwijks bevolking.

Overdracht aan de familie van een monument, opgericht op het kerkhof bij het Groene kerkje te Oegstgeest op het graf van wijlen P. **VAN MAANEN**, die zich op 27 Juni 1945 bij een explosie opofferde om zijn kameraden te redden.

- 20** Het 25-jarig bestaan van den Raad van Arbeid te Leiden herdacht.
- 29** Bijwoning door Z.K.H. Prins **BERNHARD** van de inaugurale rede van Prof. Dr. J. W. **DUYFF**, hoogleeraar in de Geneeskunde, getiteld : „Leven en Natuurwetenschap”.

DECEMBER

- 1** Overleden te Leiden, oud 65 jaar, de heer H. W. **TIELEMAN**, oudste beheerend vennoot der Comm. Vennootschap **TIELEMAN & DROS**, alhier.
- 2** De N. Z. H. V. M. opent een autobusdienst Leiden (Spanjaardsbrug)-Leiderdorp v.v.
- 6** 16de lustrum van Pro Patria, studentenweerbaarheids-vereeniging, waarbij voor Z.K.H. Prins **BERNHARD** wordt gedefileerd.
- 12** De heer H. **FILIPPO**, Gemeente-ontvanger, verlaat wegens het bereiken van den pensioengerechtigden leeftijd den Gemeentedienst. De commandant van de Brandweer alhier, de heer T. **FLAMELING**, legt zijn functie neer wegens zijn benoeming tot commandant van de brandweer te Tilburg.
- 22** Ds. P. W. **SPRUYT**, voorheen Ned. Herv. pred. te Arnhem, beroepen te Leiden in de vacature Dr. G. J. **STREEDER**, aanvaardt zijn ambt.
- 27** Benoemd tot burgemeester van Lisse met ingang van **16** Jan. e.k. Mr. W. H. M. J. **LAMBOOY**, burgemeester van Eysden (L.).

M. G. VERWEY

M. G. VERWEY

7 FEBRUARI 1897—17 FEBRUARI 1946.

MARCUS GOOSEN VERWEY werd op 7 Februari 1897 te Culemborg geboren in een arbeidersgezin. Hij studeerde voor apothekers-assistent en werd omstreeks 1917 amanuensis bij het laboratorium van **PROF. VAN ITALLIE** te Leiden. Enkele jaren later behaalde hij, zonder eenige hulp bij de studie, het analysten-diploma.

Op zijn achttiende jaar had hij zich aangesloten bij de Sociaal-Democratische Arbeiders-Partij, welke hem, in 1923, naar den Leidschen Gemeenteraad afvaardigde. In dit college behandelde hij de financieele aangelegenheden en wel met zulk een talent, dat in 1935, toen voor de eerste maal sociaal-democraten in het Leidsche college van Burgemeester en Wethouders werden gekozen, **MAX VERWEY** wethouder van financiën en bedrijven werd. Als zoodanig heeft hij, gedurende de ernstigste economische crisis van onzen tijd, een beleid gevoerd, dat bij vriend en tegenstander bewondering wekte. De bezetting van Nederland bewees evenwel eerst goed, welke krachten in **VERWEY** schuilden. Van den eersten dag af was hij vast besloten al zijn krachten te gebruiken om den vijand afbreuk te doen. Toen in 1941 de wettig gekozen gemeentebesturen afgezet werden, bedankte **VERWEY** als wethouder. Zijn ontslag werd echter niet aanvaard.

Hij heeft toen zijn functie van gemeentelijk evacuatie-commissaris, welke hem was toebedeeld, gebruikt om alle huizen, waar onderduikers verblijf hielden, van inkwartiering vrij te stellen. Honderden hebben hieraan hun leven te danken.

Tegelijkertijd had hij, door niemand geholpen dan door zijn vrouw, een eigen organisatie voor het onderduiken van Joden opgezet. Hij had het geluk, dat allen, die hij had geholpen, de bevrijding beleefden.

In Mei 1944 moest hij zelf onderduiken, doch op 5 Mei 1945 was hij het, die den N.S.B.-burgemeester gelastte het Leidsche stadhuis te verlaten. Kort na de bevrijding moest

hij, wegens de ziekte van Burgemeester VAN DE SANDE BAKHUYZEN, als loco-burgemeester fungeeren. Wekenlang was hij in feite het eenige lid van het gemeentebestuur. Hij vervulde het zware ambt met ijver en tact.

Toen zich in het najaar van 1945 een betrekkelijk onschuldige ziekte openbaarde, was VERWEY niet te bewegen rust te nemen. Toen hij niet meer kon, was het te laat. Op 17 Februari 1946 overleed hij vrij plotseling. De verslagenheid onder de Leidsche burgerij, van welken stand of politieke overtuiging ook, was groot. De begrafenis was een aangrijpend bewijs van de groote genegenheid, welke de geheele bevolking hem toedroeg.

Kort na zijn overlijden verschenen zijn nagelaten herinneringen „Leiden in bezettingstijd”, een lezenswaardig boek, dat ook een goed inzicht geeft in het nobele karakter van dezen veel te vroeg gestorven mensch.

MR. S. MOK

IR. F. H. E. GULJÉ

26 JUNI 1893-1 MAART 1946

Op Vrijdagavond 1 Maart 1946 werd IR. F. H. E. GULJÉ Directeur van de Hollandsche Constructie Werkplaatsen N.V. en van de Nederlandsche Electrolasch Maatschappij N.V., te zijnen huize het slachtoffer van een laaghartigen politieken sluipmoord.

De ouders, blijkbaar teleurgesteld wegens het feit, dat de tegen hun slachtoffer ingebrachte lasterlijke beschuldigingen haar doel hadden gemist, bleven onbekend.

Met den heer GULJÉ verdween uit de Leidsche burgerij een persoonlijkheid van groote kwaliteiten.

Gedurende een reeks van jaren heeft hij als mededirecteur van twee der voornaamste Leidsche ondernemingen den goeden naam van onze stad als industrie-centrum tot ver buiten de landsgrenzen verspreid en hooggehouden en krachtdadig bijgedragen tot de welvaart van stad en land.

Door zijn relaties in de Angelsaksische landen en zijn technische en commercieele bekwaamheden had GULJÉ in Londen bij de voornaamste internationale concerns geregeld ruime opdrachten voor de beide fabrieken kunnen boeken.

Het in 1918 nog onaanzienlijke en tamelijk verouderde bedrijf der H.C.W. werd door hem in samenwerking met zijn mede-directeur sinds 1928, IR. J. E. COLIN, gereorganiseerd en uitgebreid tot een der best toegeruste van ons vaderland.

Zijn belangstelling in meer algemeene sociale en economische vraagstukken bracht hem sinds 1936 in de topleiding van de Nederlandsche Werkgeversbeweging.

Als Algemeen Voorzitter der Katholieke Werkgevers-Vereeniging, Voorzitter van het R.-K. Verbond van Werkgeversvakvereenigingen, Bestuurslid der Katholieke Vereeniging van Werkgevers in de Metaalnijverheid, Ondervoorzitter van den Nijverheidsraad en in zooveel officieele en semi-officieele lichamen meer, heeft de overledene een

door optimisme, wilskracht en kundigheid gekenmerkte actie gevoerd voor verdergaande industrialisatie van Nederland en voor de verwezenlijking der sociale rechtvaardigheid voor de arbeiders in de bedrijven. Herhaaldelijk deed de Regeering een beroep op zijn gemeenschapszin en werklust, onder meer bij het organiseren van de wereldtentoonstelling in Antwerpen, het totstandbrengen van een handelsverdrag met België, en de werkzaamheden verbonden aan het Centraal Instituut voor Industrialisatie.

Mede onder zijn voorzitterschap namen de Katholieke Werkgevers deel aan de oprichting van de Stichting van den Arbeid, nadat hij samen met zijn medebestuurders gedurende den geheelen oorlog ondergronds de door de Duitschers opgeheven organisaties in stand had gehouden.

Zoo heeft **IR. GULJÉ** gedurende zijn, helaas te korte, leven mede aan de spits gestaan van het Nederlandsch patronaat. Zijn invloed op de ontwikkeling der sociale en economische verhoudingen is moeilijk te overschatten.

Zijn inleidingen op congressen en vergaderingen, zijn bijdragen in de wetenschappelijke vakpers trokken steeds groote aandacht.

Geen wonder, dat er een schok van verontwaardiging na zijn gewelddadigen dood door ons volk is gegaan.

De Minister-president en de Minister van Justitie, Hunne Excellenties **PROF. SCHERMERHORN** en **MR. KOLFSCHOTEN**, kwamen persoonlijk hun deelneming betuigen en bij het geopend graf werd het woord gevoerd door **MR. J. LE POOLE**, een der voornaamste persoonlijkheden in de Nederlandsche Verzetsbeweging.

Met grooten moed en niet minder zelfopoffering is hij gedurende den oorlog op de posten gebleven, waarvoor hij de verantwoordelijkheid droeg en zijn uitvaart kan terecht een nationale demonstratie genoemd worden.

IR. GULJÉ putte zijn inspiratie niet in de laatste plaats uit zijn geloof in Gods voorzienigheid. Met hem ging een groot Vaderlander en een trouw Christen van ons heen, betreurd door talloos velen : het fabriekspersoneel, zijn collega's en zijn gezin, waarvoor hij een toegewijd echtgenoot en vader is geweest.

DR. L. G. KORTENHORST

DR. C. M. DE HAAS
4 AUGUSTUS 1899—23 JUNI 1946.

Op 23 Juni 1946 overleed DR. C. M. DE HAAS, leerares in de Hoogduitsche Taal- en Letterkunde aan het Gemeentelijk Gymnasium alhier.

CORNELIA MAGDALENA DE HAAS werd op 4 Augustus 1899 te Amsterdam geboren. Na de H.B.S. voor Meisjes te Leiden te hebben doorloopen, begon zij met haar studie van het Duitsch. Zij legde eerst het M.O. A.-examen af, waarna een aanvullend examen haar in staat stelde haar studie aan de Leidsche Universiteit voort te zetten. In 1922 legde zij te Leiden haar candidaatsexamen, in 1924 te Groningen haar doctoraal examen af.

Van Januari 1925 tot Augustus 1925 was zij als leerares werkzaam aan de Rijks H.B.S. te Zierikzee, van September 1925 tot September 1927 aan de Rijks H.B.S. te Helmond. In September 1927 werd zij benoemd tot leerares aan het Leidsche Gymnasium en tot Januari 1946 heeft zij aan dat Gymnasium al haar krachten gegeven.

Zij was niet alleen een uitstekend docente, die met helderheid en meeslepend enthousiasme haar lessen gaf, maar bovendien toonde zij steeds een oprechte belangstelling voor alles, wat haar leerlingen betrof, in en buiten schoolverband. Meermalen regisseerde zij op voortreffelijke wijze de tooneelstukken, die door de Leidsche gymnasiasten op hun z.g. „groote uitvoering” ten tooneele werden gebracht en ook voor muziek en kunstgeschiedenis wist zij haar leerlingen te interesseeren.

Dat zij kans heeft gezien, ondanks haar werk in en buiten school, haar promotie voor te bereiden is des te opmerkelijker, als men bedenkt, dat zij haar proefschrift in de eerste oorlogsjaren heeft geschreven.

Op 4 April 1941 promoveerde zij te Utrecht (de Leidsche Universiteit was gesloten) op een proefschrift getiteld : „David Pierre Giottin Humbert de Superville, 1770-1849” ; de doctorstitel werd haar „cum laude” verleend.

Dankbaar zullen velen zich blijven herinneren, wat mejuffrouw DE HAAS tijdens de oorlogsjaren voor hen gedaan heeft ; zij hielp jong en oud zonder te denken aan eigen veiligheid of eigen belang.

In den loop der jaren trad zij vaak naar buiten op : zij was een echt „Leidsche figuur” geworden. Hier zij slechts vermeld het vele werk, dat zij sinds Mei 1945 als bestuurslid van de afdeeling Leiden van de Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers verrichtte.

In de herinnering van allen, die haar van nabij hebben gekend, leerlingen, oud-leerlingen, collega's en vrienden, zal Mejuffrouw DE HAAS blijven voortleven : haar energie en actieve opgewektheid, haar hartelijkheid en hulpvaardigheid zullen niet worden vergeten.

A. M. SMIT

PROF. DR. H. M. VAN NES

31 MAART 1862—18 AUGUSTUS 1946

PROF. VAN NES, doctor in de Theologie en in de Klassieke Letteren, die predikant is geweest te Woudenberg, Rotterdam en 's-Gravenhage, daarna rector van de Nederlandsche Zendingsschool (vroeger gevestigd te Rotterdam, thans te Oegstgeest), werd in 1907 hoogleeraar vanwege de Nederlandsch Hervormde Kerk te Leiden. In deze stad heeft hij gewoond tot zijn dood toe. Toen hij er kwam, kende hij haar slechts weinig. Maar hij geraakte er spoedig thuis. Leiden biedt immers zooveel dat hem kon boeien. Hier spreken de steenen. Hier is een stad met een roemrijke historie. En historie hield de hoogleeraar, die bekend was om zijn zeldzaam betrouwbaar geheugen en zijn sterk ontwikkeld gevoel voor piëteit, gemakkelijk vast. De inaugureele oratie over „Supra-historisch”, uitgesproken bij de aanvaarding van zijn ambt, bedoelde dan ook allerminst uitsluiting van de geschiedenis, integendeel, volgens zijn persoonlijke toelichting had zij eigenlijk „suprahistorisch en historisch” moeten luiden. Dit erkennen van de geschiedenis, dit beluisteren en doorgeven van hetgeen het verleden nog heden te zeggen heeft, kwam telkens, op verschillende wijze, aan de orde, maar wat **PROF. VAN NES**, de stad Leiden en haar historie aangaat, wel heel duidelijk in 1920 bij de feestelijke herdenking van het vertrek der Pilgrim Fathers uit deze plaats naar Noord-Amerika in 1620. Aan deze herdenking heeft **PROF. VAN NES** als vice-voorzitter van het uitvoerend comité een zeer werkzaam aandeel gehad. Ook later gaf hij menig keer Engelschen en vooral velen Amerikanen, die Leiden kwamen bezoeken, toelichtingen.

Hetzelfde geldt van de groep Teachers uit de Dominions, die, in Engeland studeerende, gewoonlijk in de Paaschvacantie een uitstapje maakten naar Nederland, België en Zwit-

serland. **PROF. VAN NES** sprak hen dan namens de Pilgrim Fathers Society in het Universiteitsgebouw toe.

Het piëteitvol gedenken van o zooveel dat Oud-Leiden biedt, was bij **PROF. VAN NES** aanwezig en daarom mocht een korte herinnering aan zijn persoon en werk hier niet ontbreken.

Oegstgeest.

F. J. FOKKEMA

ROELAND DE WILDE

I JANUARI 1872—7 OCTOBER 1946

Het was op 10 October 1946, dat velen zich naar de begraafplaats Groenesteeg begaven om de laatste eer te bewijzen aan den echten Leidenaar, **ROELAND DE WILDE**. Hij was een Leidenaar van den ouden stempel, belangstellend in alles, wat het verleden der stad betrof. Vandaar zijn bijzondere interesse voor de Vereeniging Oud-Leiden, wier belangen hij krachtig verdedigde en wier ledental hij door zijn onvermoeid werken sterk wist te doen stijgen, waarvoor het bestuur hem door het aanbieden van een boekwerk zijn erkentelijkheid betuigde.

Hoewel **DE WILDE** met hart en ziel bij zijn zaak, de oude Leidsche Manufacturen- en Beddenhandel Wed. **P. DE WILDE & Zn.**, was, kon hij toch nog tijd vinden voor het lidmaatschap van het bestuur der 3-October-Vereeniging. Het spreekt vanzelf, dat die Vereeniging, die meermalen de historie van Leiden naar voren brengt, zijn volle sympathie had ; zo Mei 1912 werd hij in het bestuur opgenomen en gedurende den iangen tijd, dat hij daarin zitting had, heeft hij getoond dat niets hem te veel was als het gold voor de belangen van de Vereeniging op te komen. Vele jaren heeft hij de financiën der Vereeniging beheerd ; hij heeft dat gedaan met de grootste accuratesse ; het was dan ook een teleurstelling voor het bestuur, toen hij, door bijzondere omstandigheden gedwongen, meende voor zijn functie te moeten bedanken. Toch bleef hij op andere wijze vol enthousiasme de Vereeniging getrouw ; met onverflauwden ijver nam hij deel aan de vele werkzaamheden, zoolang zijn gezondheid hem daartoe in staat stelde. Plotseling kwam daarin echter verandering en hoewel eerst gedacht werd, dat zijn ongesteldheid van lichten graad was, bleek spoedig de ernst van den toestand. Hij voelde zich ten slotte minder krachtig ; toch hield hij vol en was nog tegenwoordig bij de laatste feest-

viering ; doch dien zelfden avond van den 3-Octoberdag werd de toestand ernstiger en enkele dagen daarna moest hij den strijd opgeven.

10 October stond het voltallige bestuur rondom de groeve geschaard om afscheid te nemen van zijn trouwen medewerker, wiens naam in de Vereeniging steeds in aangename herinnering zal blijven voortleven.

W. v. D. LAAN

H. W. TIELEMAN

28 SEPTEMBER 1881—1 DECEMBER 1946

De heer H. W. **TIELEMAN** werd op den 28sten September 1881 te Leiden geboren.

Nadat hij aldaar de lagere school, te Wageningen den 3-jarigen voorbereidenden cursus van de Landbouwschool en te Amsterdam de Handelsschool had doorloopen, werd hij reeds op 19-jarigen leeftijd te werk gesteld bij de C.V. Tieleman en Dros te Leiden, waar zijn vader, de heer H. W. **TIELEMAN Sr.**, met de heeren C. **DROS** en A. H. **DROS** als beheerende vennoten de directie uitoefende.

Reeds dadelijk bij het begin wierp hij zich met volle energie op de taak, die hem daar gesteld werd.

Na eenige jaren van hard werken, waarbij hij groote ambitie en nauwgezetheid aan den dag legde, wist hij zoo zeer de tevredenheid van zijn toenmalige superieuren te verwerven, dat hij tot procuratiehouder benoemd werd.

In 1913, na het overlijden van den heer C. **DROS**, volgde zijn benoeming tot beheerend vennoot. In deze functie is hij voortgegaan zich geheel aan zijn werk te geven, waardoor hij zijn oudere collega's bij het leiden der zaak, die steeds in omvang toenam, tot grooten steun is geweest.

Toen na den oorlog 1914—1918 het noodig werd geoordeeld een vertegenwoordiger naar Ned. Oost-Indië, Straits Settlements en de Malayan States uit te zenden, in welke landen sedert de oprichting der onderneming in den loop der jaren een buitengewoon groot afzetgebied harer artikelen gecreëerd was, was hij als voornaamste leider der export-zaken daarvoor de aangewezen man. De wijze, waarop hij zich van deze gewichtige opdracht gekweten heeft, is boven allen lof verheven.

Met zijn aangeboren plichtsbesef en de grondigheid, die hem eigen was, heeft hij zijn taak volvoerd en zichzelf daarbij niet gespaard. Geheel Insulinde en ook de beide andere

hierboven genoemde landen heeft hij tot in alle uithoeken bereisd ; geen toko, hoe klein ook, werd door hem overgeslagen. Van alle streken, die hij bezocht, zond hij uitvoerige rapporten in, waarmee hij zijn firma waardevolle gegevens heeft verschaft en daardoor onschatbare diensten heeft bewezen.

Het is dan ook zeer zeker aan zijn intensieve bewerking te danken geweest, dat het terrein, hetwelk door den oorlog verloren was gegaan, in korten tijd geheel werd terugveroverd.

Uit Indië teruggekeerd hernam hij zijn plaats in de leiding van het bedrijf.

Alras werd hij gekozen tot voorzitter van den Nederlandschen Bond van Fabrikanten van Verduurzaamde levensmiddelen in blik en glas ; een functie, waaraan hij zich met hart en ziel gaf en waarin hij veel verdienstelijk werk heeft verricht.

Einde 1934 heeft hij wederom Ned. Indië bezocht, thans hoofdzakelijk voor het vervullen van een speciale opdracht, waaraan hij tot groote tevredenheid zijner medebestuurders uitvoering heeft gegeven.

Na de algeheele reorganisatie van het bedrijfsleven werd hij lid van de commissie van bijstand voor de Bedrijfsgroep Groenten- en Fruitverwerkende Industrie en voorzitter van de Vakgroep Groentenverwerkende Industrie. Voorts was hij lid van den Raad van Bijstand voor de Ondervakgroep Vleeschwaren- en Vleeschconservenfabrieken. In vroegere jaren was hij bovendien een zeer gewaardeerd bestuurslid van de Leidsche Vereeniging van Industrieelen en van de Commissie voor de Volksbijeenkomsten, terwijl hij tot zijn dood de functie bekleedde van commissaris der Leidsche Spaarbank.

Na een langdurig ziekbed overleed hij op 1 December 1946.

H. H. TIELEMAN

HEEFT IN LEIDEN EEN ROMEINSCH CASTELLUM GELEGEN ?

Dat Leiden identiek zou zijn met het Lugdunum **Batavorum**, dat o.a. hier ergens aan of bij den Rijn staat aangegeven op een oude Romeinsche kaart, die in een middeleeuwsche copie bewaard is gebleven en naar den zestienden-eeuwschen bezitter, Conrad Peutinger, bekend is als de Tabula **Peutingeriana**, gelooft thans natuurlijk niemand meer, maar toch hoort men nog van tijd tot tijd de veronderstelling uitspreken, dat midden in de stad, bij het stadhuis, een Romeinsch castellum gelegen zou kunnen hebben.

Het laatst besprak de heer N. J. **SVVIERSTRA** deze kwestie in een artikel in De Kroniek van zo Februari 1946. Men zou in de Breestraat de via principalis van dit castellum willen zien en in de Maarsmansteeg-Pieterskerkkorsteeg de via decumana. Opmerkelijk in dit verband is het feit, waarop de heer **SWIERSTRA** wijst, nl. dat de Vischbrug van oudsher onder beheer stond van Rijnland en niet van de stad. Nu kan men uit zulke dingen zelden conclusies trekken ten aanzien van den Romeinschen tijd, want tusschen dezen laatsten en de vroege middeleeuwen ligt een caesuur van minstens zes eeuwen. Zelfs in steden waar men met meer zekerheid eenige continuïteit van bewoning sedert den Romeinschen tijd mag aannemen, zooals Trier, Keulen, Tongeren, Straatsburg en vele andere, is er van samenvallen van het middeleeuwsche met het Romeinsche stratenplan slechts in zeer geringe mate sprake. Men krijgt den indruk dat hoogstens de aanwezigheid van ruïnen van enkele groote gebouwen de latere bewoners soms genoopt heeft zich hier en daar ongeveer aan het verloop van een ouden weg te houden, maar verder kruisen de bochtige middeleeuwsche straatjes overal het rechthoekige Romeinsche stratenplan.

Toch was er wel eenige aanleiding om, naar analogie van een paar vondsten in ons eigen land, ook in Leiden althans de

mogelijkheid van het bestaan van een Romeinsch castellum aan te nemen. Men kende reeds lang niet ver ten Zuiden van Utrecht het Romeinsche castellum te Vechten, toen een onderzoek naar de fundamenten van een vroeg-middeleeuwsche kapel te Utrecht ook daar een massa scherven van Romeinsch aardewerk aan den dag bracht, welke vondst tot de ontdekking van een castellum leidde, dat men daar, zoo vlak bij Vechten, niet verwacht had.

Bij Valkenburg (Z.-H.) constateerde **REMOUCHAMPS** indertijd een castellum ; het tracé der grachten kon althans in groote trekken worden vastgesteld. Weinig vermoedde hij, dat **VAN GIFFEN** later, in 1941 en volgende jaren, vlak bij, midden in het dorp, een tweede castellum zou opgraven.

Waarom zou ook in Leiden een dergelijke situatie niet bestaan kunnen hebben en niet op korten afstand westelijk van het reeds door **HOLWERDA** en **REMOUCHAMPS** op Roomburg onderzochte castellum, midden in de stad, op het hoogste punt van de Breestraat, een dergelijke aanleg te zoeken zijn ?

Plaats voor een eenigszins volledig onderzoek was er hier, door de dichte bebouwing, natuurlijk niet, maar de onderzinking heeft ons geleerd, dat men op elk willekeurig punt van een terrein, waar eens een Romeinsch castellum heeft gelegen, steeds ook een groote massa Romeinsche scherven aantreft. Die kunnen misschien, als er later een ophooging heeft plaats gehad, wat diep zitten, maar als men graaft tot op den vasten, ongeroerden grond, moet men ze vinden en als men ze niet vindt kan men er ook zeker van zijn, dat er geen Romeinsch castellum is geweest.

Het had zeer zeker zin de zaak te onderzoeken, want dat er in het centrum van Leiden nooit een vondst van Romeinsche scherven gerapporteerd was, was nog geen afdoend negatief bewijs. Binnen het bewuste areaal nu bevonden zich twee plaatsen, waar door toevallige omstandigheden zoo'n onderzoek kon worden ingesteld in den zomer van 1946. Het huis Breestraat no. 123 werd juist gerestaureerd en verbouwd en de aannemer van dat werk, de heer **Huurman**, werd welwillend bereid gevonden direct na voltooiing van die restauratie, in den tuin achter dit huis, een kleine opgraving toe te staan. Het huis Breestraat 117, vlak tegenover het stadhuis, is eigendom van de Gemeente. De tuin achter dit

huis is een wildernis en ook daar hadden eigenaars en huurders geen bezwaar tegen een onderzoek vanwege het Rijksmuseum van Oudheden onder leiding van ondergeteekende.

Doordat de restauratie van het huis Breestraat 123 aanmerkelijk meer tijd vorderde dan aanvankelijk was berekend en al dien tijd de tuin tot opslagplaats van materialen diende, is van een onderzoek daar niets gekomen, maar het onderzoek op Breestraat **117** heeft o.i. de kwestie al afdoende opgelost. In de week na Pinksteren hebben wij daar een gat gegraven tot even in den vasten, ongeroerden grond, die op 3.60 m. onder het maaiveld (26 -N.A.P.) werd aangetroffen. De totale diepte van het gat was 4 m. Het was in de diepte nog een paar m² groot.

Onze bevindingen waren als volgt : De bovenste laag, ter dikte van ongeveer 75 cm, bestond uit zand, gemengd met eenige teelaarde. Daaronder duidde een laag slakken en kolengruis op een ouderen tuinaanleg. Daaronder puin, waarin eenige, waarschijnlijk 17de-eeuwsche, muurfundamenten reikten van **184** tot 134 + N.A.P. Een ouder muurfundament troffen wij aan op 134 + N.A.P. Het reikte tot een diepte van 74 + N.A.P. Op die diepte lag ook een gemetselde regenbak die waarschijnlijk uit de 17de eeuw dateerde.

Op 84 + N.A.P. werden scherven van Jacobakannetjes en eenig ander aardewerk uit de 15de, eventueel nog 14de eeuw aangetroffen. Hoewel geen duidelijke woonlaag was te constateeren, lagen deze scherven toch zoodanig op een niveau, dat er niet aan valt te twijfelen, of die diepte van 84 + N.A.P. duidt ongeveer het maaiveld aan van de 14de—15de eeuw daar ter plaatse. De puinaanvulling hield daar ook op en van ± 74 + N.A.P. tot 26 ~~—~~ N.A.P. vonden wij een laag klei met veen vermengd, die geen scherven bevatte.

Toen, op 26 — N.A.P., vonden wij opeens weer een, voor de beperkte ruimte vrij talrijk, aantal scherven van kogelpotten, eenige stukjes aardewerk met spaarzaam loodglazuur en waarschijnlijk van laat-Pingsdorfer aardewerk, die met elkaar binnen geen engere tijdsruimte te dateeren zijn dan globaal genomen de 10de—12de eeuw. Op diezelfde diepte begon ook, zooals ik boven al opmerkte, de vaste grond, die uit zuivere blauwe klei bestond en waarin geen enkele vondst meer werd aangetroffen.

Het resultaat was dus : een woonvlak uit de 14de—15de

eeuw op $\pm 84 \pm$ N.A.P. en een woonvlak uit de 10de—12de eeuw op $\pm 26 \pm$ N.A.P., respectievelijk ongeveer 2.50 m en 3.60 m onder het huidige niveau, maar geen spoor van de Romeinen.

Dat wij op zoo'n klein oppervlak toch nog betrekkelijk zooveel scherven gevonden hebben uit een tijdperk, dat bij lange na niet zoo rijk aan aardewerk was als het Romeinsche, is wel een krachtig argument voor de stelling dat wij ons, nu er ook niet het kleinste Romeinsche scherfje voor den dag gekomen is, de gedachte aan een Romeinsch castellum op het kruispunt Breestraat-Maarsmansteeg-Pieterskerkkorsteeg gerust uit het hoofd kunnen zetten. In 1923 heeft **HOLWERDA** met zijn opgravingen op den Burcht aangetoond, dat wij ook daar de Romeinen niet moeten zoeken. Een kleine aanvullende graving aan den voet van den Burcht, die wij in aansluiting aan ons onderzoek aan de Breestraat ondernamen, heeft die uitkomst ten overvloede nog eens bevestigd. De overlevering wil, dat er op den Burcht eens een paar munten van Keizer Hadrianus en enkele scherven van Romeinsch aardewerk gevonden zouden zijn, ioals de heer **SWIERSTRA** in zijn bovenaangehaald artikel releveert. Wij behoeven zulks niet te gelooven voor wij die vondsten hebben gezien. Zoowel in vroeger eeuwen als ook nog heden ten dage zijn soms de gekste dingen voor Romeinsch aangezien. Omgekeerd is ook het niet bekend zijn van Romeinsche vondsten nog heelemaal geen negatief bewijs, zoolang de kwestie niet wetenschappelijk onderzocht is, want wij kennen o.a. een voorbeeld, dat op een terrein onder Bodegraven, bij een groot grondwerk, duizenden Romeinsche scherven gevonden moeten zijn, zonder dat het ooit door iemand is gemeld. Daarom blijven wij ook, ondanks het tot dusver ontbreken van vondsten, nog altijd het oog houden op een terrein binnen Leiden, nl. de Hoogewoerd. Een van de beide castella te Valkenburg lag ook op een terrein dat de Woerd heette. Nu kan die naam wel in het algemeen een van nature hooger stuk land aanduiden, maar die hoogere stukken werden uit den aard der zaak in oude tijden juist voor bewoning uitgekozen. Onder de talrijke woerden in de Betuwe is er waarschijnlijk geen die niet een Germaansche nederzetting draagt en ook het stadje Woerden vormt op dien regel geen uitzondering. Ja zelfs is er alle aanleiding op die laatste

plek een Romeinsch castellum te vermoeden. Ook onze Hoogewoerd is dus wellicht in den Romeinschen tijd bewoond geweest, maar het zal niet zoo gemakkelijk zijn daar een plekje te vinden dat niet bebouwd is en waar men zonder bezwaar eens een diep gat kan graven. In ieder geval blijft de mogelijkheid bestaan dat wij daar te eeniger tijd nog eens een nederzetting, hetzij van burgerlijken, hetzij van militairen aard zullen kunnen constateeren. Dat zou ons beeld van de bewoningsgeschiedenis van die oude tijden op welkome wijze aanvullen.

W. C. BRAAT

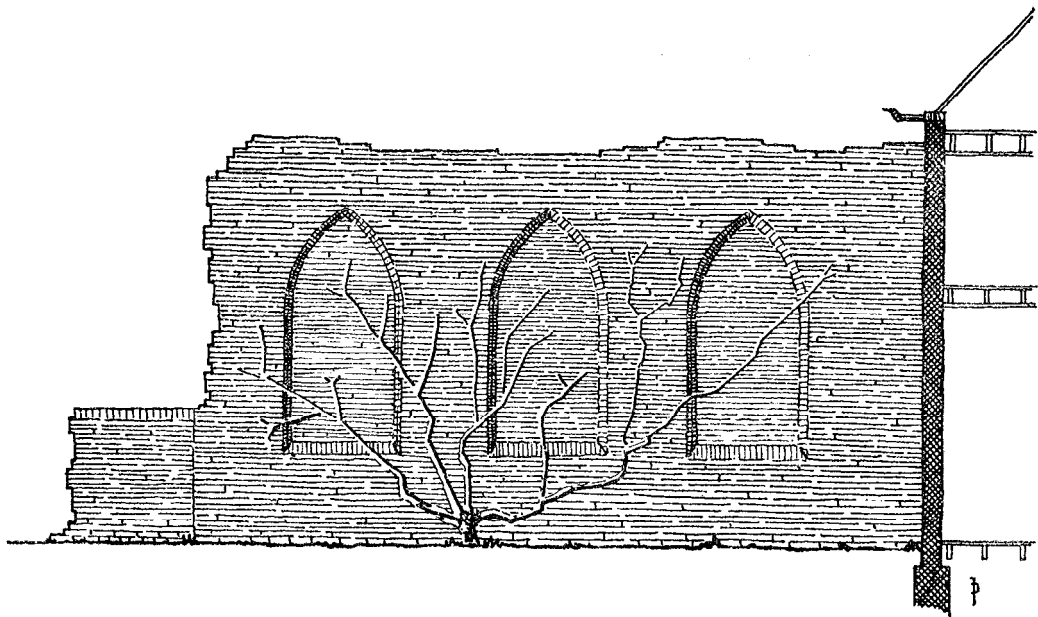
HET KLOOSTER ROMA

Bij het verbouwen van perceel Rapenburg 33 te Leiden tot Instituut voor Tropische Geneeskunde in de jaren 1921—'24 trof ik daar een gedeelte van een muur aan, dat ik tot mijn leedwezen moest afbreken wegens den slechten toestand, waarin het verkeerde en om ruimte te maken voor een gebouw voor het herbergen van proefdieren (zie schets afb. 1).

Dank zij de verdienstelijke hulp van mejuffrouw **ANNIE VERSPRILLE**, wetenschappelijk assistente aan het Gemeente-archief te Leiden, hebben wij naderhand kunnen vaststellen, dat bovengenoemde muur een overblijfsel was van een der gebouwen van het voormalige Sint Jeronimushuis aan het Rapenburg, genaamd „Roma”. Dit klooster bestond reeds in 1429 als een „Consistorium-sorum” in een huis afkomstig van **DIRK WILLEMSZ. VAN POELGEEST** in de Jan Vossensteeg aan de stadsvest ; het was bekend als : de zusters van Sint Hieronymusorde ¹⁾. In zijn „Oudheden en Gestichten van Rhijnland” (uitgekomen in **1719**) deelt **H. VAN HEUSSEN** op blz. **202** mede, dat de Maagden of Zusteren waren vereenigd door den band van liefde en van zusterlijke minne, dat **RIJDOLPHUS VAN DIEPHOLT**, bisschop van Utrecht, bij open brief in 1448 de zusters den regel van Sint Augustinus heeft voorgeschreven en haar huis in een klooster heeft veranderd ; dat genoemd klooster aan de zorg van den Prior der Cisterciensermonniken te Warmond werd aanbevolen en met verscheidene voorrechten begunstigd. In 1460 heeft **DAVID VAN BOURGONJE**, bisschop van Utrecht, de voorrechten, welke door zijn voorganger waren verleend, bevestigd.

Tusschen de jaren 1440 en 1468 werden door het klooster erven aangekocht zoowel aan als achter het Rapenburg. De koopacten omschrijven de situatie van de aangekochte perceelen en met deze gegevens kan een aanvang gemaakt wor-

¹⁾ Zie OVERVOORDE, Inventaris der Kloosterarchieven I, blz. 59.

Afb. I. Gevelfragment afscheiding in den tuin tusschen
perceel 33-35 aan het Rapenburg in Leiden.

den met een meer exacte geschiedschrijving van her klooster. Uit genoemde eigendomsbewijzen blijkt, dat het eerste perceel aan het Rapenburg gekocht werd van **JONGE GERRIT VAN ASSENDELT GERITSZ**, door de zusters van Sinte Jeronimus ; het bestond uit een tuin en erf en had als belending aan de eene zijde **FRANK VAN DEN BOECHORST**, aan de andere zijde **JAN Vos COLLERTSZ.** en aan de achterzijde **JAN VAN Woudenland**. Deze transactie had plaats den 1sten Maart 1440 ¹⁾ (zie op afb. 2 het terrein gemerkt met no. 2).

De tweede aankoop bestond uit een huis en erf aan het Rapenburg : verkooper was **FRANCK VAN DER BOICHORST**; en belendingen aan de eene zijde de zusters zelf en aan de andere zijde een steeg ; de achterbelending was ook weer **JAN VAN DEN Woudenland**. De verkoopacte is gedateerd 19 April 1440 ²⁾ (afb. 2, het terrein gemerkt no. 1).

Den 20sten April 1444 koopt de ministra van Sint Jheronimushuys in „Jan Vosstege” ten behoeve van het klooster een huis en erf met twee kamers „gelegen afterup Rapenburch” ; belendingen zijn **HAES DELFFHUGEN** en „die graft mitter straet” ; achterbelending is **HUGE WOUTERSZ** ³⁾ (afb. 2, het terrein gemerkt no. 5).

De laatste aankoop in deze rij door de „besloten zusters van sinte Jheronimushuys, geheten tho Room” is een erf van $\pm$ 60 roeden. Het is „gemengeder airden ende gemeenre vuer” met **PIETER DIRXSOON** en **WILLEM PHILIPSSOON** ; het geheel is belend door de zusters aan de Zuidzijde en aan de Noordzijde door **JAN CLAES WILLEMSZOOM** ⁴⁾ (afb. 2, de terreinen nos. 3, 4 en 5).

Perceel no. 3 werd 10 April 1445 door **FYE**, wed. **JAN Vos COLLAERTSZ.** verkocht aan **ADR. v. d. BERGE**, zijnde een erf met een muur tusschen de zusters en dit ert. Bij den verkoop van 19 Februari 1450, hierboven vermeld onder no. 401, moet dit erf inbegrepen zijn in de 60 roeden „gemengeder airden ende gemeenre vuer” met **PIETER DIRXSOON** en **WILLEM PHILIPSSOON**.

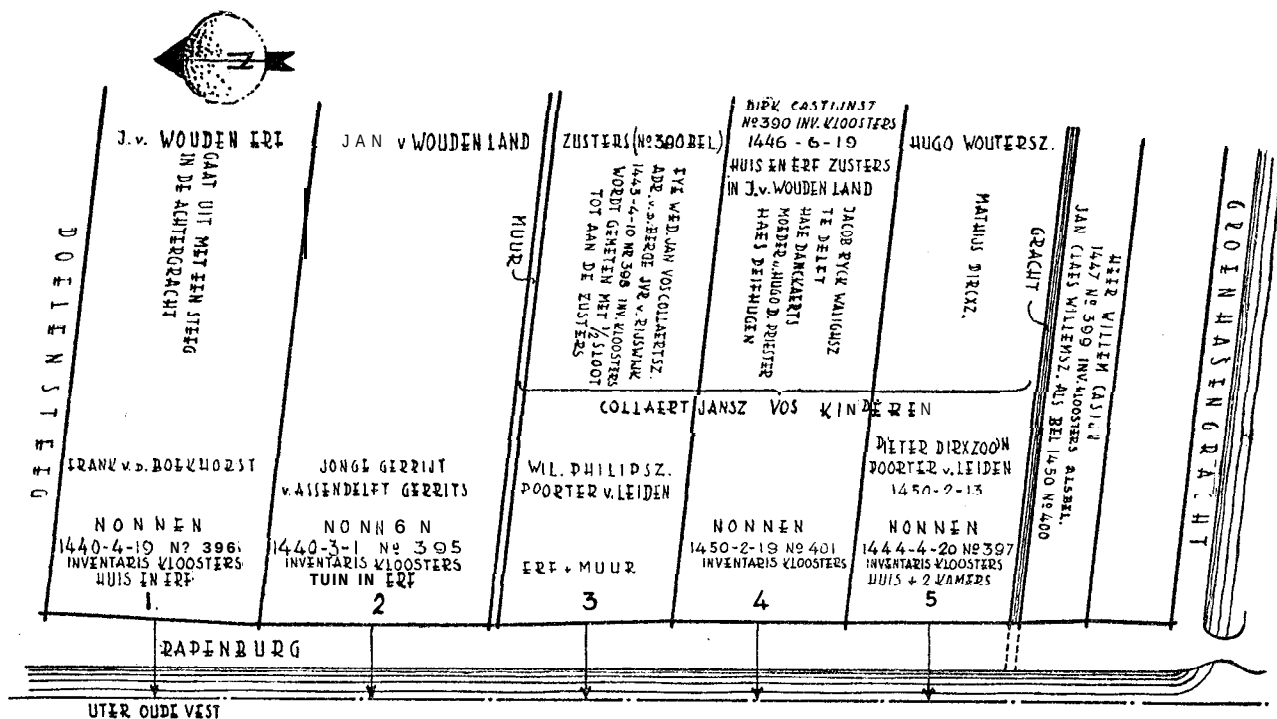
Na deze overdrachten is de situatie aan het Rapenburg geworden, zooals op het schetskaartje afb. 2 is aangegeven-

¹⁾ Inventaris der kloosterarchieven no. 395.

²⁾ Als voren no. 396.

³⁾ Als voren no. 397.

⁴⁾ Als voren no. 401.

Afb. 2. Reconstructie naar eigendomsbewijzen 1440—1450 archief kloosters inv. No. 395—401.

Dit terrein was evenwel niet het eenige eigendom in deze omgeving. Achter het Rapenburg werden in denzelfden tijd (1443—1468)¹⁾ perceelen aangekocht in Jan van Woudenland.

De lectuur der eigendomsbewijzen brengt ons herhaaldelijk in aanraking met den naam JAN VAN WOUDELAND, in hoofdzaak met het terrein, gelegen tusschen Rapenburg en Doelengracht. Toch moet het bezit van JAN VAN DEN WOUDE grooter geweest zijn. Het vermoeden is niet van goeden grond ontbloomt, dat het bezit van JAN VAN DEN WOUDE zich tot den Rijn (Galgewater) heeft uitgestrekt. Ook tusschen Achtergracht en Witte Singel was JAN VAN DEN WOUDE gegoed. Een der bewijzen hiervoor is o.a. te vinden in no. 1362 van den inventaris van de archieven der kerken, waarin 20 Maart 1460 de Zusters van St. Katharijnen Zusterhuis genoemd worden „In Jansland van den Woude”. Zooals de kaart van LIEFRINCK aangeeft, bevond zich dit zusterhuis tusschen Doelengracht en Witte Singel. Het Klooster der Witte Nonnen zou volgens wijlen H. G. A. OBREEN²⁾ ± 1447 gesticht zijn in een huis van JAN VAN DEN WOUDE o.a. door diens dochter MACHTELT JANSDR.

De heer OBREEN beschrijft in het aangehaalde artikel den persoon van JAN VAN DEN WOUDE en identificeert hem als den bekenden heer JAN VAN DEN WOUDE uit het geslacht der heeren VAN JACOBSWOUDE en WARMOND. In verband met het bovenstaande is het noodig iets dieper op deze kwestie in te gaan. SIMON VAN LEEUWEN publiceert in Batavia Illustrata op pag. 1184 e.v. een genealogie van het geslacht VAN DEN WOUDE. Hier wordt JAN VAN DEN WOUDE en VAN WARMOND vermeld als zoon van JACOB VAN DEN WOUDE, ridder, en van FLORENTIA BRUGGE JANSDR.; JAN VAN DEN WOUDE was hoogheemraad van Rijnland in de jaren 1377, 1390 en 1394; hij verkreeg, dat Warmond een hooge heerlijkheid en een onversterfelijk leen gemaakt werd in 1412, fundeerde in 1410 een klooster van de 3e orde van Sint Franciscus voor arme edelvrouwen te Warmond en stichtte in 1413 een regulierenklooster aldaar. Hij stierf in 1417.

¹⁾ Inventaris archieven van de kloosters nos. 388, 389, 390, 394 en 402.

²⁾ H. G. A. OBREEN, Bijdragen tot de geschiedenis van het Witte Nonnenklooster der orde van St. Dominicus aan het Rapenburg te Leiden. In : Leidsch Jaarboekje 1905, blz. 4.

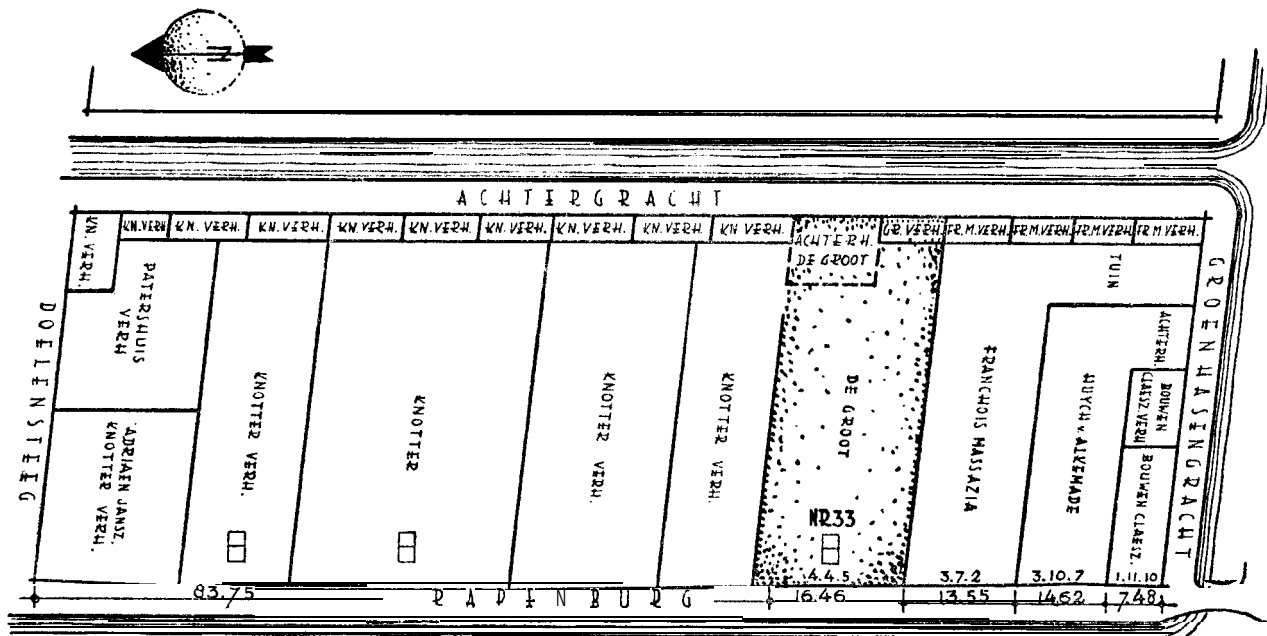
Uit zijn huwelijk met AGNES VAN CRUYNINGEN JANSDR. werden 2 kinderen geboren, nl. Jacob en Adriana. Adriana huwde met JAN VAN HEEMSTEDE, baljuw van Kennemerland.

De conclusie van den heer OBREEN, dat MACHTELT JANSDR. de dochter van ridder JAN VAN DEN WOUDE zou zijn, klopt niet met de genealogie van VAN LEEUWEN. Kan de JAN VAN DEN WOUDE, die het terrein aan het Rapenburg in bezit had, identiek zijn met ridder JAN VAN DEN WOUDE? Een charter van 1443, Aug. 24 ¹⁾ bewijst onmiddellijk het tegendeel. JAN VAN DEN WOUDE geeft in dat jaar te poortrecht uit een erf van 11 roeden „in mijn lant after Rapenburch”, belend aan de eene zijde de zusters van Sint Jeronimushuys, aan de andere zijde HAZE DYELOFF HUGEN. Deze JAN VAN DEN WOUDE is vóór 19 Juni 1446 overleden, want op dien datum erkent jkvr. MACHTELT, weduwe JAN VAN DEN WOUDE, dat wijlen haar echtgenoot een huis met een halven muur in Jan van Woudenland heeft verkocht, naast de zusters van Sint Jheronimus gelegen.

Naast dezen JAN VAN DEN WOUDE treffen wij nog een JAN VAN DEN WOUDE aan, die als schepen van Leiden zegelde en van wien wij, vooral in de archieven der kerken (o.a. regestnos. 128, 136, 151, 276, 278) verschillende zegels aantreffen. Of deze JAN VAN DEN WOUDE dezelfde is als de grondeigenaar moet in twijfel getrokken worden, omdat wij zelfs in 1463 nog een zegel van een JAN VAN DEN WOUDE aantreffen. Weliswaar kunnen hiervoor verschillende mogelijkheden bestaan hebben, o.a. kan de Jan, die in 1463 zegelt, een nakomeling zijn van den grondbezitter, die vóór 1446 stierf. De schepen is in ieder geval niet van het adellijk geslacht VAN DEN WOUDE; bewijs: het zegel. Het wapen van de heeren VAN JACOBOWUDE EN WARMOND was aanvankelijk 3 roode ruiten in gouden veld, later (vóór 1394) gouden baar, 3 wassende manen van zilver in azuur, zijnde het wapen van den burggraaf van Leiden; het wapen van den schepen JAN VAN DEN WOUDE is een zwarte klimmende leeuw in zilver,

Het onderzoek brengt nog het volgende punt naar voren. De eerste woonplaats der zusters bevond zich in de Jan Vossensteeg. De naam duidt op JAN DE Vos, in 1345 schout van het Marendorp (Ir. G. L. DRIESSEN, Leidsche straat-

) Inventaris der kloosterarchieven no. 390.

Afb. 3. Reconstructie naar register Vetus 1 1585 Fol. 117 Vo E.V. en 119 Vo. E.V.

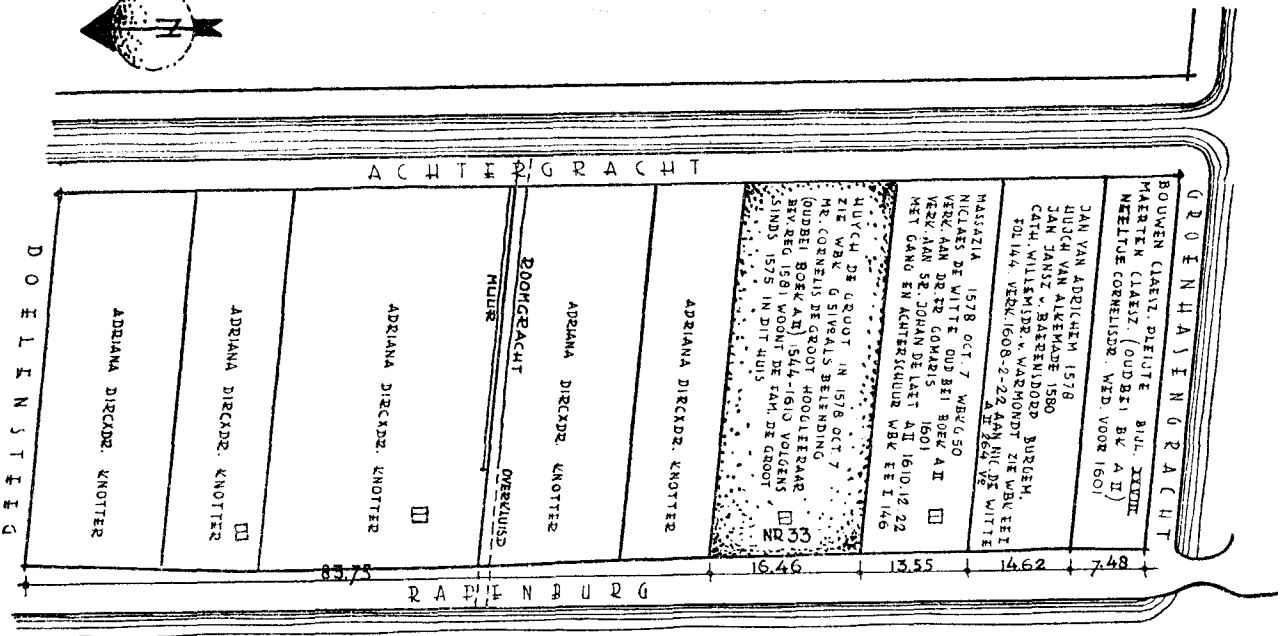
namen, 1, blz. 67). De naam Vos blijkt ook aan het Rapenburg geen onbekende, want in een der genoemde eigendoms-overdrachten ¹⁾ wordt vermeld, dat **PIETER POST**, priester, ten behoeve der zusters van „Sinte Jheronímus op Rapenburg” de helft van een erf, gelegen aan het Rapenburg, gemeenschappelijk met **JACOB RYC WALICHZ.** koopt, welk erf eertijds toebehoorde aan „Colairt Jans Vosz. kinderen”. Is de familie Vos bij het klooster geïnteresseerd? Het gedeelte grond op de schetskaart afb. 2, onder de nos. 3, 4 en 5 aangegeven is nl. een onverdeelde boedel der familie Vos van $\pm$ 60 roeden (27 m.).

Hier volgt een beschrijving van het gebouw.

Het was een slotklooster, bestond uit verschillende gebouwen en had een eigen kapel, gewijd aan sint Hieronimus. Deze kapel werd in 1448 door den bisschop tot oratorium verheven. Naast de kapel moet het patershuis gelegen hebben, want volgens een reconstructie naar het register Vetus 1, fol. 117 verso e.v. en 119 verso e.v. (1585) (zie schets afb. 3) bevond het patershuis zich aan de Doelensteeg. Wanneer men deze situatie met die van **HANS LIEFRINCK** uit 1578 vergelijkt (zie schets afb. 5) vindt men de kapel van het klooster aan de zijde van de Doelensteeg, zij het dan, dat de kapel niet onmiddellijk aan de steeg stond. **VAN HEUSSEN** vertelt in zijn aangehaalde werk op blz. 213, dat het afgesloten gedeelte des kloosters naast het huis van den pater stond, dit in verband met het voorschrift, dat de pater of biechtvader geen sleutel mocht hebben van het afgesloten gedeelte van het klooster, waar de zusters woonden. De leezezusters woonden „dicht bij de religieuzen”. Het klooster was een groot complex, dat op 22.10 m (zie schets afb. 4) na het geheele gedeelte van het Rapenburg tusschen Doelensteeg en Groenhazengracht besloeg.

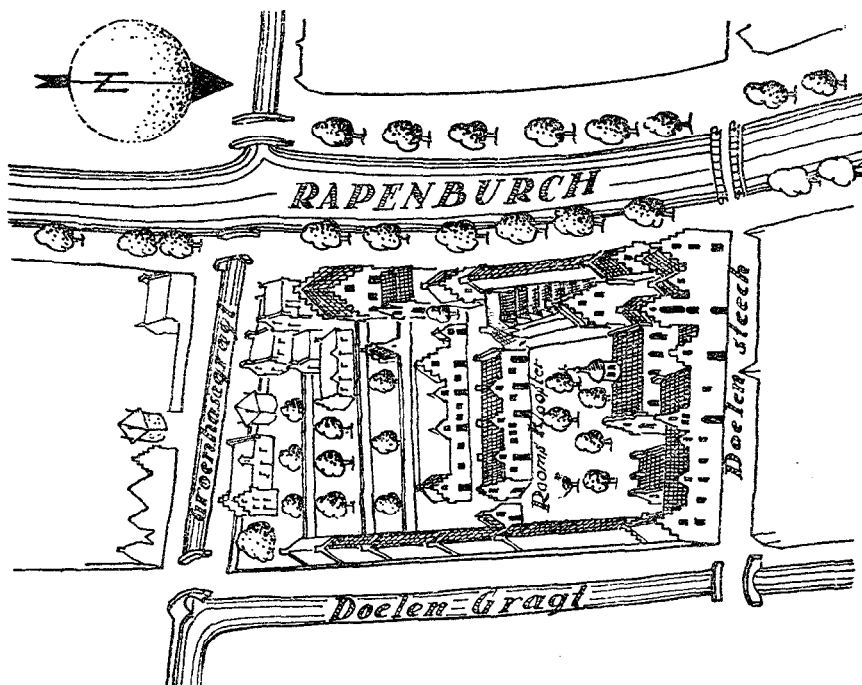
Wij kunnen met zekerheid aannemen, dat het hierboven genoemde afgesloten gedeelte van het klooster gescheiden was door een gracht (de Roomgracht); het is de kaartteekenaar **DOU**, die in 1614 de Roomgracht in beeld bracht (zie schets afb. 6). Naar aanleiding van een vriendelijke mededeeling van den heer **A. M. STUIVENBERG**, verbonden aan de Amsterdamse Bank, hebben wij een onderzoek ter plaatse

¹⁾ Inventaris der kloosterarchieven no. 400

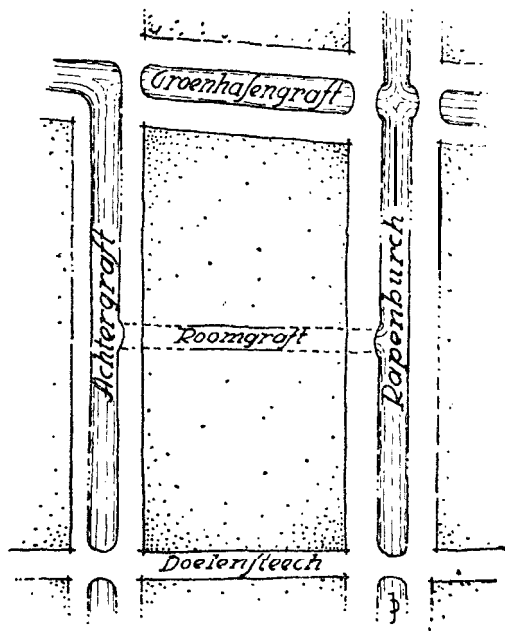
Afb. 4. Reconstructie naar oud bet. boek A 11 Fol. 263 E.V. 1601.

ingesteld en de Roomgracht gevonden. Zij loopt van het Rapenburg (in den walmuur is vlak boven den waterspiegel een ijzeren balk zichtbaar, die later is aangebracht bij vernieuwing van den walmuur in plaats van een boog) onder de gang van perceel 39 door tot onder het achterhuis (onder het gebouw is de gracht overkluisd) ; aan de achterzijde is in

Afb. 5. Kaart van Hans Liefrinck 1578. Catalogus Prentverzameling over Leiden en omgeving no. 233 uit het Gemeente-Archief.

den gevel (vlak boven het maaiveld) een boog aangebracht voor ontlasting van het overkluisde gedeelte, verder liep de gracht langs een wal- en scheidingsmuur. Zware trekankers, waarvan er nog enkele aanwezig zijn en die nog gedeeltelijk vlak boven het maaiveld zichtbaar zijn, duiden er op, dat hier de gracht moet geweest zijn ; na het noodige graafwerk verricht te hebben, werd de nu met puin en zand gedichte gracht, breed 3.35 m, bloot gelegd. Op de schets afb. 4 zijn de muur

Geometrische
Gronde-Caerte
der stad
Leyden met
alle sijne straten
ende wateren
gemaect by M^r
Jan P. Dou
1614

Afb. 6. Naar het origineel no. 252 uit de
Prentverzameling van het Gemeente-Archief,

en de Roomgracht aangegeven volgens opmeting van de scheiding van perceel 33.

Toen de Hervorming kwam met de gevolgde saecularisatie der kloostergebouwen besloten de Staten van Holland den 15den Mei 1575 ¹⁾ ook de gebouwen van het klooster Roma te verkoopen met kennis en advies van de Leidsche magistraat ; de opbrengst er van zou worden aangewend voor het onderhoud van de Universiteit. Tusschen 4 en 25 Juli 1575 gaven schepenen van Leiden opdracht aan **GHYSBRECHT** HENRICXSZ., en **THONIS VLYET** ²⁾ het convent van Room in het openbaar te verkoopen. Het schijnt evenwel niet vlot te zijn gegaan met dien verkoop, want 30 Juli 1575 volgt een met redenen omkleede bevestiging en zekerheidsstelling door de Staten van Holland van den verkoop der gebouwen, waarin uiteengezet wordt, dat Jhr. **JOHAN VAN DER DOES**, heer van Noordwijk, en Mr. **CORNELIS DE CONINCK**, burgemeester van Delft, en de burgemeesters en regeerders van stad en universiteit van Leiden gecommitteerd zijn geweest om het klooster Roma ten behoeve van de betalingen der wedden van hoogleeraren te verkoopen. De twee genoemde heeren melden evenwel aan de Staten, dat de gebouwen onbewoonbaar zijn geworden door de inkwartiering der soldaten van den graaf **VAN DER MARCK** en van de „huysluyden” der dorpen, die vorigen winter (1574) in het klooster met hun vee hadden gewoond, zoodat niemand een behoorlijk bedrag voor dit klooster had willen geven. Daar inmiddels de klachten der professoren over het uitblijven der betalingen van hun teerkosten en wedden dermate dringend werden, dat een spoedige oplossing moest worden gevonden (de professoren hadden namelijk gedreigd hun ambt te zullen neerleggen), hadden de gecommitteerden zich genoodzaakt gezien het aanbod van den lombardhouder **FRANÇOIS MASSAZIA**, die de gebouwen voor 2600 pond wilde overnemen, te aanvaarden ³⁾.

Den 27sten Aug. 1575 verklaart **MASSAZIA** voor schepenen van Leiden schuldig te zijn aan den rentmeester van de goederen en inkomsten der Universiteit, **CLAES DIRXZ. VAN MONTFOORT**, een bedrag van 2600 ponden „ter cause van coop van alle die

¹⁾ Inventaris der kloosterarchieven no. 489.

²⁾ Gerechtsdagboek **A**, fol. 24.

³⁾ Register Diversorum, inv. der Secretarie 1575—1851, no. 20, fol. 27 verso.

edificien ende getimmerten metten erven van den convente van Room, staende ende gelegen op Rapenburch binnen der voorsstede" ¹⁾).

Wat heeft **MASSAZIA** met de kloostergebouwen gedaan ?

Den 7den October **1578** noemt **MASSAZIA** zijn huis aan het Rapenburg, belend aan de eene zijde door **HUYCH DE GROOT** ²⁾ en aan de andere zijde door **JAN VAN ADRICHEM** ³⁾ als onderpand. Dit is dus een gedeelte van het complex (zie de schets afb. 3) en beslaat aan het Rapenburg **13.55 m**. Zijn buurman **HUYCH DE GROOT**, neemt **16.46 m** van het terrein in, opgevolgd door zijn zoon Mr. **CORNELIS DE GROOT**, hoogleeraar ; volgens het Bevolkingsregister van **1581** (Inv. van het archief der Secretarie **1575-1851**, voorloopig no. 1074) woonde de familie **DE GROOT** sinds **1575** in dit huis, onmiddellijk na den verkoop aan **MASSAZIA** dus. Voor het overige gedeelte is niet na te gaan, hoe het daarmede terstond na **1575** is gegaan. Eerst in **1585** kunnen wij aan de hand van register Vetus I ⁴⁾ een reconstructie maken, waarvan schets afb. 3 een beeld geeft.

Schets afb. 4 geeft de situatie van **1601** volgens Oud Belastingboek A II ⁵⁾. Zoowel Vetus 1 als Oud Belastingboek A II en het kaartboek van **SALOMON DAVIDTSZ. VAN DULMANHORST** (inv. archief der Secretarie na **1575**, voorl. no. 4480), uitgegeven door **W. PLEYTE**, „Leiden vóór 300 jaren en thans" (hiervan bijlage XXVIII) bevestigen elkaar in de namen der bewoners en de afmetingen der huizen.

Wat na dien tijd met de verschillende perceelen heeft plaats gehad, is voor mijn onderwerp van minder belang ; slechts het pand, waarin sedert **1924** het Instituut voor Tropische Geneeskunde gevestigd is, wil ik, in verband met het gevonden overblijfsel van het klooster nader beschouwen. Volgens de kaart van **BLAUW** uit **1649** (zie schets afb. 7) moet het hierboven genoemde overblijfsel met de dicht gemetselde spitsboogvensters een restant zijn van het

¹⁾ Waarboek E, inv. Rechterl. Archief no. 67, fol. 304.

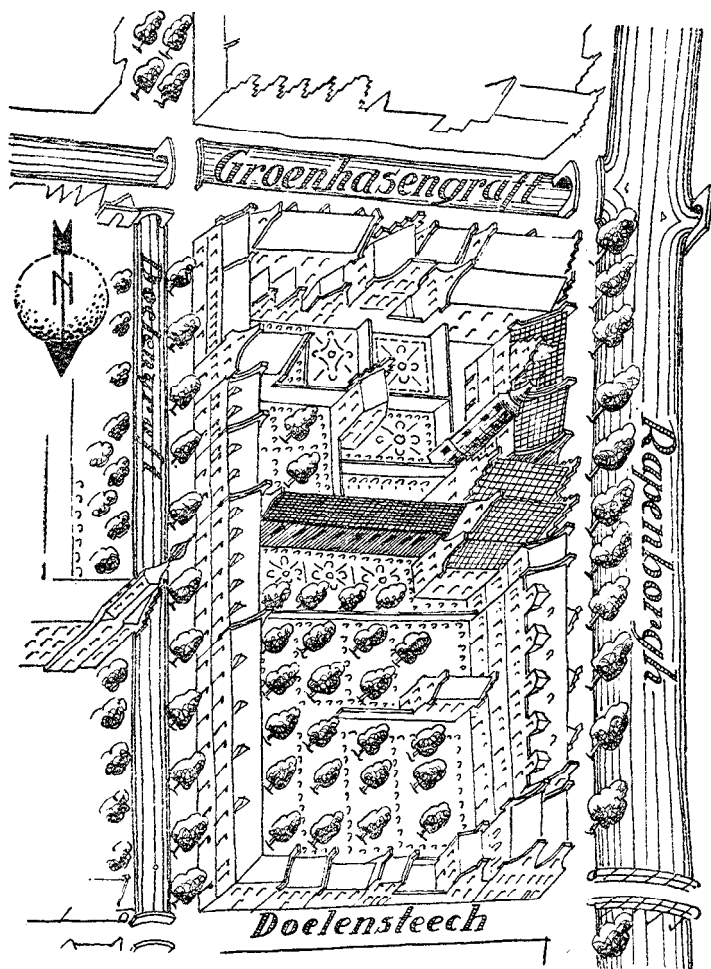
²⁾ **HUYCH DE GROOT** was dé grootvader, zijn zoon **CORNELIS** de oom van den vermaarden **HUGO DE GROOT (GROTIUS)**.

³⁾ Als v. G., als v. fol. 50 verso.

⁴⁾ Register Vetus vermeldende de taxatie voor de huurwaarde en de wijzigingen van eigenaar, aangelegd door Jan van Hout, met de huurwaarde van **1584**, inv. archief der Secretarie **1575-1854**, voorl. no. 6789.

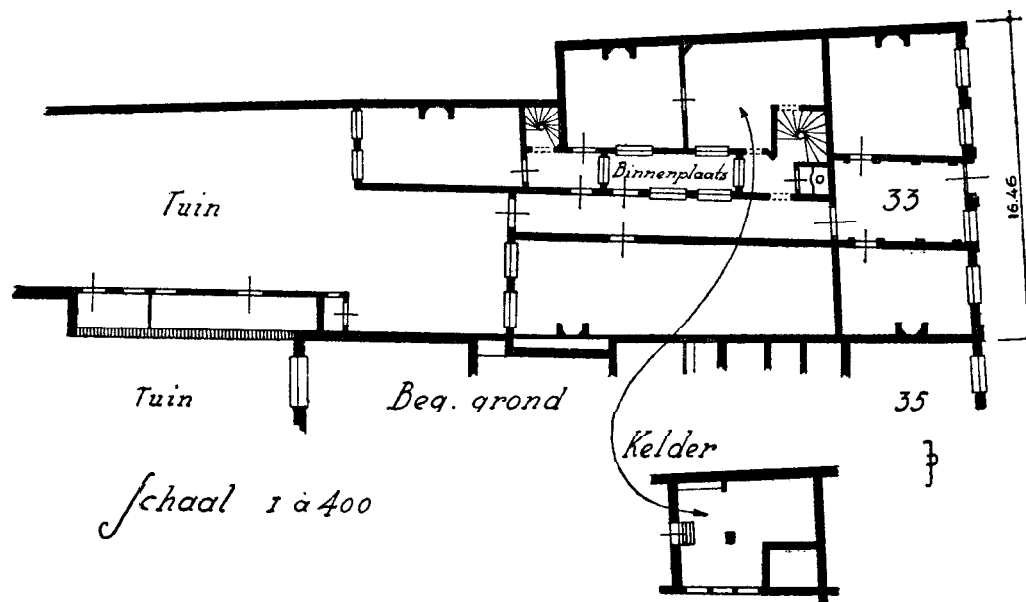
⁵⁾ Inv. v. h. Archief der Secretarie **1575-1851**, voorl. CO. 6755, fol. 263.

bijgebouw van het klooster in den tuin tusschen perceel 33 en 35 ; het is van belang, dat de scheiding tusschen die

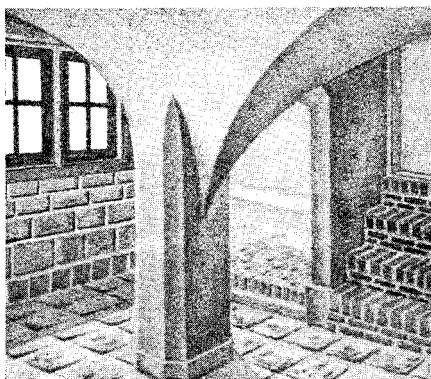

Afb. 7. Kaart van Blaeu uit 1649. Catalogus Prentverzameling over Leiden en omgeving, no. 262 uit het Gemeente-Archief.

2 perceelen in 1585, vervolgens in **1601** reeds bestond (zie schetsen afb. 3 en 4) en heden nog bestaat. Dit gebouw, Rapenburg 33, is volgens landmeetkundige opmetingen op

Afb. 8. Plattegrond van het Herbarium, 1835.

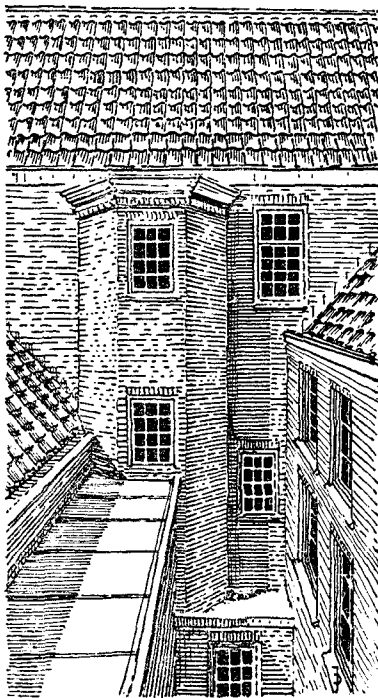
Afb. 9.
Kelder van het voormalige klooster

Afb. 10. Zegel van het
Jheronimushuis anno 1447

het oogenblik breed 16.46 m. De kaart van SALOMON DAVIDT SZ VAN DULMANHORST, opgenomen in W. PLEYTE'S „Leiden voor 300 jaren en thans" (zie boven), bijl. XXVIII, geeft de situatie van het Rapenburg tusschen Doelensteeg en Groen-hazengracht weer. Deze plattegrond, vervaardigd tusschen de jaren 1588—1597, vermeldt de namen der eigenaren en de gevelbreedte der gebouwen. Het huis van Mr. CORNELIS DE GROOT is op dezen plattegrond 4 roeden, 4 voeten en 5 duimen breed, dit is, omgerekend in de tegenwoordig geldende maat 16.46 m, hetgeen nog steeds de breedte van den gevel van het Instituut voor Tropische Geneeskunde is. Genoemde gevelbreedte van 16.46 m vinden wij later in 1835 weer terug (zie schets afb. 8) ten tijde van het hieronder genoemde Herbarium.

Zooals boven reeds in het kort is gezegd was de eerste bewoner van perceel Rapenburg 33 HUPCH DE GROOT. Volgens het Bevolkingsregister van 1581 woonde de familie hier reeds 6 jaar. De zoon, Mr. CORNELIS DE GROOT, hoogleeraar, volgde zijn vader als eigenaar op en bewoonde in 1581 dit huis met zijn vrouw GHEERTRUYT VREDERICKDR., ELSSGEN JANS DR. VAN HEEMSKERCK, zijn moeder en zijn broeder JAN. Mr. CORNELIS DE GROOT teekende volgens het huwelijksproclamatieboek A, fol. 81, den 17den October 1579 aan met jonkvrouwe GHEERTRUYT UUYTEN ENGE, wonende te Delft. Het Album Studiosorum vermeldt CORN. DE GROOT als hoogleeraar in de juridische faculteit, geboren 1544, overleden 25 Juli 1610.

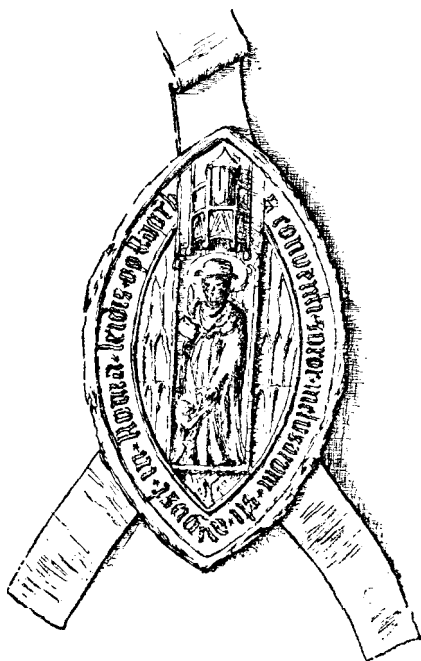

Afb. II. Binnenplaats met trap-torentje. Toestand 1920.

GEERTRUYT UUYTEN ENGE, wed. **CORNELIS DE GROOT**, legateert het huis aan **MARIA VAN COLENBURCH**, gehuwd met **GUIDO GISTELLE**; bij dit huis behooren dan twee kleine huizen achter het huis aan het Rapenburg. De weduwe van **GUIDO GISTELLE** verkoopt het huis aan Dr. **JOHANNIS WALEUS**, die het nalaat aan zijn weduwe **CATHARINA VOCKESTAERT**, wier eenige erfgenaam is **CORNELIA WALEUS**, gehuwd met Mr. **GERARD DE MUNT**. Deboedelman zijnerfgename **SOPHIA CHR. DE MUNT**, gehuwd met **RAYMOND BACKER**, wordt bij scheiding van 24 Mei 1760 aldus verdeeld, dat van haar beide nagelaten zonen, Mr. **JAN HENDRIK** en Mr. **WIGBOLD BACKER**, Mr. **JAN HENDRIK** het huis ontvangt. Diens echtgenoot **HENRIETTA MAURITIA GRONOVIVS** komt na den dood van Mr. **JAN HENDRIK BACKER** in het bezit van het pand en wordt hierin opgevolgd door haar dochter **ANNA JACOB A GRONOVIVS**,

echtgenoot van Mr. **ADRIAEN CRUCIUS**, raad en regeerend burgemeester van Leiden. Dit echtpaar verkoopt den 4den Juni 1784 het perceel aan Mr. **GISBERT VAN STAVEREN**, raad en pensionaris van Leiden (nog steeds met de twee huisjes aan de achterzijde).

Een volgende verkoop brengt dit complex in het bezit van **DIEDERIK VAN LEYDEN**, raad en oud-scheper van Leiden, nl. den 17den Augustus 1784. Den 22sten Maart 1791 koopt **JOHANNA MARIA BOERHAAVE**, gravine douairière **DE THOMS**, het huis. Gedurende de jaren 1797—1822 zijn de erven **WILH. DE THOMS**, douairière **VAN LEYDEN VAN WARMOND** (en hiervan speciaal **HERMINA JACOB A DE THOMS**) de bezitters; 1823—1829

Afb. 12.
Zegel van het klooster van 1456.

is **SOPHIA DINA**, baronesse van **LEYDEN**, douairière van **ALEXANDER**, baron van **RHEMEN**, eigenaresse. In 1830 komt in dit pand 's Lands Universiteit met het Herbarium en gedurende het tijdperk van 1910 tot 1920 berust in dit gebouw een gedeelte van de boekerij der universiteitsbibliotheek.

In 1921—1924 is het perceel ingericht als Instituut voor Tropische Geneeskunde. Bij de verbouwing is de zware eiken spiltrap, uit den tijd van het klooster, weggebroken ; het traptorentje (zie schets afb. 11) bestaat nog ; deze toren komt overeen met die, welke voorkomt op de kaart van **BLAEU** van 1649 (zie schets afb. 7). De op den plattegrond afb. 8 gearceerde muur is de aanleiding tot deze studie geweest. De kelder (zie schets afb. g) is het eenige van het oude klooster, dat nog overgebleven is. Het lichtkozijn met een zandsteen omlijsting en het gewelf zijn nog origineel.

Afb. 13. Ambtelijk zegel van de priorin anno 1456.

Hier volgt de beschrijving van de zegels enz. betrekking hebbende op dit artikel.

Afb. 10. Zegel van het Jeronimushuis (van 1447 regest. no. 860 ¹⁾) : staande vrouwenfiguur, vermoedelijk Smt Chara. Randschrift : **S(IGILLUM) CONVENTI * SANCTI * JHERONIMI * IN * ROMA * OP * RAPENBORCH ***.

Afb. 12. Zegel van het klooster van 1456 ; regest. no. 1449 ²⁾) : half knielende figuur (onder een baldakijn) van een Bisschop (vermoedelijk Sint Augustinus). Randschrift : **S(IGILLUM) CONVENTI * SOROR * (OM) INCLUSARUM * SANC(TI) AUGUST * (INI) IN * ROMA * LEIDIS * OP * RAPENBORCH).**

¹⁾ Bevestigd aan het charter, beschreven in den inventaris der kloosterarchieven, no. 383.

²⁾ Inventaris der kloosterarchieven no. 385.

Afb. **13**. Ambtelijk zegel ¹⁾ van de priorin anno 1456 no. 469 (zonder familienaam) ; knielende figuur met brief in de hand (zij noemt het dat zegel mijner officie). Randschrift : S(IGILLUM) RECTRICIS * SOR * (ORUM) ORD * (INIS) S * (ANCTI) AUG * (USTINI) LEID * (IS) OP * RAPE * (BORCH) ; ter weerszijden van de beeltenis IN ROMA.

Voorburg, April 1946.

C. J. KORTENBACH

¹⁾ Dit zegel is bevestigd aan een acte van landverhuur onder Zwammerdam.

EEN KLEIN OUDHEIDKUNDIG ONDERZOEK OP HET TERREIN DER VOORMALIGE ABDIJ VAN RIJNSBURG

In een opstel in het Leidsche Jaarboekje voor 1944, getiteld : „Sporen van Rothulphuashem” beschreef de heer GLASBERGEN eenige vondsten van vroeg-middeleeuwsch aardewerk, die gedaan waren op het land genaamd „De Klaveren” aan den Vinkeweg onder Rijsburg. Hij meende terecht, dat deze vondsten wellicht in verband gebracht konden worden met de hofsteden uit de erfenis van RADULF en ALDBURGA, die in het oudste cartularium van het sticht Utrecht worden vermeld. Aan het eind van zijn opstel drukte hij de hoop uit, dat door verder onderzoek nog wel meer overblijfselen van het oude Rodulfsheim, dat in de tiende eeuw al Rijsburg heette, zouden worden gevonden.

De gedachte, dat in verband met het Romeinsche castellum te Valkenburg ook aan de overzijde van den Rijn mogelijk nog een Romeinsche versterking gelegen zou kunnen hebben, bracht reeds in 1943 den heer GLAZEMA, die toen Professor VAN GIFFEN assisteerde bij zijn opgravingen te Valkenburg, op het denkbeeld om eens te gaan zoeken op een klein stukje grond naast de kerk en tevens achter het raadhuis van Rijsburg gelegen.

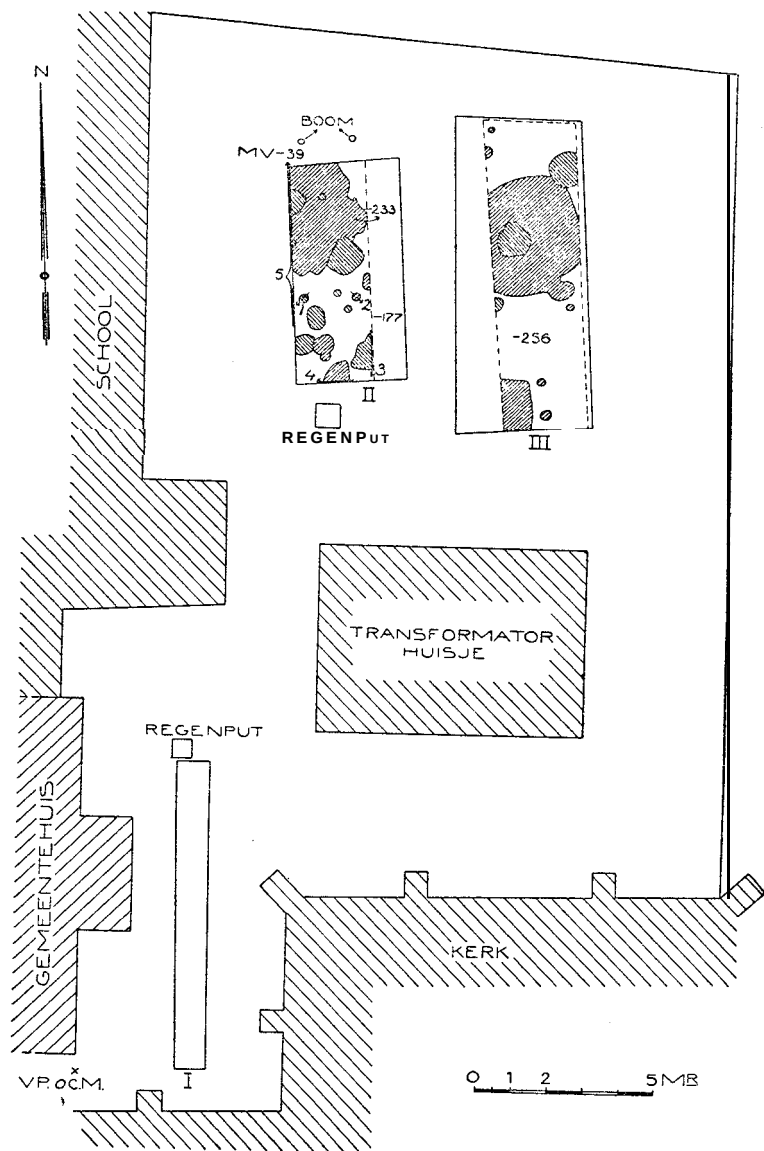
Een paar proefgaten brachten inderdaad scherven aan het licht. Slechts een paar stukjes baksteen waren met zekerheid als fragmenten van Romeinsche dakpannen te herkennen. Of een bodemfragment van grof grijs, op den breukrand eenigszins rossig aardewerk Romeinsch dan wel Karolingisch was, was moeilijk met zekerheid te zeggen. De rest was in elk geval, behoudens een enkel veel later stuk, beslist Karolingisch, nl. twee scherven van zoogenaamde reliëfbandamforen (afb. 5, 1 en 2), een scherfje met radstempelversiering van ingedrukte vierkantjes, eenige scherven van zoogenaamd

Pingsdorfer aardewerk, fragmenten van kogelpotten en ten slotte een voetstuk van steengoed, dat misschien al aan de twaalfde eeuw moet worden toegeschreven.

Deze vondsten, die door den heer GLAZEMA welwillend aan het Rijksmuseum van Oudheden werden afgestaan, wekten wel het vermoeden, dat de plaats der latere abdij reeds sedert de negende eeuw bewoond was geweest en deden het verlangen bij ons opkomen om door een onderzoek, dat door de geringe oppervlakte van het beschikbare terrein uit den aard der zaak slechts zeer bescheiden kon zijn, te trachten iets meer daaromtrent te weten te komen.

Wij hadden gehoopt dit onderzoek in het najaar van 1943 te kunnen doen en de Burgemeester, die zich zeer voor de zaak interesseerde, had daartoe ook zijn toestemming verleend. Wij werden toen echter door andere opgravingen langer in beslag genomen dan aanvankelijk het plan was en moesten het werk ten slotte tot het voorjaar van 1944 uitstellen. Werkvolk was er toen heel moeilijk te krijgen en wij begonnen alleen met onze drie vaste voorwerkers **BOSCH**, **SCHOLTEN** en **VELDMANS**. Na een paar dagen moest **BOSCH** wegens ziekte naar huis. Gelukkig slaagde toen onze amanuensis **SCHREGEL** er in nog twee flinke jongens uit Katwijk te vinden en zoo konden wij in een paar weken tijds althans twee gaten maken van een paar meter diep en ook nog een smalle sleuf, die ons het een en ander omtrent de oudste bewoning van het terrein onthuld hebben.

Het terreintje, dat op de kaart afb. 1 is weergegeven, werd aan de Westzijde begrensd door de kerk, aan de Noordzijde door het raadhuis en de school, aan de Oostzijde door een particulieren tuin en aan de Zuidzijde door teelland. Midden op het terrein stond een transformatorhuisje en ten Noorden daarvan maakte een regenput met bijbehorende leidingen ook nog een stuk van het terrein ontoegankelijk voor onderzoek. De oude abdijkerk moet oorspronkelijk twee torens hebben gehad. Ten Noorden van den thans nog bestaanden toren moet een tweede toren hebben gestaan, waarvan wellicht nog overblijfselen onder de fundamenten van het raadhuis te vinden zouden zijn. De oorspronkelijke noordelijke muur der kerk, die op dien tweeden toren moet hebben aangesloten, hoopten wij met onze sleuf 1 te snijden. De grond zat daar echter vol met regenputten en rioolbuizen

Afb. I

en was zoo diep omgewoeld, dat er geen spoor meer van eenig fundament te vinden was.

Ook in de gaten 11 en 111 werden geen fundamenteën van abdijgebouwen aangetroffen. Dat is geen wonder, want op deze plaats moet de kloosterhof gelegen hebben. In het gat 11 vonden wij, onder een puinlaag van ruim een meter dikte, en wel op 1.77 m onder het door ons op den drempel van de poort tusschen de kerk en het raadhuis aangenomen nulpunt, drie geraamten, zuiver georiënteerd met het hoofd naar het Westen. In sleuf 111 werd, op -1.63 m, eveneens een geraamte aangetroffen in dezelfde positie, benevens een doodshoofd een halven meter meer zuidelijk ¹⁾. Bij deze lijken werd niets gevonden dat eenige nadere aanduiding zou kunnen geven omtrent den tijd, waarin zij zijn bijgezet. Zij kunnen nog uit den tijd der abdij dateeren of mogelijk ook later ²⁾. Op 1.40 m onder het tegenwoordige niveau werd een oude humuslaag aangetroffen, de oorspronkelijke oppervlakte van het terrein. Op het profiel van het gat 11 (afb. 2 coupe V en de foto afb. 3) ziet men duidelijk van deze humuslaag uit twee paalgaten, A en B, de diepte in gaan. Zij doorsnijden een dun zwart laagje, waarschijnlijk een vergane houten vloer die blijkbaar ongeveer zo cm dieper gelegen heeft dan het omringende terrein (de bovenkant van het humuslaagje). Op dit zwarte laagje werden hier en daar resten van gedroogde leem, zoogenaamde huttenleem van de wanden van een huis, gevonden.

Op — 2.33 m teekenden zich ook op den bodem van het gat 11 duidelijk een aantal paalgaten af (vgl. ook de foto afb. 4) en onder de bovengenoemde paalgaten A en B in den wand een groot gat, dat bij doorgraving nog ongeveer 1.25 m dieper bleek te gaan, wellicht een kelder, waar de houten

¹⁾ Deze geraamten zijn niet op het hierbij afgedrukte kaartje aangegeven ten einde verwarring te vermijden met de grondsporen die op grootere diepte werden aangetroffen. Ook heb ik gemeend onnoodige kosten voor een apart cliché, alleen voor een kaartje van de gaten 11 en 111 op hooger niveau, te moeten vermijden.

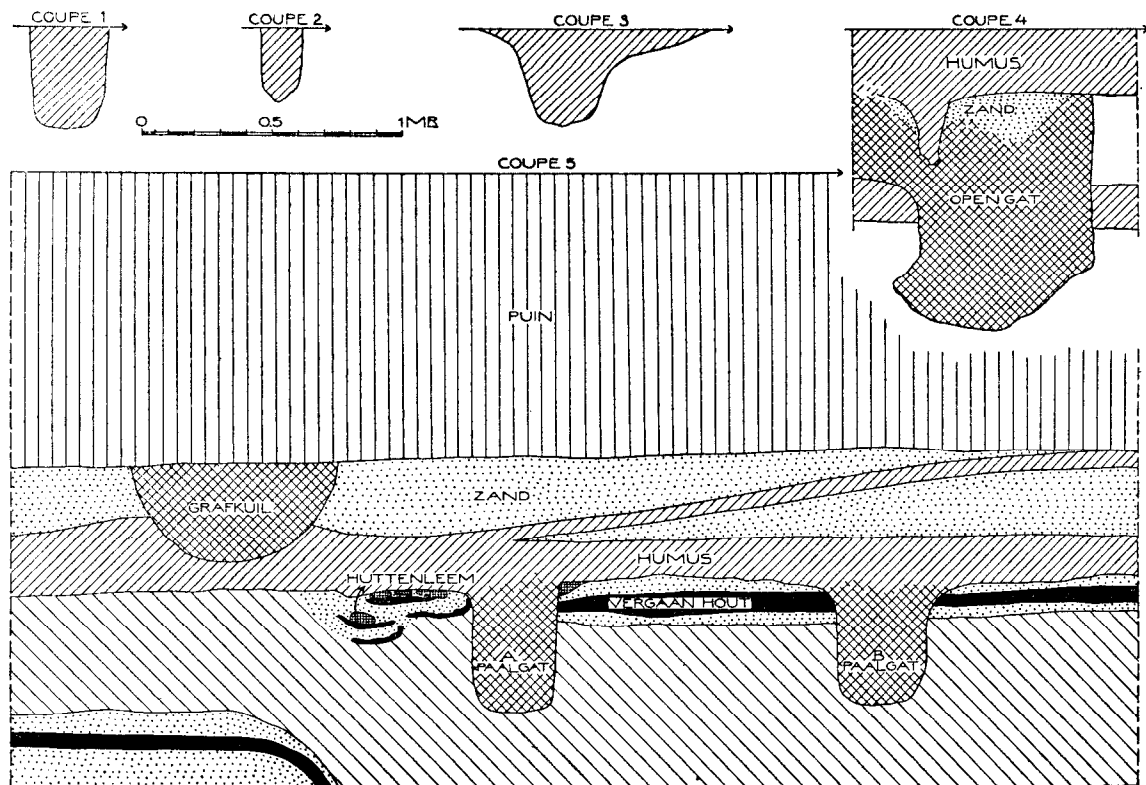
²⁾ Het is in dit verband opmerkelijk, dat dit terrein naast de kerk, evenals het gebouwtje, dat vroeger aan de Noordszijde van den toren vastzat, een overblijfsel van den middenbouw tusschen de beide torens, van oudsher „Het Paradijs” schijnt te hebben geheeten, de naam voor een Benedictijner kerkhof, naar de heer Hermans, wvmd. Gemeentsecretaris, mij meedeelde.

vloer, waarvan wij de vergane overblijfselen zich in den wand zagen afteekenen, overheen gelegen zal hebben. Gebrek aan ruimte (vooral ook om den uitgeworpen grond te bergen) verhinderde ons om veel meer van deze grondsporen bloot te leggen. Ook het gat 111 leverde op -2.56 m eenige paalgaten op, rondom een groot gat, dat in het midden nog 1.20 dieper ging. Vermoedelijk heeft dit gat oorspronkelijk een houten tonput bevat en moeten wij er een waterput in zien. Al is er geen sprake van, dat wij hier een volledige nederzetting hebben kunnen blootleggen, ja zelfs niet eens een enkelen volledigen plattegrond van een huis, zoo blijkt toch uit de vele paalgaten onomstootelijk, dat hier eens woningen gestaan hebben.

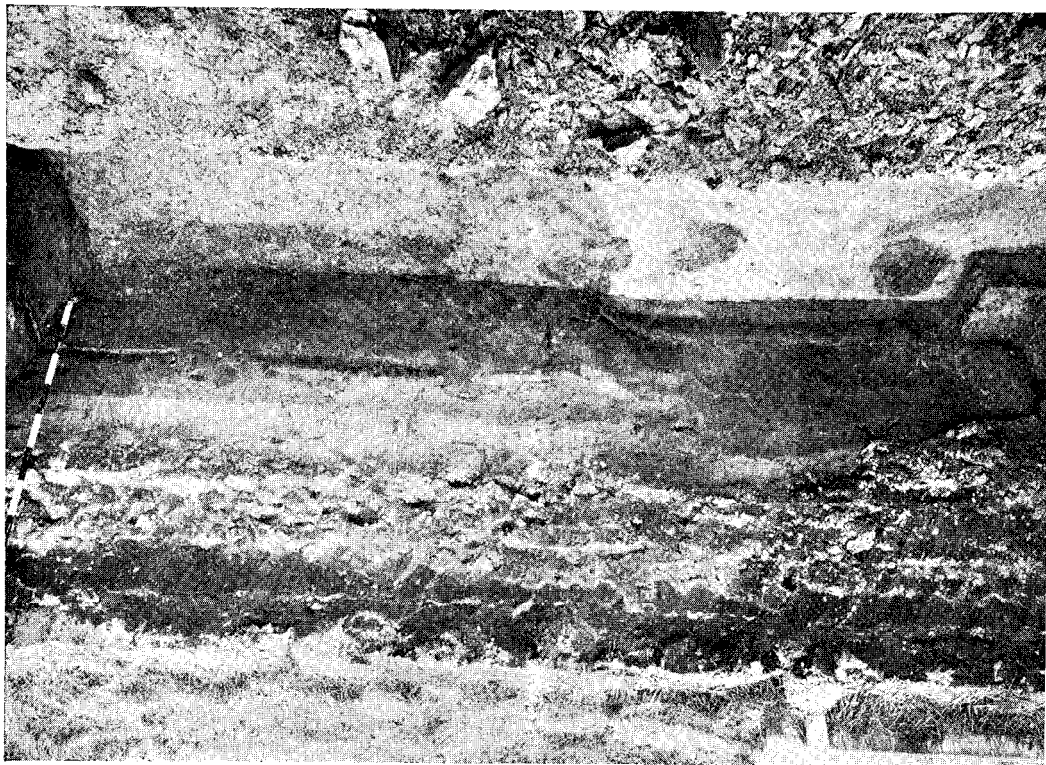
De op dit niveau gevonden scherven geven ook een vrij zuivere dateering van die woningen. Het talrijkst waren, zooals ook te verwachten was, de scherven van de gewone grove, blauwgrijze of rossige, inheemsche kogelpotten, waarvan op afb. 5 onder no. 3-7 een vijftal randprofielen als voorbeelden zijn weergegeven. Die randprofielen vertoonen alle een vroeg type, de scherpe, buitenwaarts afgeschuinde randvormen uit de twaalfde eeuw en later komen er nog niet onder voor. Waarschijnlijk zijn deze stukken dan ook niet later te dateeren dan de gde-roe eeuw. Nauwkeuriger dateerbaar en wel zeer bepaald in de gde-roe eeuw, waren een paar typisch Karolingische scherven, die onder no. 8—9 geteekend zijn, nl. wederom een fragment van een reliëfbandamfora van rossig geel, zandig aanvoelend baksel en een grijze randscherf, waarschijnlijk van een kogelpot, maar versierd met het echt Karolingische radstempel-ornament.

No. 10 is een scherfje van een Merovingisch spitsbuikig urtje van hard gebakken, donkergrijs, gladgepolijst aardewerk, versierd met horizontale groeven en ingestempelde rozetten. 6de eeuw.

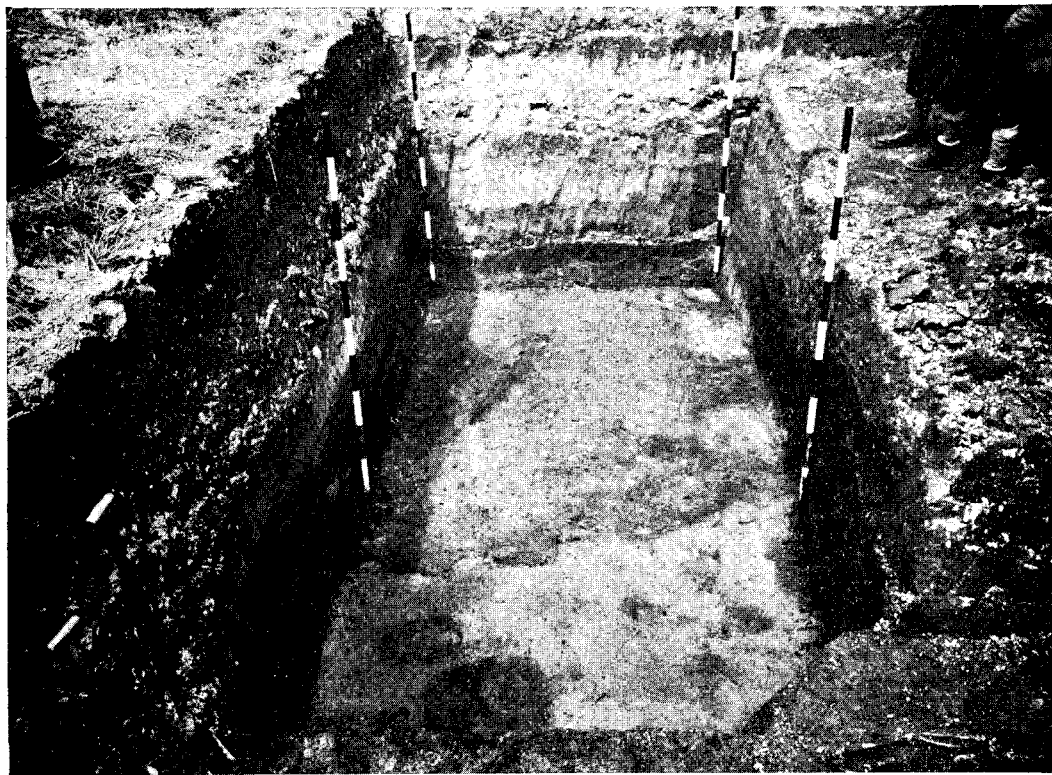
No. 11 en 12 zijn randfragmenten van bruingele, hardgebakken, bolvormige potten, zooals er in Wijk bij Duurstede veel gevonden zijn. 8ste—9de eeuw. De randfragmenten no. 13-16 zijn wat ouder, waarschijnlijk 7de eeuw. Zij zijn van het rossige, ruwwandige aardewerk, dat bij Mayen in den Eifel in den Frankischen tijd nog vervaardigd werd als voortzetting van de Romeinsche pottenbakkerij. Dergelijke vor-

Afb. 2

Afb. 3. Het gat II, opstaande wand en bodem van het gat

Afb. 4. Grondsporen in het gat II

men werden in grooten getale in het Merovingische grafveld van Wageningen gevonden ¹⁾).

De nummers 17—19 zijn een drietal voorbeelden van scherven van zoogenaamd Pingsdorfer aardewerk, dat in de negende eeuw in gebruik kwam. Geelachtig, zandig aanvoelend baksel, met roode of paarsbruine verfstrepen beschilderd. Ook werden bij deze opgraving een drietal scherven gevonden, hier onder no. 20—22 afgebeeld, van een soort aardewerk, dat blijkens vondsten in den Karolingischen burcht van Souburg op Walcheren reeds vóór het midden der negende eeuw in gebruik moet zijn geweest ²⁾, nl. een soort aardewerk, in baksel eenigszins verwant aan de Pingsdorfer ceramiek, maar gedeeltelijk met loodglazuur bedekt. Op den schouder van een pot of kan of op een oor vindt men enkele plekjes glazuur en bij kommetjes (onze scherf no. 20) is meestal de geheele binnenzijde geglazuurd.

Een paar scherven van Jacobakannetjes uit de 15de eeuw kwamen uit den bovengrond.

Uit den Romeinschen tijd dateerden een blauwgroene geribbelde kraal van gebakken aarde (no. 23), een scherf van een kom van ruwwandig aardewerk, een bodemfragment van een kookpot van blauwgrijs ruwwandig aardewerk (beide niet afgebeeld) en een voetstuk van een pijpenaarden kruikje (no. 24).

Bij het maken van coupes door enkele paalgaten enz. werden nog scherven gevonden die een nadere dateering van die grondsporen geven. Deze iaatste kunnen nl. niet ouder zijn dan de jongste in de vullingen gevonden scherven. Zoo bevatte coupe I een randscherf van een blauwgrijzen kogelpot (no. 25), een dito wandscherfje en een klein stukje van een Romeinsche imbrex (een gebogen dakpan, ongeveer als onze vorstpannen, die gediend heeft om de aansluiting tusschen twee vlakke dakpannen af te dekken).

In het groote gat in sleuf 11, dat wij, zooals ik boven opmerkte, wellicht als een kelder moeten verklaren, werden de volgende scherven gevonden :

- a. Fragment van een dikken ring van gebakken aarde, van het type dat o.a. in de Friesche terpen veel voorkomt en

¹⁾ Vgl. Oudh. Meded. v. h. R. Mus. v. Oudh. N.R. IX, blz. 98, afb. 18

²⁾ Vgl. Oudh. Meded. N.R. XXII blz. 54 .

dat wellicht gediend heeft om een kogelpot op te zetten in de heete **asch** van het vuur (no. 26).

- b.* Fragment van een Romeinschen tegel van roode baksteen en dito fragment van een imbrex.
- c.* Twee scherfjes van wand en bodem van Karolingische potten van grof ruwwandig aardewerk (niet afgebeeld).
- d.* Een scherfje van tamelijk fijn Karolingisch aardewerk met radstempelversiering (no. 27).
- e.* Twee scherfjes van dergelijk baksel, maar onversierd (niet afgebeeld).
- f.* Zeer hard gebakken scherfje, aan de binnenzijde grijs, aan de buitenzijde paarsbruin van kleur. Zeer waarsch. Karolingisch (niet afgebeeld).
- g.* Twee dikke scherven van grof, hardgebakken Karolingisch aardewerk, de eene rood, de andere grijs van kleur, afkomstig van groote stukken vaatwerk (niet afgebeeld).
- h.* Twee randscherfjes van kogelpotten (niet afgebeeld).
- i.* Een stuk tufsteen (niet afgebeeld).

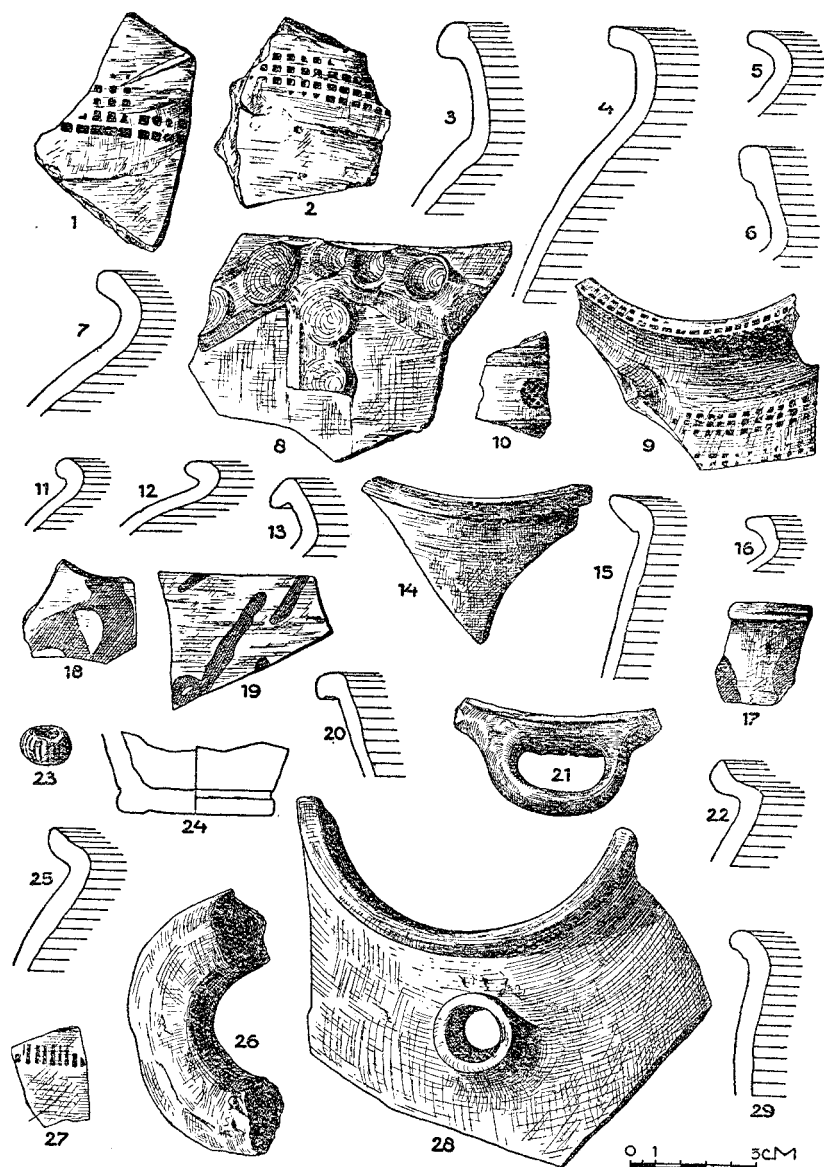
In coupe III vonden wij :

- a.* Een groote scherf van een grijzen kogelpot met tuit (no. 28).
- b.* Zes randscherven van kogelpotten en een paar wand-scherven (niet afgebeeld).
- c.* Drie scherven van Pingsdorfer aardewerk (niet afgebeeld).
- d.* Een afgezaagd stukje hertshoorn (niet afgebeeld).

Uit coupe IV kwam een stukje Romeinsche baksteen te voorschijn en een stukje grof, rossig aardewerk, wellicht van een kogelpot.

Bij de coupes I, 11 en 111 bleken wij met regelmatige paalgaten te doen te hebben. Coupe IV maakte meer den indruk van een willekeurig gegraven gat. Zooals wij boven opmerkten, werd in sleuf III een diep, spits toeloopend gat aangetroffen, dat wij als een put meenden te moeten verklaren. Uit dien put kwamen :

- a.* Een scherf van den bodem van een pot van grof, waarschiijnlijk wel Karolingisch aardewerk.

Afb. 5

- b. Een scherf, naar het baksel te oordeelen, waarschijnlijk van Pingsdorfer aardewerk.
- c. Een klein grijs scherfje, dat moeilijk precies te determineren is. Het baksel bevat veel mica, evenals het onder a. beschreven stuk.
- d. Een randscherf van Merovingisch aardewerk, rossige waar uit de pottenbakkerijen van Mayen in den Eifel (no. 29). Voor den vorm vergelijkte men Oudh. Meded. N.R. IX, afb. 17 no. 42 (uit het Merovingische grafveld van Wageningen).

Uit de grondsporen konden wij boven reeds de gevolgtrekking maken, dat op het onderzochte terrein primitieve woningen hebben gestaan, die wij ons ongetwijfeld moeten voorstellen met wanden van gevlochten rijshout, met leem dichtgesmeerd, rieten daken enz.

De gevonden scherven geven bovendien een vrij nauwkeurige dateering van deze woningen. Het Karolingische aardewerk, globaal te dateren in de 8de en 9de eeuw, vormde het leeuwendeel. Enkele scherfjes, die met zekerheid nog aan den Merovingischen tijd (6de—7de eeuw) moeten worden toegeschreven, wekken het vermoeden, dat het terrein, of althans de omgeving ervan, ook toen reeds bewoond is geweest. Dat wekt ook, in verband met het nabijgelegen Merovingische grafveld (vgl. Leidsch Jaarboekje 1914 blz. 43—49), geen verwondering. De enkele Romeinsche scherfjes, benevens stukjes van dakpannen en tegels en wellicht ook een stuk tufsteen uit die periode, zijn te gering in aantal om aan een militaire occupatie van het terrein in dien tijd te denken. Het is niet onmogelijk, dat zij in den Frankischen tijd met bouw materiaal uit de ruïnen van het castellum te Valkenburg of uit de inheemsche nederzetting te Katwijk aan den Rijn zijn aangevoerd.

Ook bij het graven van een groot gat aan de voorzijde van het raadhuis, voor het maken van betonwerken voor de Duitschers, waarvan hieronder een verslag volgt van de hand van den heer W. GLASBERGEN, kwamen nog enkele grondsporen van denzelfden aard voor den dag als die welke wij gevonden hebben.

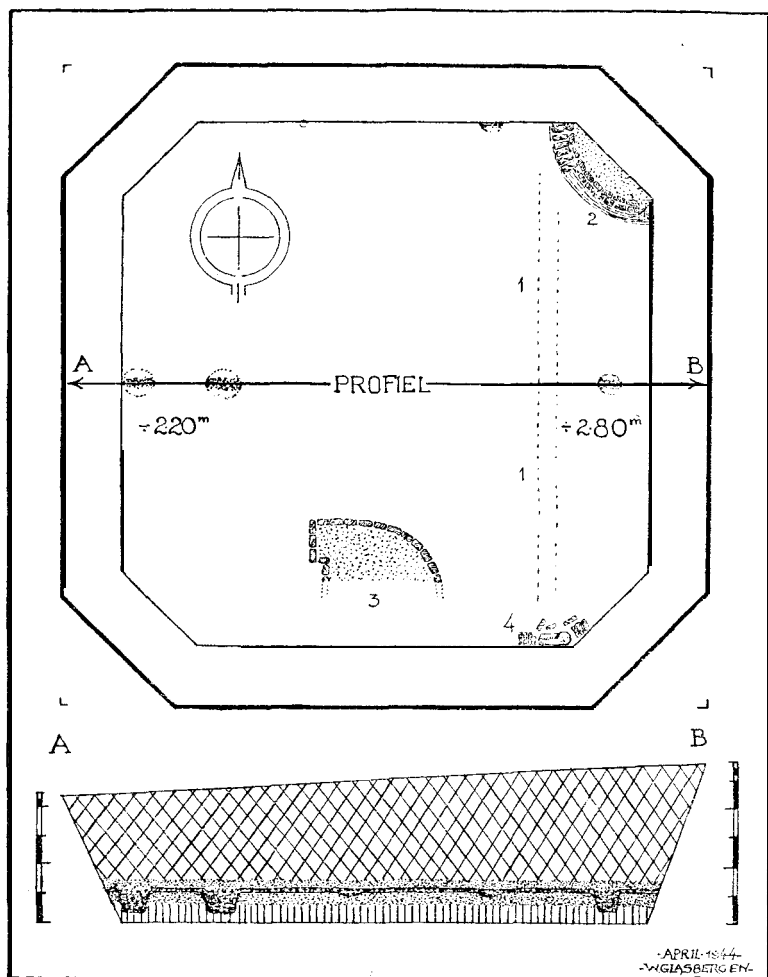
W. C. BRAAT

VONDSTEN OP HET VOORMALIG ABDIJ- TERREIN TE RIJNSBURG

Van 4 tot 13 April 1944 werd door de Organisation Todt op een terrein, gelegen aan de Kerkstraat te Rijnsburg, en wel in den hoek, gevormd door het hek van de burgemeesterswoning en den voorgevel van de Openbare School, een put gegraven voor den aanleg van een betonnen bunker voor de Duitsche weermacht. Aan de bovenzijde besloeg deze kuil een vierkant van 11 bij 11 m — met stompe hoeken —; het grondvlak — eveneens met stompe hoeken — mat g bij g m. De diepte bedroeg aan de O.-zijde 2.80 m, aan de W.-zijde 2.20 m onder het maaiveld (afb. 1).

Daar het bewuste stuk grond is gelegen op het plein voor het hoofdgebouw van de voormalige Benedictijner Abdij voor adellijke vrouwen, welke van 1133 tot 1574 te Rijnsburg was gevestigd, en waarvan tusschen 1574 en 1811 nog min of meer aanzienlijke ruïnes voorhanden waren, werd tijdens het graven van boven omschreven put door mij toegezien, of eventueele overblijfselen van oudheidkundig belang aan het licht zouden komen. Hoewel hetgeen werd geobserveerd en — voor zoover de werkzaamheden het toelieten — vastgelegd, in geen enkel opzicht van groot belang genoemd mag worden, is het misschien bij voortgezet bodemonderzoek naar de abdijresten niet geheel en al zonder waarde als steekproef op het terrein ten W. van den ouden toren van de Ned. Herv. Kerk, door welker frontzijde naar alle waarschijnlijkheid de rooilijn van de nu verdwenen abdijgebouwen wordt bepaald.

In den onleesbaren, door menschenhand nog in vrij recenten tijd geroerden, lossen bove grond, die ter plaatse bijna overal tot zeer diep — meestentijds tot ± 1.75 m — onder het maaiveld reikte, werd, op een afstand van 3.20—3.50 m in N.-Z. richting evenwijdig loopend aan den W. muur van het portaal van de Openbare School, een twee steen dik muurfundament

Afb. 1.

aangetroffen, samengesteld uit los naast en op elkaar gelegde, zoowel gave als fragmentaire kloostermoppen (maat : 27/28 x 15 x 8/9 cm), waarvan sommige bedekt met specieresten. Hooger dan twee steen was dit fundament, dat ongeveer 1 m diep onder het maaiveld lag, op geen enkel punt bewaard gebleven (afb. 1 : 1). Het materiaal getuigde van een secundair gebruik, waarschijnlijk in de 17de of 18de eeuw. In het midden van den put werd nog een puingat van ca 1 m middellijn geconstateerd. Uit den lossen bovengrond kwamen aan losse vondsten o.a. te voorschijn : enkele scherven Pingsdorfer aardewerk (gde tot 12de eeuw) ; weinig middel-eeuwsche ceramiek ; ontelbare geglazuurde aardewerkfragmenten uit den tijd na de 16de eeuw ; voorts nog skelet-deelen van dieren, o.a. paarden- en varkensaken ; een walvischwerfel.

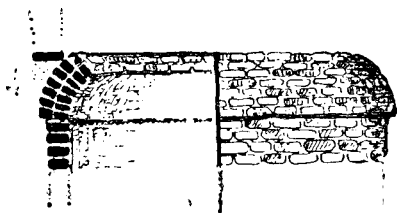
Na het wegnemen van den met puin van allerlei aard sterk vermengden bovengrond werden ten slotte lagen bereikt, welke gedeeltelijk niet in recenten tijd waren omgezet en dientengevolge meer teekening vertoonden. In het bijzonder in het midden van den put — W.-0. gericht op den W. muur van de Openbare School, tusschen de meest N. liseen en het middelste luchtrooster — bleef een tot in den vasten, nooit door menschenhand geroerden grond gegraven profiel voor enkele uren staan, waaraan na afschuiving met de spade de lagenopeenvolging uitstekend bestudeerd en geteekend kon worden (afb. 1 : A-B). Boven de lijn, tot waar werd gegraven, waren van onder naar boven achtereenvolgens te onderscheiden : 1. een laag (0.32 m) vaste, gele, zandige grond ; 2. een laag (0.20 m) zwartachtige klei ; 3. een brandlaag (0.07 m), sterk vermengd met stukjes houtskool en huttenleem ; 4. een laag (0.16 m) zwartachtige klei als 2 ; 5. verder, tot aan het maaiveld, in vrij recenten tijd vergraven grond, vermengd met 16de- eeuwsche en latere geglazuurde aardewerkfragmenten.

Uit deze over 0.72 m intact gebleven lagen mocht het mij zelf niet gelukken goed dateerbare vondsten te verzamelen. De schrale oogst bestond uit slechts enkele botten, afkomstig uit de brandlaag (3). Enkele, tijdens mijn afwezigheid, door de arbeiders — naar hun zeggen — in de zwartachtige klei onder de brandlaag gevonden scherfjes Pingsdorfer aardewerk spreken voor een dateering van de bewuste brandlaag in de vroege middeleeuwen. Bij deze brandlaag zou men kunnen

denken aan den grooten brand, die op 15 Mei 1183 het geheele abdijcomplex in de asch legde ¹⁾).

In het profiel teekende zich voorts nog een drietal grondsporen af, nl. drie gaten, welke vanuit laag 4 tot in den vasten grond liepen. De maten van deze gaten waren resp. — van 0. naar W. — : 1°. br. 0.36 m ; 2°. br. 0.58 m ; 3°. br. 0.58 m. Daar de vulling van deze gaten vermengd was met brandsporen, zijn zij waarschijnlijk gegraven nà den brand, waarvan de brandlaag met houtskool en huttenleem getuigenis aflegt. De versnijdingen waren evenwel niet zoo duidelijk, dat dit met onaanvechtbare zekerheid vastgesteld kon worden. In twee of drie vervolgens zichtbaar geworden verticaaldoorsneden was de lagenopeenvolging geheel gelijk aan die in het boven beschreven profiel ; slechts vertoonden deze op vele plaatsen uitgebreide, tot in den vasten grond reikende vergravingen uit min of meer recenten tijd.

Intusschen kwamen bij het naderen van de voltooiing van den kuil de volgende architectuurfragmenten aan het licht :

Afb. 2.

1. In den N.O.-hoek een segment van een ronden, baksteenput (maat van den steen : 21 x 10 x 5 cm) (afb. 1 : 2 en afb. 2). Van den cylindervormigen putwand stak boven het grondvlak van den kuil een stuk van één steen dik en vier steen hoog uit ; daarboven

was aangebracht een twee steen dik en zeven steen hoog, naar binnen overhellend gedeelte. Hiernaast was aan het boven einde nog een één steen hooge laag aanwezig van den hier waarschijnlijk eenmaal aanvangenden bovenbouw (afb. 2). Tusschen de steenen bevond zich specie. Met lossen grond was de put volgestort ; de in de vulling veelvuldig voorkomende blauwe geglazuurde tegels en 16de en 17de-eeuwsche majolicafragmenten maken aannemelijk, dat dit vermoedelijk vóór het midden van de 17de eeuw heeft plaats-

¹⁾ Cf. M. HÜFFER, De adellijke vrouwenabdij van Rijnsburg (1133—1574), 1923, p. 37. Deze brandlaag is ook bij de door Dr W. C. BRAAT achter het Raadhuis ondernomen opgravingen (17—29 April 1944) geconstateerd.

gevonden. Het geheel was tot op een hoogte van 0,55 m boven het grondvlak van den kuil bewaard gebleven. De cylindervormige putwand zal hoogstwaarschijnlijk nog vele meters diep in den vasten grond reiken.

2. Aan den Z.-kant van den kuil kwamen in het midden aanzienlijke resten van een één steen dik baksteen bouwsel van mij onbekenden vorm en bestemming voor den dag (maat van den steen : 25 x 12 x 6 cm) (afb. 1 : 3). Tusschen de steenen was geen specie. Aan de binnenzijde waren de steenen geheel zwart, waarschijnlijk door brand. Voor het volstorten is losse, zwarte grond gebezigd, vermengd met zeer veel scherven van bruingeglazuurd aardewerk, waaronder groote potten met drie pooten domineeren. Verder bevatte deze grond een groot aantal mosselschelpen. Het bouwsel was plaatselijk tot op een hoogte van $\pm$ 0.60 m boven het grondvlak van den kuil bewaard gebleven ; reikte evenwel dieper dan dit.

3. Geheel in den Z.O.-hoek kwam op $\pm$ 1.50 m onder het maaiveld een stapel los op elkaar geworpen architectuurfragmenten voor den dag, voornamelijk stukken metselwerk (afb. 1 : 4). Hiertusschen bevond zich een kalksteen fragment, dat volgens mededeeling van Dr E. H. ter Kuile, conservator aan het Rijksbureau van de Monumentenzorg te 's-Gravenhage, deel moet hebben uitgemaakt van een middeleeuwsche wenteltrap ¹⁾).

Na de voltooiing van den put werden de architectuurresten, welke, dank zij de vriendelijkheid van den uitvoerder van het werk, zoolang mogelijk ter bestudeering waren gespaard, geheel opgeruimd. Vervolgens werd de betonnen bunker gebouwd, die het dorp nog voor vele jaren dreigt te ontsieren.

Rijnsburg, April 1944

W. GLASBERGEN

Door de Redactie overgebracht in de spelling de Vries en Te Winkel.

¹⁾ Dit fragment van een wenteltraptrede wordt thans bewaard op het Raadhuis te Rijnsburg.

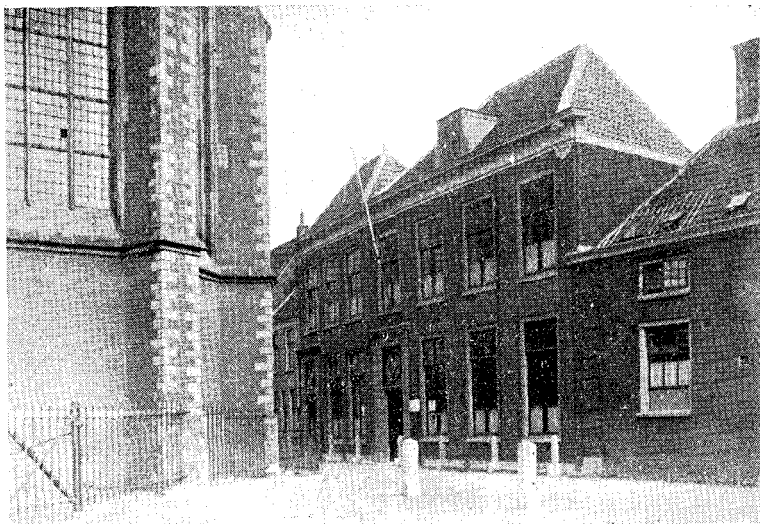
DE BOUWGESCHIEDENIS VAN HET RIJKSPRENTENKABINET KLOKSTEEG 25 TE LEIDEN

Het gebouw van het Rijksprentenkabinet is gedeeltelijk gelegen op de plaats, waarop het commandeurshuis of „huizinge” van de Duitsche orde, de zoogenaamde „Commanderij” gelegen was. Dit huis deed tevens dienst als Pastorie van de tegenover gelegen St. Pieterskerk. De stichting van dit commandeurshuis houdt dientengevolge mede verband met de geschiedenis van deze kerk.

De St. Pieterskerk werd op den 11den September 1121 gewijd door GODEBALDUS, den 24sten Bisschop van Utrecht ; het bescheiden kerkje werd omstreeks 1339 door een grooter gebouw vervangen. De Graaf van Holland en Zeeland, op wiens grond de kerk werd gebouwd, was Patroon van de kerk en als zoodanig behoorde aan hem het bevestigingsrecht, d.w.z. het recht om Pastoors te benoemen. Uit een brief van FLORIS V, gedagteekend te Teilingen, den 19den December 1266 is bekend, dat hij de stedelingen van Leiden onder zijn bescherming neemt en dat hij de stad belooft, als Patroon der kerk aldaar, bij afstand of na overlijden van den toenmaligen Pastoor Meester GERAERD, 2 bekwame priesters te doen benoemen ¹⁾.

Op den 12den Juli 1268 deed FLORIS V afstand van zijn patronaatsrecht op de St. Pieterskerk, welke tot dusver slechts door een enkelen Pastoor was bestuurd en droeg dat volle patronaatsrecht over aan den Commandeur en de broeders van de Duitsche orde, ten einde voortaan die kerk door 2 priesters hunner orde tot heil der zielen van wijlen zijn vader, den Roomsch-Koning WILLEM en van zijn voorzaten te doen bedienen, zonder daarbij aan het recht, dat zijn stedelingen van Leiden aan die kerk toekwam, in het minst te kort te doen of eenige inbreuk te maken op

¹⁾ J. J. DE GEER tot OUDEGEIN, Archieven der Ridderlijke Duitsche Orde, Balijs van Utrecht, deel II blz. 700.

Het Rijksprentenkabinet.

(Foto: Monumentenzorg)

hun stedelijke privilegiën, „mits dat deze den Poorteren van Leyden in **geenen** deele zouden benadeelen en des **graa-**ven voorvaderen zielen zouden behulpzaam zijn ¹⁾).

De opperste leiding van deze geestelijke ridderorde berustte in de diocees Utrecht, sedert het midden der 13de eeuw, toen zij daar een „balijs” vestigde, bij den aldaar wonenden landcommandeur. Den 25sten October 1268 bevestigde de Domdeken te Utrecht de gift van dit patronaatsrecht, gedaan aan het Duitsche Huis te Utrecht ²⁾).

Aan deze schenking werd in het bijzonder de beperking verbonden „salvo per omnia jure quod opidanis nostris **dicte** ville competit seu competere debeat in eadem” (behalve alles wat rechtens den burgers van deze stad toekomt of hun behoort toe te komen ³⁾).

Deze bepaling zou later eenige malen geschillen doen ontstaan tusschen de Duitsche orde en het stadsbestuur.

Deze ridderorde is ontstaan tijdens de kruistochten en is gesticht in het heilige Land op het einde der 12de eeuw.

Nadat de christenheid van het Westen op het einde der 11de eeuw met zoovele opofferingen en heldenmoed dat lang gewenschte Jeruzalem had veroverd, was de heilige Stad op den 3den October van het jaar 1187 door SALADIN, Sultan van Egypte, opnieuw aan de macht der **ongeloovigen** onderworpen geworden.

De tijding van die gebeurtenis verwekte in Europa een algemeene ontsteltenis.

In Mei van het jaar 1189 trok reeds een talrijk kruisleger uit Duitschland onder aanvoering van Keizer FREDERIK 1, om door Hongarije, Griekenland en Klein-Azië naar Palestina voort te dringen. En terwijl nog de Koningen van Frankrijk en Engeland hun vloeten ter kruisvaart uitrustten, waren reeds kruisvaarders uit de havens van Italië, Engeland en Frankrijk niet alleen, maar ook van de Vlaamsche, Friesche, Noordduitsche en Deensche kusten hun ver vooruit gevaren naar het heilige Land van overzee. Daar aangekomen en allengs vereenigd met het overschot van de krijgsmacht der christenen in het Oosten, sloegen dezen reeds in de maand

¹⁾ Archieven 11 blz. 701.

²⁾ Archieven II blz. 701.

³⁾ V. D. BERGH, Oorkondeboek 11 blz. 522 nr. 45.

Augustus **1189** onder den Koning van Jeruzalem een beleg voor Accon of Ptolemaïs, dat toenmaals als de gewichtigste havenplaats en de sleutel van Palestina werd beschouwd. Langen tijd bleven de aanslagen der christenen op die sterke vesting zonder eenig gevolg. 8 October **1190** bereikten de Duitsche kruisvaarders de legerplaats voor Ptolemaïs. Gelukkig kwamen eindelijk Koning **PHILIPS AUGUSTUS** van Frankrijk, Hertog **LEOPOLD** van Oostenrijk en kort daarna ook Koning **RICHARD** van Engeland de belegeraars met overvloed van levensmiddelen en nieuwe strijdbenden te hulp. Toen werden de aanslagen op Ptolemaïs met inspanning van alle krachten hervat, waarna die sterke vesting ten laatste op den 12den Juli **1191** weder in handen viel der christenen.

In het begin van het beleg van Ptolemaïs was er in de legerplaats der kruisvaarders nog geen enkele inrichting tot het verplegen van zieken en gewonden aanwezig, zoodat daar menig krijger geheel verlaten en onverzorgd op het heete slagveld lag te sterven. Die treurige omstandigheid trof in het jaar **1190** eenige burgers uit Bremen en Lübeck, misschien wel handelaars, die kruisvaarders uit Noord-Duitschland op hun koggen of koopvaardischepen naar Palestina hadden overgebracht. Tusschen den berg Turon en den oever van den Bellus, achter het kerkhof van St.Nicolaas buiten Ptolemaïs, spanden deze menschlievende mannen hun kogzeilen uit en brachten daaronder een soort hospitaal in gereedheid, waarin zij een aantal zieken en gewonden bijeenbrachten en met groote zelfverloochening verzorgden, totdat Hertog **FREDERIK** van Zwaben op den 8sten October van het genoemde jaar **1190** met het kruisheir der Duitschers in de legerplaats van Ptolemaïs aankwam. Deze aanvoerder der Duitschers bezweek ruim 3 maanden later aan een pestziekte, welke als gevolg der ondraaglijke hitte en onbeschrijfelijke ontberingen onder de kruisvaarders voor Ptolemaïs woedde.

Toen de burgers van Bremen en Lübeck voornemens waren naar hun vaderland terug te keeren, gaven dezen hun liefdadige inrichting over aan de verdere zorgen van zekeren **KOENRAAD**, Kapelaan en zekeren **BURCHARD**, kamerling van Hertog **FREDERIK** van Zwaben. Dezen voegden zich vervolgens naar den leefregel der hospitaalbroeders van

St. Jan van Jeruzalem en verhieven de oorspronkelijke hospitaaltent tot een geestelijke stichting, waaraan zij den naam gaven van : „Hospitaal van St. Marie der Duitschers te Jeruzalem”. Paus CLEMENS 111 stelde bij een bul van den 6den Februari 1191 de Duitsche broeders van het Maria-gesticht van Jeruzalem met alle goederen, welke zij van het tegenwoordige bezaten en in vervolg van tijden op rechtmatige wijze mochten verkrijgen, onder bescherming van St. Pieter en zijn eigen hoede.

Na de herovering van Ptolemaïs werd het Duitsche hospitaal van St. Marie binnen de muren der vesting overgebracht in een hof nabij de poort van St. Nicolaas. Daar stichtten zij toen een kerk, waarin het lijk van **FREDERIK** van Zwaben plechtig werd bijgezet en daarnevens een hospitaal en andere noodige gebouwen, waarin de Duitsche broeders onder het bestuur van een geestelijken overste nog een tijd lang alleen aan het verplegen van zieken en armen hun zorgen bleven wijden. Dat de Duitsche orde, alvorens zij tot een ridderlijke orde werd verheven, haar zorgen uitsluitend aan hospitaaldienst placht te wijden, blijkt ook uit den aanhef van het vierde kapittel harer regels.

Maar alvorens de kruisvaarders het land gingen verlaten, achtte het meerendeel der Duitsche vorsten en prelaten het noodzakelijk, aan het Duitsche hospitaal van St. Marie een broederschap te verbinden, die voortaan niet alleen naar den regel der Johannieters een christelijke weldadigheid jegens zieken en armen zouden uitoefenen, maar die tevens, volgens de voorschriften der Tempeliers in den strijd tegen de ongeloovigen het ridderlijke zwaard zouden voeren. In een plechtige bijeenkomst, welke in de maand Maart van het jaar 1198 binnen het huis der Tempeliers te Ptolemaïs werd gehouden, werd ridder **HERMAN**, genaamd **WOLPOT** of **WALPOT**, broeder van het Duitsche hospitaal, tot meester der nieuw gestichte ridderlijke orde verkozen. Paus **INNOCENTIUS** 111 bekrachtigde in een bul van **19** Februari 1199 deze orde.

Als opperkleed droegen de broeders van deze orde een langen witten mantel met een zwart kruis op de linkerborst en zij werden volgens **ORLERS** wegens hun „belijdenisse ende merckteycken” Morianos genoemd.

De oorspronkelijke hospitaaltent der burgers uit Bremen

en Lübeck en het daaruit voortgekomen hoofdhuis der Duitse orde werden nooit naar Jeruzalem overgebracht, maar bleven een volle eeuw binnen Accon gevestigd, totdat zij ten laatste op den 8sten Mei 1291 bij de herovering van die vesting door de Saracenen in vlammen opgingen.

Na de instelling der Duitse orde, breidden de bezittingen van haar hoofdhuis te Accon zich al spoedig in het Oosten en in Italië uit. Door begunstiging der orde door de vorsten van de christelijke volken, nam haar bezit aan goederen gedurig toe, zoodat de bezittingen op het einde der 13de eeuw zich bijna over geheel Europa uitstrekten. Graaf **FLORIS** schonk o.a. in de jaren 1224 en 1232 aan de broeders der orde jaarlijks vrijdom van tol voor honderd vaten wijn of andere goederen van gelijke waarde op de handelsstroomen van hun gebied.

Graaf **FLORIS** V van Holland was buiten twijfel de grootste weldoener, welke de Duitse orde te onzent in de „Iage landen bi der see” in de rij harer hooge begunstigers telde, en aan dezen vorst had die orde ook haar Commanderij van Leiden te danken. De oude Parochiekerk van St. Pieter te Leiden is dan ook met bijzondere ondersteuning van het grafelijke stamhuis van Holland voltooid en ingewijd geworden.

Kort nu, nadat zooals hiervoor beschreven, op den 12den Juli 1268 **FLORIS** V afstand van zijn patronaatsrecht op deze kerk had gedaan, verrees ten zuiden van de St. Pieterskerk een huis en hof, waarin de priesterbroeders der Duitse orde hun intrek namen en zoo ontstond de sedertdien bekende Commanderij binnen Leiden, bekend als de Duitse Heerenkamp ¹⁾.

Een gedeelte van het terrein heette „Hof van capellanen” ; een ander gedeelte „Heerendoelen”. Volgens J. M. **ROMEIN** ²⁾ was in den aanvang de oostelijke grens van het Commanderijterrein de Voldersgracht (de Lange Brug). Verder liep de grens langs den achterkant der huizen op het Rapenburg, hetgeen blijkt uit een verkoopakte gedateerd 7 October 1411 ³⁾ van een huis gelegen in de Heerenkamp aan de Bagijnenbrug.

¹⁾ Archieven II blz. XLIX.

²⁾ Leidsch Jaarboekje 1920.

³⁾ Register van Schepenbrieven betreffende de Commanderij **1411**. Hier ligt het huis op „Steenschuyr aan die Bagijnenbrugge.”

naast een gracht. (Donkere gracht ; zie de copy naar de kaart van **HANS LIEFRINCK**, gedateerd 1578.) Het is voor mij zeker dat de voormalige Donkere gracht, welke thans geheel overwulfd is en nu als riool in het Rapenburg uitmondt, oorspronkelijk de geheele westelijke grens van het hof der Commanderij geweest is vóór de stichting van het St. Agnieten Bagijnhof. **VAN MIERIS** zegt wat de plaats van het gebouw aangaat „’t welke in het vervolg een wijd uitgebreid gebouw geworden is, en zoo men uit het oude muurwerk mag besluiten, zich van het Begijnhof tot in de Choorsteeg uitstrekte” ¹⁾.

De stichtingsdatum van het aangrenzende St. Agnieten Bagijnhof is niet bekend, het bestond echter in 1293 toen de begijnen een verdrag met Schout en Schepenen van Leiden maakten ²⁾.

In een oorkonde van 2 October 1461 ³⁾ wordt door **JACOB VAN DER WOERD**, Commandeur en cureit der St. Pieterskerk te Leiden, aan het convent van St. Agnietenhove binnen deze stad, vergunning verleend tot het mogen hebben van een kerk. Ik ben van meening, dat eerst na dezen datum, ten behoeve van den bouw van deze kerk en mogelijk tevens voor de uitbreiding van het Bagijnhof, een gedeelte van de Donkere gracht overkluisd is geworden. De overblijvende gedeelten van deze gracht ten noorden en ten zuiden van de Bagijnenkerk bleven dus de erfscheidingen tusschen het hof van de Commanderij en het Bagijnhof. Een bewijs dat de erven zich ook uitstrekten aan weerszijden van het toen overblijvende ongedempte zuidelijke gedeelte van de Donkere gracht, heb ik kunnen vinden in een oorkonde van 20 Augustus 1448, want in dat jaar hadden de Begijnen verschil van meening over dit water met den Commandeur van de St. Pieterskerk.

Bij deze overeenkomst werd bepaald, „dat zij mit malcander overeengekomen zijn alse van eene grafte, die lijt after ‘t voorsch. Bagijnhoff an die zuytzijde van der voorsch. Baghijnenkerck, dat den rechten eigendom vande grafte voorsch. blijven zel den voorsch. Commanduyr tot des Duytschen Huysen behoef, ende dan zel laten leggen ongedemmet,

¹⁾ F. VAN MIERIS, Beschrijving van de stad Leyden.

²⁾ Archieven van de kloosters door Mr. Dr. J. C. V. OVERVOORDE, Deel 1, blz. 80.

³⁾ Archieven 11 blz. 737.

geleijcken dat nu ter tijt lijt, behoudeleijck dat die Baghiijnen voorsch. die voorsch. grafte diep ende ryn houden zullen ende van zulcker wijtten als nu ter tijt leynt buyten des voorsch. Commanduijrs ende zijne naecomelinghen coste mit den buyren, die an die andere zijde jegens hem overleggen dat plegen te doen" ¹⁾).

Bij gelegenheid van een twist, die tusschen de Duitsche Heeren en de burgerij van Leiden over de waarneming hunner bediening ontstond, werd de St. Pieterskerk den roden Juni van het jaar 1369 voor een korten tijd aan de orde ontnomen door den Hertog **ALBRECHT VAN BEYEREN**, waarbij twee „witachtige paepen" (wettige geestelijken) t.w. Heer **FLORENTIUS DE ALCMADE** en Heer **PHILIPPUS FILIUS JOHANNIS** werden benoemd. Door tusschenkomst van den Grootmeester der orde en vooral op aandrang van den Keizer **KAREL IV** werd evenwel reeds in 1370 bij scheidsrechterlijke uitspraak het recht van het Duitsche Huis erkend en werden de tijdelijke Pastoors genoodzaakt die kerk opnieuw aan den Commandeur van Leiden en zijn medebroeders over te geven en in te ruimen, iets dat dan ook in 1371 geschiedde ²⁾).

Hertog **ALBRECHT** bevestigde ook nog later in 1392 de Heeren van het Duitsche Huis in het bezit der St. Pieterskerk te Leiden met het daartoe behoorende huis en goederen, daarbij aan de regeering van Leiden verbiedende op die kerkgoederen keuren te maken, welke in strijd waren met het testament zijner voorvaderen ;

„**AELBRECHT**, bi Gods genaden palensgraven (palzgraaf) upten Rijn, hertoge in Beyeren, grave van Henegouwen, van Hollant, van Zeelant ende Heer van Vriesland, doen cond allen luden. Want onse voervorderen, graven van Holland, mit horen testamente gegeven hebben den heren van den Duytschen huse die kerke te Leyden mitten huse ende ander goede daer toebehorende, so hebben wi confirmeert ende confirmeren mit desen brieve den Duytschen heren voers, sulke testamente (ende ghifte) als si daer of hebben. Ende ombieden ende verbieden onsen lieven ende getruwen scout, scepene ende rade van Leyden, die ter tijt (sijn of na) mals wesen sullen, dat sie gheenrehande kueren en maken opter

¹⁾ Bibl. Leiden nr. 65006 blz. 4.

²⁾ Vgl. **BLOK**, Geschiedenis eener Hollandsche stad. Deel 1 blz. 279.

voerscr. Duytscher heren goede, der kerken voers, toebeho-
rende, (daer si bi) veraftert of vercort wesen mochten jegens
onser voervordere testamente. Ende of onse lieve ende
getruwe scout, scepene ende rade (voers) enighe kueren
gemaect hadden in voerleden tiden, dat den heren ende der
kerken voers tieghens dragen mochte, so willen wi (dat die)
te niete wesen ende ongehouden bliven. Ende waer dat sake,
dat si of yement anders daer jegens dede, dat wouden wi
aen him (verhalen als) aen den ghenen, die ons van onser
herlicheyt verminderen ende vercrenken woude. In oerkonde
desen brieve besegelt mit onsen segele. Ghegheven inden
Hage, opten XVIIIsten dach van September, int jaer ons
Heren M.C.C.C. twee ende negentich" ¹⁾.

En evenzoo nam in het jaar **1425** Hertog PHILIPS van Bour-
gondië den Commandeur te Leiden en zijn medebroeders,
„die welke van oude tijden geweest hadden in de protectie
en beschermenisse van graven en gravinnen van Holland
van goeder gedenknisse”, met hun huis, huisgenooten,
dienaars en pachters onder zijne bijzondere bescherming ²⁾.

Intusschen was de St. Pieterskerk met haar verschillende
kapelrijen en broederschappen de moederkerk geworden van
tal van geestelijke gestichten binnen en buiten Leiden, welke
van de Commandeurs of Pastoors der Deutsche orde aldaar
hun „gratiën en privilegiën” ontvingen. Samen met het
aangrenzende Bagijnhof was zij de grootste geestelijke stich-
ting binnen Leiden.

Zooals gezegd werd kort na de overdracht van het patro-
naatsrecht aan de Deutsche orde in 1268 het commandeurs-
huis gesticht. De bouw heeft plaats gehad tusschen dezen
datum en 1293, het jaar waarvan met zekerheid bekend is,
dat een Leidsche Commandeur, een zekere PETRUS of PIETER
werd aangesteld. Blijkt uit de vorenaangehaalde oorkonden,
dat het gebouw c.q. gebouwencomplex gelegen was aan de
Kloksteeg (Coninxwegh, ook Hofweg, is weg ten hove), hoe
of de samenstelling en onderlinge ligging van de oorspronke-
lijke gebouwen is geweest, weten we helaas niet. Er bestaan
geen teekeningen van en uit de oorkonden en de mij ten
dienste staande archiefstukken van de „Balijs” te Utrecht,

¹⁾ Archieven II blz. 725.

²⁾ Archieven 11 blz. 725.

welke op het gebouw betrekking hebben, is het niet mogelijk gebleken een reconstructie hiervan samen te stellen.

Het was moeilijk na te gaan, op welke wijze uit het oorspronkelijke commanderij-gebouw, over een tijdvak van ruim 6½ eeuw, de thans op deze plaats staande huizen en meer in het bijzonder het gebouw van het tegenwoordige Rijksprentenkabinet, is ontstaan.

Mede met de gewaardeerde hulp van de wetenschappelijke assistente van het Leidsche Gemeente-archief, Mej. S. VAN ZANTEN JUT, die met toewijding de verspreide bronnen voor de kennis van de in dit artikel besproken zaken wist te verzamelen, is het gelukt vele duisterheden tot klaarheid te brengen.

Hoewel de orde in korten tijd tot grooten bloei was gekomen mede door aanzienlijke schenkingen van hooge begunstigers, was omstreeks 1400 de beste tijd van de orde al weer voorbij. De groote omvang sedert de stichting in omstreeks 1300, van het terrein en de gebouwen, waarbij ongetwijfeld bijgebouwen zooals die ook op de afbeeldingen van het commandeurshuis in Utrecht voorkomen zullen zijn geweest, voor de priesterbroeders, het huispersoneel en allerlei bedienden, die voor een middeleeuwsche huishouding van dat formaat noodig waren, is nog geen eeuw bewaard gebleven ¹⁾. (Fig. I.)

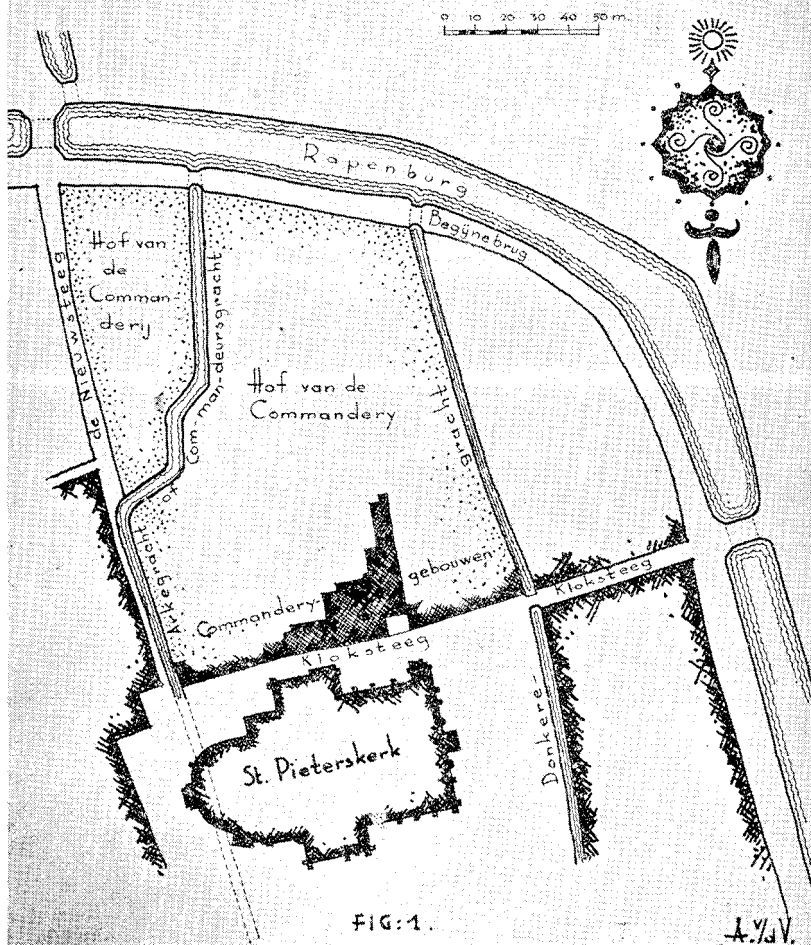
Want in 1372 reeds wordt het terrein verkleind door de stichting van Salomonstempel en in 1388 kromp het nogmaals

¹⁾ Ook edelen en burgers traden in de orde als halfbroeders en Zusters, aan welke het vrij stond in hun wereldlijke betrekkingen te blijven, of wel zich in een huis der orde te begeven. Onder de bewoners der Duitsche Huizen in de balije van Utrecht moeten ook gerekend worden de proveniers van beide seksen, benevens de dienaars van hooger en laxeren rang. Het zoogenaamde huisgezin bestond uit 2 klassen van bedienden. Tot de dienstknapen of overste dienaars behoorden in het hoofdhuis te Utrecht o.a. de kamerling, schrijver, rentmeester, bottelier, kok en de koster; tot de benedendienaars werden gerekend de bakker, brouwer, onderkok, schotelwasscher, leidekker, portier, koralen en maagden. Er was ook nog een moeder, die aan het hoofd stond der vrouwelijke huishouding en een barbier. Dit verschillende personeel diende voor kleeding en loon.

Ook waren er nog vaste ambachtslieden aan verbonden nl. een hoefsmid, grove smid, kleine smid of slotenmaker, schoenmaker, trippenmaker, snijder, kuiper, metselaar en timmerman.

Al dit personeel was min of meer voltallig in de Duitsche Huizen der balije van Utrecht aanwezig, waar zij leefden volgens statuten der Duitsche orde.

TOESTAND VAN DE COMMANDERIJ VÓÓR DE
STICHTING VAN SALOMONSTEMPEL IN 1372.

in, door het ter bebouwing uitgeven van **20** erven, waardoor de oostelijke grens nu mede gevormd wordt door het nog ongedempte gedeelte van de Arkegracht of **Commandeursgracht**. Deze gracht komt nog voor op een teekening, gedateerd 1 Juni 1592 en is van de hand van S. Dz. VAN **DULMANHORST**. Oorspronkelijk stond dit water in verbinding met de voormalige Pieterskerkgracht (gedempt 1670). (Fig. 2.)

De **Commandeur JACOB VAN DER WOERD** († 1493) heeft het gebouw grootendeels uit eigen „patrimonie” (erfdeel) vernieuwd en bouwde o.a. een keuken en een zaal, nadat hij zich in 1466 door den landscommandeur en het kapittel der orde had doen machtigen om lijf-, huis- en erfrenten op het huis en de goederen der Commanderij te verkoopen tot het bouwen van een „costelicke huyzinghe” ¹⁾. Deze bouw bestond uit een verbouwing en de keuken was gelegen aan de Kloksteeg en van den weg door een hof afgescheiden.

Ter plaatse van deze keuken wordt nu in 1466 op het Noorden een nieuwe keuken gebouwd met een aansluitende zaal, gelegen op het Zuiden.

De westelijke muur van dezen nieuwen vleugel werd op ruim 60 cm uit de erfscheiding gebouwd, ten einde op eigen terrein, tusschen het aansluitende perceel bekend staande als Lijsbeths huis „dat heer JACOB VAN **RIJSOIRDEN** koecken placht te wesen” een greppel of watergang te verkrijgen. Deze greppels of open goten waren toentertijd gebruikelijk voor afvoer van regenwater en van huis- of afvalwater, alsmede van faecaliën ²⁾.

Bij de latere verkavelingen tot bouwterrein van de tuinen behorende bij de Commanderij, werden bij de verkoopen hiervan overeenkomsten gemaakt met de verschillende eigenaren, waarbij de minimum breedte van deze greppels vastgesteld werd en bepalingen werden gemaakt voor het op breedte en diepte houden hiervan. Tevens werd ook het

¹⁾ Supplement Commanderijbescheiden Leidsch Gemeente-archief ; machtiging dd. 8 September 1466 van **CLAIS VAN DER DUSSEN**, landcommandeur der **balijën** van den Biessen en Utrecht, aan **JACOB VAN DER WOIRDT**, Commandeur te Leyden, om een deel lijfrenten en erfrenten te verkoopen op het huis en de goederen van Leyden tot het volmaken van een „costelicke huysinghe” welke hij tot behoef der orde grootendeels uit eigen patrimonie was begonnen te timmeren.

²⁾ Zie teekening **JORIS GERSTECOREN** dd. 1649 Leidsch Gemeente-archief, no 922

schoonhouden bij overeenkomst verplichtend vastgesteld, ten einde een goed functionneeren van den afvoer van het water naar het Rapenburg te verzekeren.

Een overeenkomst dd. 30 September 1466 betreffende een open goot of watergang is gesloten tusschen **JACOB VAN DER WOERD**, Commandeur en de eigenaresse van het ten westen aangrenzende huis, waarbij vastgesteld werd, dat **VAN DER WOERD** „die oude koecken (keuken) van den huysinghe behoorende totter curie afgebroken ende nedergeleyt (afgebroken) heeft om een nuwe koecken met eenre sale te tymen ¹⁾, ende te maken ende heeft die nuwe sale teynden der koecken uit hem selven ingetogen ende ingeleyt van sijn eygen selfs erve ende dat oude fundament van de koecken, beghinnende van den aftereynde van der koecken afterwairts soe verde als die nuwe sale strecket om sijn eygen ghoete ende waterganc, die tusschen hoir beyder huysinghen leyt te ruymen ende te wijder te bliven ende om die te bet (beter) schoen te maken ende dat die een den anderen nu noch hiernaer niet verwateren en sal.” ²⁾. Op uitnoodiging van **JACOB VAN DER WOERD** zijn schout en schepenen den dag na St. Jorisdag op het werk gekomen, opdat zij zouden zien dat „hij uyt hem selven sijn fundament ende sijn zijtmuren verder binnen sijn selfs erve ingetogen heeft om enen ruymen en vrijen eygen waterganc te hebben ende te behouden”.

Bij dit bezoek is de greppel opgemeten en „bevonden te sijn wijdt drie entwintich roede duymen.” (60 cm).

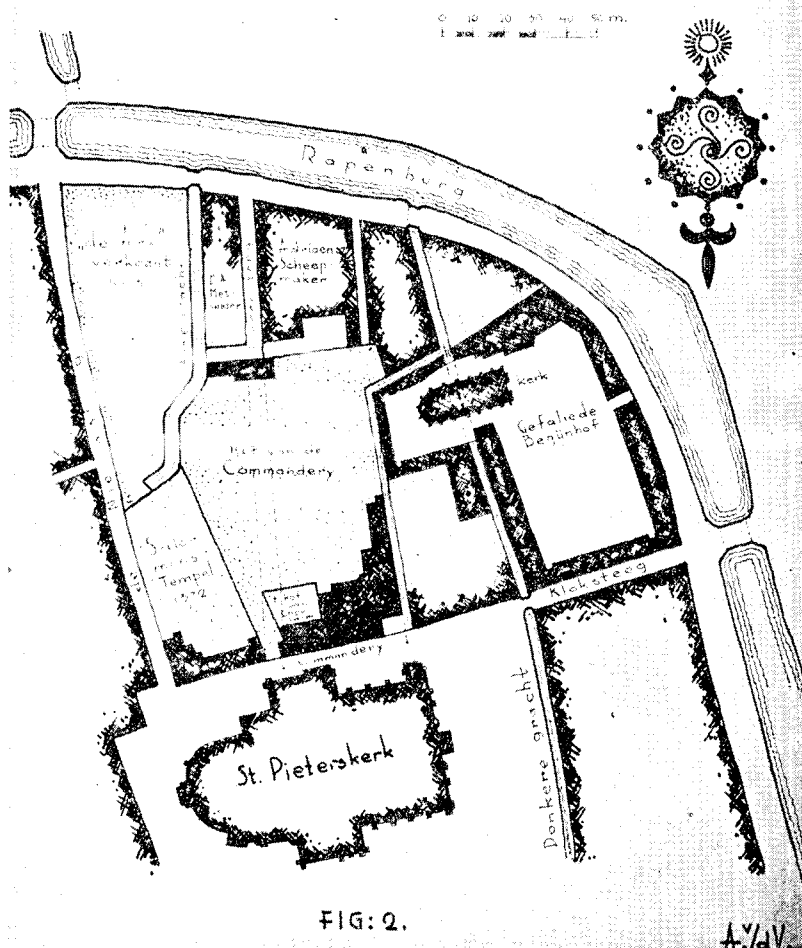
Dat **JACOB VAN DER WOERD** de verbouwing uit eigen midelen bekostigd heeft, schijnt er op te wijzen dat de financiële toestand van de Commanderij weinig rooskleurig is. Ook het verslag van den landcommandeur **STEVEN VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT** (1497 à 1527) stemt hiermede overeen, waarin over de Commanderij wordt gemeld : „Item dat huys van Leyden heeft wenich renten ind moet principalick sich behelpen van tgene sy wter kercken mijten halss haelen, dat hem nu cleijn genoeg valt, overmijts dat die burger arm weerden, ind der merckten ind hoire comentscap bij desen veden nyet bekomen en kennen ³⁾.”

¹⁾ Onder timmeren dient men te verstaan het tegenwoordige bouwen, dus ook metselen, enz.

²⁾ Commanderij-archief nr. 558.

³⁾ Archieven 11 blz. 495.

TOESTAND VAN DE COMMANDERIJ VÓór DEN
AANLEG VAN DE HEERENSTEEG IN 1592 -MAAR
EEN KAART VAN S.Dz.v.DULMENHORST d.d. 7 JULI 1592

Dat **JACOB VAN DER WOERD** desondanks toestemming heeft gekregen om het huis te verbouwen, kan inverband gebracht worden met de omstandigheid, dat hij aan den landcommandeur een som gelds had geleend voor diens reis naar Pruisen. Omdat deze som nog niet terugbetaald was, heeft de landcommandeur hem op 29 Juli 1463 toegezegd ingeval **VAN DER WOERD** de Commanderij van Leiden mocht verlaten „eene kamer van gemak aldaar met den daaraan-gelegen hof en met alle nooddruft en kosten voor hem en eenen knecht” ¹⁾.

In 1553 werd het Commanderyterrein wederom verkleind door het verkoopen aan de stad van „de Ark”, een stuk grond begrensd door de tegenwoordige Nieuwsteeg, het Rapenburg en de Arkegracht ²⁾. (Fig. z.)

Tijdens de Hervorming vluchtte de Commandeur **AERT DIRCKSZ. VAN DER GOUDE** uit Leiden, doch den roden Januari 1577 werd hem door de coadjutor en huiscommandeur te Utrecht, **JACOB TAETS VAN AMERONGEN**, bevolen om weder van de Commanderij en toebehooren bezit te nemen. Hij wendde zich daartoe tot de burgemeesters en het gerecht van Leiden, die hem den 21sten Januari naar de Staten van Holland verwezen, die de goederen hadden aangeslagen en geëigend. Deze besloten den 5den October 1577, dat de Commandeur bij provisie de inkomsten zou genieten, mits dat door hem een specificatie van de goederen werd opgemaakt, en den 20sten November van dat jaar stelden zij hem bij provisie in het bezit van de Commandery. Zijn opvolger stelde zich den 12den Mei 1592 in de reële possessie en sloot den 14den September 1592 een overeenkomst met de stad, waarbij hij toestemming gaf tot het aanleggen van de Heerenstraat over den grond van de Commandery. Na veel onderhandelen, waartoe zelfs de landcommandeur naar Leiden kwam, werd overeengekomen, dat de Commandery afstand zou doen van den grond waarop de straat zou worden aangelegd en van nog uit te geven erven aan weerszijden van deze straat, hof en erf der Commanderij voor det onderhoud van 2 predikanten ³⁾. De stad maakte hierop aanspraak op

¹⁾ Supplement bescheiden Commanderij Gemeente-archief Leiden.

²⁾ PLEYTE, Leiden vóór 300 jaren, blz. 29.

³⁾ Heer WILLEM MULAERT (1592—1597) was de eerste Hervormde Commandeur.

grond van het vorengenoemde charter van 1266, waarbij bepaald was, dat de kerk door twee cureiten gediend zou worden, en dat van 1268, waarbij de Graaf de kerk aan de Duitsche orde overgaf onder restrictie, dat de rechten der stad niet verkort zouden worden ¹⁾).

De goederen van de Commandery kwamen en bleven door het besluit van de Staten in 1577 onder de „Balijs” te Utrecht. De Heerenstraat was geprojecteerd over het terrein tusschen Salomonstempel en het commandeurshuis. Omdat de afstand tusschen deze gebouwen te klein was voor de aan te leggen straat, werd een gedeelte van het commandeurshuis aan de oostelijke zijde afgebroken ²⁾).

Ten gerieve van het Commanderyterrein, zou een uitgang vrijgelaten worden recht tegenover de Salomonsstraat (de Dwars Heerensteeg, het begin van de latere Commandery Sacksteeg³⁾). Een quaestie met huiseigenaren van de Heerenstraat over den aanleg en het gebruik van dezen uitgang werd in 1597 beëindigd ⁴⁾). Ondanks den aanzienlijken terreinverkoop in 1592 bleef de Commandery in financiële moeilijkheden verkeerden, want in 1616 werd het oostelijke gedeelte van het gebouw verkocht, en wel in vier perceelen. Tevens werd het aangrenzende terreingedeelte in de Heerenstraat verkocht voor den bouw van drie huizen. Dit terrein was de zoogenaamde „Hof van Capellanen”, dat in 1592 nog aan de Commandery was gebleven en toen op kosten van de stad door een muur van de Heerenstraat werd afgescheiden ⁵⁾).

Een dertigtal jaren later werd, nadat de „humeuren van regierders der stadt Leyden de vercopinghe aengaende” waren gesondeerd, opnieuw een gedeelte van het Commanderyhuis aan **CORNELIS VAN DER SCHUURE** verkocht.

Het gebouw was zoodanig vervallen en de geldkist zoo ledig, dat verkoop van bijna het geheele overgebleven in-pandige terrein noodzakelijk was. Op 26 October 1642 mach-tigde het kapittel den Commandeur tot deze verkooping „mits dat hij aan de voors. commanduyre behout het Oos-

¹⁾ Mr. Dr. J. C. v. OVERVOORDE, Archieven van de kerken te Leiden.

²⁾ Zie teekening van S. Dz. v. DULMANHORST, Leiden Gemeente-archief.

³⁾ De uitgang van deze steeg is de thans nog bestaande „Commandury-poort”.

⁴⁾ Secr. Archief nr. 5429. Gerechtsdagboek D. fol. 194, 210v, 217v, 265v.

⁵⁾ Waarboeken S.S.S. fol. 126v, 127v, 129v, 282v.

TOESTAND VAN DE COMMANDERIJ OMSTREEKS 1644 NA DEN AANTLEG VAN DE HEERENSTEEG.

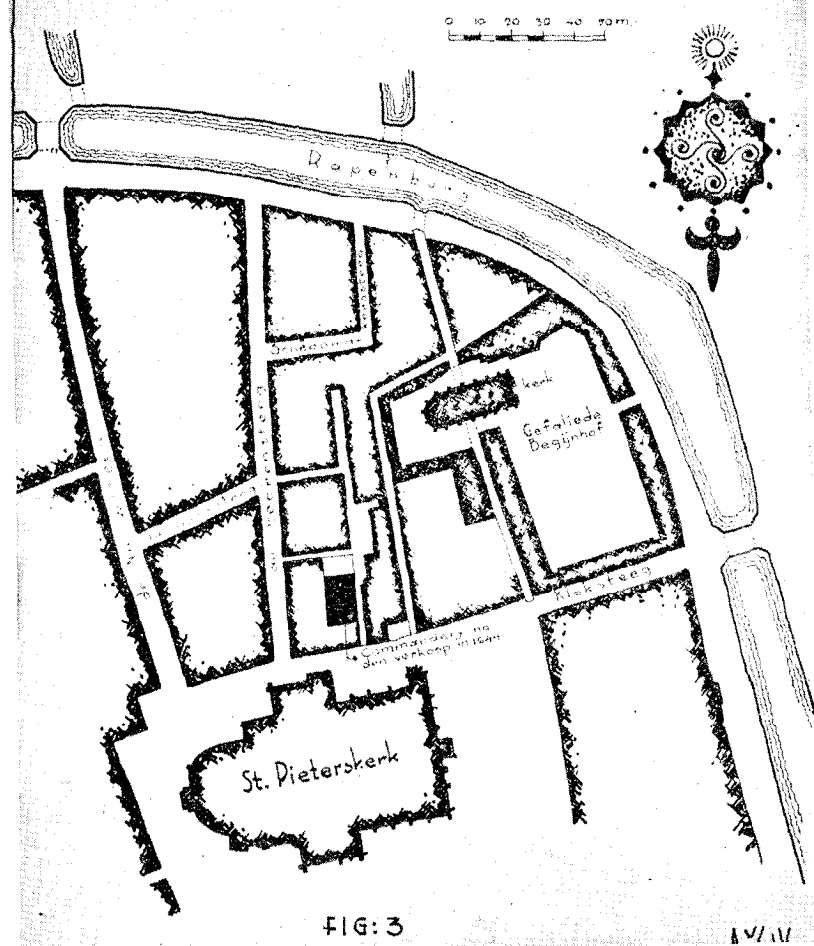

FIG: 3

tersche quartier ende den inganc op Sinte Pieterskerckhoff mit een matelick erf daer Zuytwaerts aen gelegen ende 't selve quartier behoorlick tot een bequame woninghe uyt de cooppenningen doet repareeren" ¹⁾. In 1644 werd het westelijk gedeelte van het commandeurshuis in totaal $\pm 4\frac{4}{5}$ gedeelte van de gebouwen c.q. het gebouw, met een groot gedeelte van het bijbehorende inpandige terrein verkocht aan CORNELIS VAN DER SCHUURE. Van dit gedeelte van het huis, dat later eveneens tot woonhuizen werd verbouwd, zijn o.a. de omsluitende muren van de keuken met de daarachter gelegen eetzaal, welke Commandeur VAN DER WOERD in 1466 deed bouwen, nog bewaard gebleven.

Opmetingen in 1945 door den Rijksgebouwendienst verricht, hebben aangetoond dat deze muren ± 50 cm dik zijn.

Na verwijdering van de pleisterlaag van één dezer muren tijdens een verbouwing in 1930 van dit gedeelte van het gebouw van het Rijksprentenkabinet waren de thans volgemetselde oorspronkelijke Gotische vensteropeningen zichtbaar.

Op het inpandige terrein werd een straat aangelegd en het werd verder verkaveld tot 23 stukken bouwterrein ; niet alle kavels zijn bebouwd geworden ²⁾.

Aansluitende aan deze straat kreeg het terrein een 2den uitgang aan de Heerenstraat door een bestaand perceel, genaamd de „Coninginne van England" en werd afgesloten met een poort, destijds „Verschuurenspoort" genaamd, welke in een harer aanzetsteen het jaartal **1644** draagt. Het na dezen verkoop overgebleven oostelijk gedeelte van het Commanderiegebouw bestaande uit een „voorzaale" en een „achterkamer" met een aansluitend binnenplaatsje, dat nu geheel door woonhuizen omringd, gelegen was achter enkele perceelen aan de Kloksteeg en de Heerenstraat, was slechts bereikbaar door een gang uitkomende aan de Kloksteeg, naast het Hof van de voormalige keuken ³⁾. (Fig. 3).

Dit hof werd tusschen 1644 en 1653 bebouwd met 2 huizen. Deze kwamen te zamen met het daarachter gelegen westelijke deel van het voormalige commandeurshuis in **1785** in het

¹⁾ De verkoop van het gedeelte van het huis bracht f 6300.— op, het terrein f 6996.—.

²⁾ Zie kaart van Gerstecoren (1649) Leidsch Gemeente-archief ; en de koopvoorwaarden, Recht. Archief nr. 74 reg. ssss.

³⁾ Not. Archief nr. 397 acte nr. 15.

bezit van J. VAN **BEMMELEN**, die er een kostschool in vestigde. De open goot, breed $\pm$ 80 cm. gelegen aan de westelijke erfscheiding van de voormalige keukenhof werd overbouwd en de bouwmuur werd rechthoekig op den voorgevel geplaatst, waardoor het uitspringende gedeelte der erfscheiding grenzend aan het Pesijnshofje is ontstaan.

Het nog in het bezit van de Duitsche orde zijnde stukje commandeurshuis, overgebleven na de verkoopen in 1644, werd in 1763 verkocht aan een zekeren **JAN D'AVOINE**, die het reeds voor dien datum in huur had en als biljartkamer gebruikte ; thans doet een gedeelte van deze ruimte dienst als collegezaal van het Rijksprentenkabinet.

Met dit overgaan in particulier bezit van het restant gebouw van het aanvankelijk zoo uitgebreide gebouwencomplex van de Commanderij te Leiden, verloor de ridderlijke Duitsche orde ter plaatse haar laatste bezit ; de orde, welke in de Middeleeuwen tot zoo grooten bloei was gekomen en aanzienlijke bezittingen aan land en goederen had verworven te onzent niet alleen ; maar in heel Europa en vooral in Duitschland en de Oostzee-staten ; die o.a. bij de kerstening van deze staten een gewichtige bijdrage heeft geleverd en in verscheidene Europeesche landen een belangrijke rol in het kerkelijke en staatkundige leven van die dagen heeft gespeeld ¹⁾. Op bevel van Napoleon werd de orde in Europa opgeheven ²⁾.

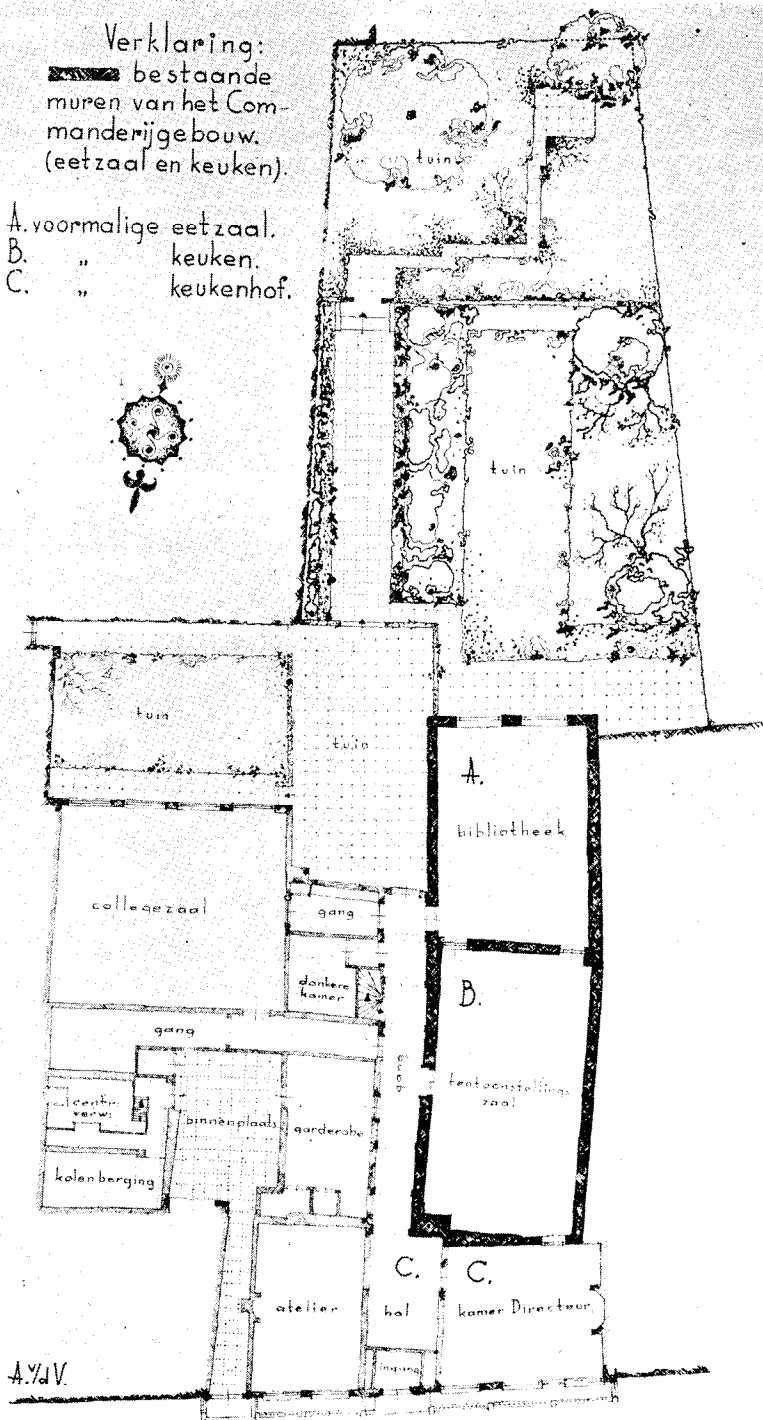
¹⁾ Onder het bestuur van het Hoofd der orde, **HERMANN VAN SALZA** wordt in 1226 de hulp van de ridders der orde ingeroepen door den Pool-schen Hertog **KONRAD VON MASOVIËN** ter bestrijding van de heidensche Pruisen, met volmacht van Keizer **FREDERIK 11.** Zij werden in het bezit gesteld van het land van **Kulm** en zij zouden de te veroveren gebieden verkrijgen.

Na bloedige oorlogen (1230-1283) werd Pruisen onderworpen. In 1291 wordt de zetel van het Hoofd der orde naar Venetië in 1309 naar **Mariënburg** en in 1457 naar Koningsbergen verplaatst. In 1525 wordt het landbezit wereldlijk hertogdom. De Katholiek gebleven ridders stelden zich in het bezit van de Duitsche goederen ; zetel van hun grootmeester was **MERGENTHEIM in Frankenland.**

²⁾ De orde werd in het Koninkrijk der Nederlanden hersteld in **1815**, zoodanig als zij tijdens haar opheffing in **1811** had bestaan en bestaat nog heden. Vele telgen van het Huis van Oranje zijn van de oudste tijden af ridder der orde geweest en niet minder dan 3 vorsten hebben als landcommandeurs aan het hoofd gestaan van de **Balijs** van Utrecht ; Koning **WILLEM III** was beschermheer.

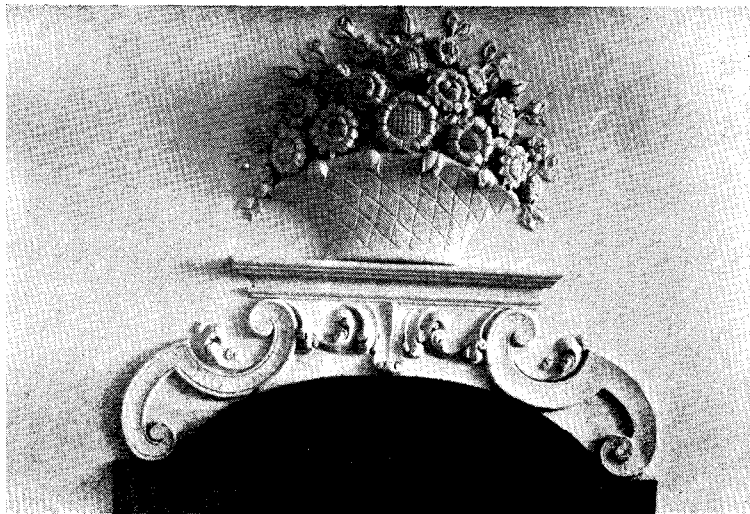
Verklaring:
 [dikke lijn] bestaande
 muren van het Com-
 manderijgebouw.
 (eetzaal en keuken).

- A. voormalige eetzaal.
 B. " keuken.
 C. " keukenhof.

A. v. d. V.

Kloksteeg.

Interieur Rijksprentenkabinet : dessin de porte in vestibule
(Foto Monumentenzorg)

J. VAN BEMMELEN heeft in 1789 zijn kostschool vergroot met den aankoop van de biljartkamer van d'AVOINE. Hij liet de steeg, welke toegang hiernaar gaf en de scheiding vormde tusschen de ten westen hiervan gelegen huizen overbouwen, benevens den voorgevel en de kap vernieuwen.

Deze steeg is nu de gang, gelegen achter de vestibule. De gestucadoorde wanden en het gebogen plafond van deze gang worden geleed door lisenen ; de vloer en de plinten zijn van wit marmer.

De dessus-de-porte in de vestibule in **LODEWIJK XIV**-stijl zijn van stucwerk. De gestucadoorde plafond bevat een medaillon met palmetmotieven. De vloer en de plinten zijn evenals van de gang van wit marmer.

JAN HENDRIK NIEUVEEN, Stadskostschoolhouder was op 3 September 1814 de opvolgende eigenaar geworden voor de som van f 500.--. Deze vermeerderde in 1826 zijn bezit door den aankoop van het ter linkerzijde aangrenzende huis afkomstig van het commandeurshuis door verkoop in 1616, zooals hiervoren beschreven. Hij deed o.a. den voorgevel van zijn nieuw verworven huis verbouwen in aansluiting aan den gevel van zijn oude bezit ; hiermede was de voorgevel in den toestand gekomen zooals die tot op heden ongewijzigd bewaard is gebleven.

Deze gevel is opgetrokken van bruin-paarse handvormbaksteen in Rijnformaat $\pm (18 \times g \times 3,5 \text{ cm})$ met zeer dunne, stoot- en lintvoegen gemiddeld dik 0.4 cm. De daken zijn gedekt met roode en zwarte oud-Hollandsche pannen. De langs den geheelen voorgevel doorgaande stoep bestaat uit hardstenen platen ; de stoeppalen, onderling verbonden door gesmeed ijzerwerk, is evenals de plint van den gevel van hetzelfde materiaal.

De eenvoudige deuromlijstingen met fronton en consoles zijn van hout. Ook de rechte kroonlijst met de aansluitende dakgoot en de gebeeldhouwde consoles in **LODEWIJK XVI**-ornament zijn van dit materiaal. Het bovenlicht zoowel van den hoofd- als den zij-ingang bevat een raam, ingedeeld met een cirkel en een ruit, zinnebeeld respectievelijk van de zon als bron van het leven en de vruchtbaarheid. Het snijwerk in het fronton van den zij-ingang bestaat uit een aaneengeschalkeld ruitvormig motief, „ing” genaamd en is eveneens symbool van de vruchtbaarheid.

Een bescheiden gedenksteentje, groot 3.5 x 15 cm. boven

de plint van den gevel naast den hoofdingang, vermeldt de initialen J.N.C. van den bouwheer, J. H. NIEUWVEEN († 29 November 1846) en diens vrouw N. M. C. COLOGNAC, benevens den datum der verbouwing (3. 10. 1828). Het is nu dit huizenbezit van NIEUWVEEN, waaruit de gebouwen van het Rijksprentenkabinet aan de Kloksteeg zijn samengesteld en na een verbouwing in 1930 dienstbaar gemaakt werd voor deze instelling.

De opvolgende eigenaar na genoemden NIEUWVEEN t.w. VAN HAM in 1857 en daarna VAN DER MEULEN hebben eveneens het beroep van kostschoolhouder in het gebouw uitgeoefend ¹⁾. De bestemming van kostschool bleef gehandhaafd tot 1864 toen de Staat der Nederlanden eigenaar werd voor de som van f 7.500.76 die er de Indische School in vestigde. Na dezen datum is het huis niet meer verkocht en is het Koninkrijk der Nederlanden eigenaar gebleven. Nadat de Indische School er 10 jaar in gevestigd was geweest, werd het den 5den Maart 1874 bestemd voor Collegegebouw.

De rechter voorkamer op den beganen grond heeft een eenvoudige rondgaande paneellambrizeering hoog 87 cm en een schoorsteenwandbetimmering in LODEWIJK XIV-stijl (ede kwart van de 18de eeuw). De schoorsteen is van geelachtig marmer; de schoorsteenboezem is versierd met een grauwtje (Pallas en Eros). Een kleurige dessus-de-porte stelt een bacchanaal voor. De voorkamer op de 1ste verdieping heeft een houten lambrizeering en een eenvoudiger houten schoorsteenbetimmering, waarin eveneens een grauwtje.

Bij de in 1930 uitgevoerde verbouwing onder leiding van den Rijksgebouwendienst werd o.a. een tentoonstellingszaal ingericht op de plaats van de oorspronkelijke keuken van het commandeurshuis, gebouwd in 1466, waarvan zooals hierboven reeds beschreven, de omsluitende $\pm$ 50 cm dikke muren aanwezig zijn.

Den 18den Juni 1930 werd het gebouw in gebruik genomen door het Rijksprentenkabinet en sedert dien datum is deze instelling voor Hooger Onderwijs hierin gevestigd gebleven.

Januari 1946.

A. VAN DER VORST, Architect

¹⁾ De kostschool stond blijkbaar ook buiten onze landgrenzen goed bekend. De inrichting van NIEUWVEEN telde in 1829 volgens het Register der Volkstelling van dat jaar, 13 kostdiscipelen van 12 tot 18 jaar, van wie 5 uit het buitenland afkomstig; het personeel bestond uit 3 secondanten en 4 dienstboden.

Interieur Rijksprentenkabinet : rechttervoorkamer beganen grond

EEN KORTSTONDIG GELUK

In de onmiddellijke nabijheid van het punt van samenkomst van Spui en Poten, zonder dat men nochtans precies kan zeggen waar, woonde te 's-Gravenhage het gezin van Nicolaas Bruijninck, raadsheer en secretaris van den Vader des Vaderlands ; na diens dood in **1584** diende Bruijninck prins Maurits en Louise de Coligny, met wie hij na den moord op den prins in 1585 naar Zeeland trok. In 1593 was de familie in de hofstad terug. De meisjesnaam van de vrouw des huizes is onbekend ; van de samenstelling van het gezin weten we alleen dat er althans één zoon en twee dochters waren, van wie de jongste, Catharina, den lezer eenige oogenblikken zal bezig houden.

In het laatstgenoemde jaar 1593 verheugden de jongelieden van genoemd gezin Bruijninck zich in de nabuur-, spoedig vriendschap, van een zekeren Alfonso Cacho de Caupulo, Spanjaard, geboortig uit een dorpje La Membrilla in Castilië. Verbaast men zich over deze mogelijkheid, een Spanjaard hier, daar de Vereenigde Gewesten immers in een langdurigen oorlog met zijn vaderland waren gewikkeld, minder zal men zich verwonderen, wanneer men des mans beroep verneemt. Onze toen 25-jarige Alfonso was namelijk soldaat in het leger van prins Maurits, een huurling gelijk zoovelen, die geen vaderland meer kenden. In de stukken, opgemaakt voor de nader te bespreken aangelegenheid, treedt Cacho naar voren als een beschaafd man. Meermalen geeft hij uiting aan zijn hoop, te eeniger tijd met een „capiteinschap” te worden bekleed. Zijn handschrift is zeer vlot.

Een achterpoort naar het huis van Bruijninck had onze Spanjaard van zelf spoedig bemerkt. In den aanvang bleef het bij een buurpraatje ; de kennismaking was „telle quelle” geschied, zooals dit doorgaans plaats vindt. Volgens een ander bericht zou Catharina bij een anderen buurman, Jan van Noordingen, Alfonso hebben leeren kennen, waar een kennis van Catharina, een zekere juffrouw Vernière gelogeerd was. Hier kwam de Spanjaard over den vloer en toen de logée was vertrokken, merkte hij dat hij in de gratie bij Catharina

stond en kwam vervolgens geregeld als vriend des huizes bij de Bruijnincks. „Mon frère,” noemde moeder Bruijninck den Spaanschen jongen vriend en ook de verdere familieleden, met uitzondering van vader Bruijninck, deden dat. Naderhand wordt verhaald dat dit speciaal is afgesproken, een bewijs derhalve van genegenheid jegens Alfonso. Van April 1595 dateerde de meer intieme kennismaking ; op een wandeling vroeg onze 17-jarige Catharina of hij wel eens het hof aan haar oudere zuster had gemaakt, want zij had bij gelegenheid vernomen, dat hem het woord „maitresse” ontviel ; Alfonso verzekerde, dat hij dit deed om den wille van de menschen en om haar moeder niet te mishagen en ook omdat haar zuster zoo vriendelijk was geweest hem met een witten sluier te vereeren, voor eene plechtigheid in het bijzijn van den prins. „Maak u niet ongerust, Catharina,” aldus Alfonso, en hij nam haar bij de hand. „Ik verzeker u, dat ik niemand bemin of beminnen zal dan u ; ik ben maar een arm soldaat ; ons huwelijk zal zeer ongelijk worden en uw vader zal er wel niet mee ingenomen zijn ; er zijn steeds menschen geweest aan wie de rijkdom voorbij is gegaan en die hebben er toch ook recht op gelukkig te zijn !”

Op een zekeren schoonen dag in den zomer, in Junimaand, bood Alfonso, zich van zijne verplichtingen jegens mevrouw Bruijninck bewust, haar en haren dochters een partijtje aan in het Bosch, „een cleijn banketgen” bij Pieter Smout, in de derde woning voor het Bosch. Eenige huisvrienden waren mede genoodigd en gekomen, nl. juffrouw de Vos en juffrouw Cleerhagen. Na den noon reed het gezelschap in twee wagens naar Scheveningen, kuierde wat langs het strand ; ook was er bij een dochter van wijlen een raadsheer, Mr. Densz of Deusz. Alfonso occupeerde zich met deze en Catharina werd bezig gehouden door een cornet, Staeckenbroeck. Op een gegeven oogenblik kwam Catharina op Alfonso toe, nam hem apart en verweet hem dat hij anderen meer zou beminnen dan haar, wat hij ontkende, haar de hand gaf, zijne liefde betuigde en zich bereid verklaarde om, wanneer zij meer zekerheid daarvan wilde hebben, die te zullen geven. Hetgeen dan overeenkomstig de zeden van dien en dezen tijd door wisseling van ringen placht te geschieden. Volgens Catharina zou dit aan het „strang op Schevelingen” zooals men toen sprak, geschied zijn, volgens andere berichten bij Catharina

thuis in de kamer, terwijl moeder Bruijninck aanwezig was, maar er niets van merkte. De oudste zuster daarentegen zou het niet zijn ontgaan. Toen hij de vrees uitte, dat hare ouders het niet goed zouden vinden, verzekerde zij, dat zij ook haar woord zou houden „in spijt van de fortune”. Op den 19den Juni vond dit plaats. Gedurende 6 weken zagen de jongelieden elkander iederen dag, tot het tijdstip aanbrak, waarop Alfonso met den prins naar het leger moest vertrekken. Van de geheele familie Bruijninck nam onze Spanjaard afscheid ; in volle krijgsmansuitrusting en te paard kwam hij voor, steeg af en trad binnen om onder andere mevrouw Bruijninck te bedanken voor een fraaien „turquois rinck”, dien zij hem had geschonken, als om hem daarmede voor ongeluk te beschermen. Alfonso zeide dat hij hoopte „met meerder eere wederomme te comen ende dat mon père” — doelende op den heer Bruijninck — „alsdan beter sinnen zal hebben ; daerop zij zeyde, dat geve Godt, dien ick daeromme bidden zal.”

Tijdens zijne afwezigheid uit 's-Gravenhage kwam de tijding, dat Alfonso in het kamp zou zijn gestorven. Bittere tranen en een volkomen verslagenheid van het meisje deden den laatsten twijfel bij het ouderpaar omtrent de verhouding tusschen hunne dochter met den Spaanschen soldaat verdwijnen. Vader Bruijninck had intusschen zijnen vriend, den bekenden predikant Johannes Wttenbogaert opgezocht ; hij achtte den huwelijksandidaat als vreemdeling onaanvaardbaar en de trouwbeloften van geenerlei waarde wegens de minderjarigheid van Catharina en het ontbreken van de toestemming harer ouders. De taak om Alfonso, die niet dood bleek te zijn, doch een maand daarna springlevend in de stad terug was, van het afwijzend standpunt van de familie in kennis te stellen, nam onze dominee op zich. Hij bood Alfonso den ring, dien hij aan het meisje had gegeven, weder aan, doch deze weigerde hem te accepteeren en zeide „dat hij de wetten deser lande nijet en verstonde”, maar tevreden was, wanneer Catharina in haars vaders tegenwoordigheid hem van zijne beloften ontsloeg en hij dan hetzelfde zou doen. Het was heelemaal, aldus uitte hij zich tegenover Wttenbogaert, „zijne bedoeling niet het meisje tegen den wil harer familie tot zijne vrouw te maken.” Verschillende malen heeft Alfonso deze of dergelijke „propoosten” over de veroving met den predikant gehad ; eens vroeg hij, nu het toch

zoover was gekomen, dat het den heer Bruijninck gelieven mocht hem zijne dochter ten huwelijk te geven „alwaert oock zonder eenich goet ter werelt”. Hij zou haar met zijne diens-ten aan Zijne Excellentie, den prins, en aan den lande eer-lijk onderhouden ; maar vader Bruijninck, die zoo'n groote rol in het verzet tegen Spanje had gespeeld, wenschte geen Spanjaard als schoonzoon ; en toen bij afwezigheid van Alfonso naar het leger een ander Spaansch soldaat bij Wtten-bogaert kwam om hem over de affaire te spreken, werd deze zonder eenig antwoord „affgeset”. Catharina, door haren vader voor de zooveelste maal onderhouden, smeekte om vergiffenis en bad hem haar geen anderen man te geven dan Alfonso, „ende zoo hij tzelve nijet en werde doen, dat het hem zeer berouwen zoude”. Ook de bekende predikant Petrus Everhardi werd er in gehaald en terwijl Alfonso opnieuw met het leger weg was, kwam een boodschap tot hem via eene zekere jonkvrouw Momme, wonende bij den heer van Sonsvelt, dat Catharina hem liet vragen constant te blijven, ook al zouden haar vader, moeder en de heele wereld er tegen zijn.

Onze Alfonso van zijn kant stelde alles in het werk. Hij schroomde niet voor eene audiëntie bij den prins in eigen persoon, die in het geval wel eenig plezier zal hebben gehad en die zijnen secretaris Milandre daarop last gaf met den vader Bruijninck te spreken ; maar deze antwoordde, dat als de prins hem over het geval zou onderhouden, hij zijn antwoord gereed had. Op advies van 's prinsen secretaris besprak Alfonso met zijne geliefde nogmaals de mogelijkheid van te wachten ; maar deze wilde daarvan niet weten en „impatientich wesende van vorder dilay” zeide zij, dat het heelemaal niets zou helpen, al werd Alfonso kapitein, ja zelfs gouverneur van den staat. „De zaak is nu eenmaal,” aldus Catharina, „zoover gekomen, dat ik meer aan U dan aan mijnen vader ben verbonden en daarom berust ik er in, wat meer juffrouwen doen, nl. mijnen vader te verlaten en mijnen man te volgen.” Sterk ried Milandre, in kennis gesteld met de wenschen van het meisje, het voornemen af ; er viel echter niets aan te doen ; Catharina begon met de voorbereiding door hare kamenier Anneke 70 à 80 gulden ter hand te stellen om haar daarvan kleederen te laten maken en op de vraag aan haar of ze genegen was mede te gaan, luidde het bescheid : „Ick sal mijn beste doen omme U te dienen.”

Ook de tusschenkomst van den secretaris van den prins, den bekenden Christiaan Huijgens ¹⁾ had geen gevolg ; Catharina bleef er bij, dat zij haren geliefde zou volgen, als hij weer naar het leger moest, hoewel hij dat toen afried, daar hij als „arm souldaet geene middelen hadde omme haer te onderhouden” ; daar zou bij komen de ongenade van zijne Excellentie, het onterven door haren vader, enz. Waarop het meisje antwoordde, zich dan het leven te zullen benemen met „fenijn, verdrincken ofte anders”. Waarop Alfonso zeide om de liefde, die hij haar toedroeg, zijn leven te zullen wagen en tegen den volgenden Zondagnamiddag eene koets te zullen huren en die te 5.30 uur in de Poten gereed zou houden. „Wil mij dan naar eenige vrienden convoyeeren,” zou het meisje gezegd hebben zonder echter hunne namen te noemen. Het plan werd verder voorbereid ; Alfonso huurde voor haar eene dienstmaagd, Janneke, die hij bij zekeren Mr. Gerrit Hamel, pikeur, bij wien beiden hadden gewoond, had leeren kennen ; om het reisgezelschap het noodig aanzien onderweg te verschaffen huurde Alfonso eenen knecht, die hem met „jonker” aansprak.

Op den aangegeven tijd stond de wagen op de afgesproken plaats in de Poten bij de Lijnbaan gereed. Alfonso tikte tegen de ruit aan de achterzijde van hare woning, waarop Catharina zich naar buiten begaf en in de koets plaats nam, waarin bereids de kamenier en lakei zaten. Het duurde echter eenigen tijd al eer Alfonso verscheen. Vermoedelijk had hij van den aanvang af een zwaar hoofd in het welslagen van het plan ; althans hij moest per slot speciaal door zijn „lakei” worden gezocht.

„Smijt voert,” riep Catharina, toen het gezelschap compleet was en niets meer aan het vertrek in den weg stond, tegen den koetsier , „neemt de wech naer Leijden toe” en keerde zich tot haren geliefde met de woorden : „ick ben nu in U gebiet ; ghij moet nu met mij doen dat U gelieft en ick zal nu zyen off ghij mij getrou zijn zult.” Waarop het antwoord zou hebben geluid, dat Alfonso haar niet eerder als zijn vrouw zou beschouwen, voor en **aleer** zij wettig gehuwd waren. Ze gaven elkander eenen gouden ring en gelasten den koetsier dien avond tot de voorstad van Leiden te rijden, om des

¹⁾ Levende van 1551—1621.

anderen daags naar vrienden te Alphen te gaan, ten einde, als dit ging, daar te ondertrouwen of anders van daar uit de bemiddeling van vrienden in te roepen ; Alfonso zou dan naar Den Haag gaan om door toedoen van zijne Excellentie of van mevrouw de prinses van Chimay of andere vrienden de ouders te vermurwen.

In gestrekten draf ging het in de richting van de Sleutelstad ; tusschen zeven en acht uren kwam het gezelschap in de stadshuizinge of herberg buiten de Witte Poort aan ; de herbergier Mees Joostensz. liet op verzoek zijn ophaalbrug neer en liet de reizigers binnen. Hij bleek Alfonso Cacho in Den Haag meer te hebben gezien, want op Alfonso's verzoek : „Wijs ons een camer, maect goet vuyr ende het eten haest vaerdich”, antwoordde de kastelein met de vraag „off mejoncvrouwe zijn zuster was”. Waarempel niet, was het wederwoord; „dit is mijne vrouw ; wij zijn ongeveer eene maand geleden getrouwd”. Toen de herbergier zei, daarvan nimmer iets gehoord te hebben, mengde Catharina zich in het discours en bevestigde Alfonso's mededeeling „ende dat het heijmelick off stilleken toegegaen was”. Na eenig gesprek was de maaltijd gereed, de wijn geserveerd en zette het reisgezelschap zich aan tafel.

Intusschen was de afwezigheid van Catharina uit het ouderlijk huis opgevallen en toen mede van Alfonso, den buurman, geen spoor te bekennen viel en deze en gene van een gereedgestaan hebbende koets wist te vertellen, begreep vader Bruijninck, dat zijne dochter door haren geliefde was geschaakt. In allerijl ging hij naar den procureur-generaal van het Hof van Holland Mr. Gilis van Flory, die spoedig begreep wat er aan de hand was. Immers had hij van deze vrijage, waarover heel Den Haag zich vroolijk maakte, reeds lang geleden gehoord. Nog denzelfden avond snelden de ijlboden van het hof met bevelschriften op de schouten van de gerechten af om assistentie en met verzoek om onmiddellijke aanhouding ; bekend was dat de koets in noordelijke richting was afgereisd ; naar die zijde alleen reden boden af, één naar Alkmaar met bevelen aan de schouten van Katwijk, Noordwijk, Zantvoort, Beverwijk enz., een andere galoppeerde over Wassenaar, Voorschoten, Leiden, Rijsaterwoude, Leimuiden, Calslagen, Cudelstaart naar Amsterdam en terug

over Haarlem, ondertusschen op diverse plaatsen van paarden verwisselende.

Reeds hadden de gasten van Mees Joostenszoon hunnen maaltijd beëindigd en de kamenier hare jonge meesteres naar bed gebracht en van hare kleederen ontdaan en de Spanjaard zou zich op eene bank in het slaapvertrek gekleed ter ruste hebben gelegd, toen een luid geschel omstreeks 11 uur in den avond weerklonk. De waard, naar buiten tredend, zag aan de buitenzijde van de opgehaalde brug verschillende lonten en op zijne vraag, wie zij waren, luidde het, dat de procureur-generaal uit 's-Gravenhage begeerde onmiddellijk binnen te worden gelaten. Dit dadelijk te gelooven, lag niet in de lijn van onzen waard. „Ghij moecht een hoop schelmen wesen, welcke, inne wesende, mij beroven ende 't mijn ontnemen,” was zijn bescheid ; „ik denk er niet aan” ; nogmaals werd geschreeuwd, dat het de procureur-generaal was in eigen persoon ; toen dit niet hielp, werd gevraagd of niet tusschen 5 en 6 uur een wagen van den stalhouder Hendrik Kintgen was binnengekomen ; „onbekend”, zeide de waard; „wil dan eens aan de wacht op de poort doorgeven, of die in de herberg De Witte Valk bij de Witte Poort is gestald.” Toen na eenigen tijd teruggeroepen werd, dat die niet in de Witte Valk te vinden was, kreeg Mees Joostenszoon achterdocht ; het zou wel de voerman kunnen wezen, die bij hem met zijn gezelschap was gelogeerd, hoewel deze veel later was binnengekomen dan werd opgegeven, nl. tusschen zeven en acht uur. Mees Joostensz. ging daarop naar het bed van den koetsier, schudde hem wakker en vroeg naar zijn naam en op het hooren van diens naam Hendrik Kintgen, viel het hem te binnen, dat het dan vermoedelijk om Alfonso en zijne jonkvrouw te doen zou zijn. Op zijne deur kloppende deelde hij den Spanjaard mede, wie buiten de poort was, waarop Alfonso vroeg den procureur-generaal wat op te houden en dat hij hem dan „voor de tralie” zou komen spreken. Onze waard begaf zich daarna weder naar de valbrug, vroeg naar den procureur-generaal in eigen persoon en liet hem „naer eenich verbeyt” binnen, om hem mede te deelen, dat bij nader onderzoek de bewuste koetsier bij hem in de voorstad jwas gestald ; na de mededeeling gekregen te hebben, dat ook het reisgezelschap daar overnachtte, haalt de procureur-generaal al zijn volk binnen en vroeg naar het desbe-

treffend vertrek, waarheen inmiddels ook de kamenier was gegaan. Na eenigen tijd deed Alfonso open, zeggende, dat als de zich aandienende de procureur-generaal was, hij zich in zijne handen stelde. Op het zien van al de dienaren gaf Catharina eenen doordringenden gil en zeide : „Wilt ghij mijn lieff quetsen off doden, doet mij van gelycken.” Toen de justitiedienaren Alfonso hadden gebonden en deze op een laag stoeltje was gaan zitten, zette Catharina zich op zijnen schoot en sloeg de armen om zijnen hals en „denselve seer cussende ende veel vrundelicheijts betogende” dronken zij en haar geliefde, ziende dat alles verloren was, menigen beker wijn; op zijne vraag, waar de procureur-generaal hem zou brengen, luidde het antwoord aan Alfonso „op een eerlicke camer” en aan het meisje „tot mijnen huijse bij mijn huijsvrouw”.

Te twee uren reed de procureur-generaal Mr. Gillis van Flory met zijne dienaren en gevangenen naar Den Haag af. Ternauwernood ontsprong de herbergier er aan mede te worden genomen, daar hij de justitie zoo traag had binnengelaten. Ten raadhuize van Leiden was men in die mate geschokt over de aantasting van de souvereiniteit van de stad door deze arrestatie op bevel van het Hof van Holland, dat men het geraden achtte het advies van den stadsadvocaat voor het Hof van Holland in te roepen ; deze, Mr. Cornelis Cuijck, oordeelde, dat ingevolge het 19de art. van de instructie van het Hof er geene schending had plaats gegrepen, wyl hier sprake was van een op heeter daad betrappen van een „crym van rapt” en dat het alleen geraden was van het gepasseerde uitvoerige notulen te doen maken tot voorlichting van latere regeerders ; hieraan danken wij het relaas in één der z.g.n. privilegeboeken ¹⁾ der stad, waaraan bovenstaand is ontleend en waartoe mede eenige verballen in het archief van het Hof hebben gediend.

De lezer vraagt thans wat er verder geschiedde ? Hiervan is niet meer bekend, dan dat onze Alfonso de beruchte Voorpoort in 's Gravenhage tot verblijf kreeg aangewezen en eenige dagen werd verhoord en dat het meisje inderdaad naar het woonhuis van den procureur-generaal werd vervoerd. Daar van de archieven van de krijgswaarden uit deze tijd niets is bewaard, blijven de verdere lotgevallen van het tweetal in het duister.

R. v. ROIJEN

¹⁾ D. fol. 133.

EEN BEZOEK AAN LEIDEN IN 1697

Toen de zo-jarige Groningsche student **ABEL EPP0 VAN BOLHUIS** met zijn vader en eenige vrienden in 1697 een kort bezoek aan Leiden bracht, had hij reeds op verschillende reizen veel van de Nederlandsche provinciën en aangrenzende landstroken gezien. De door hem met zorg bijgehouden reisbeschrijvingen ¹⁾, die in menig opzicht belangrijk genoeg zijn om volledig te worden gepubliceerd, getuigen daarvan.

ABEL EPP0 VAN BOLHUIS, op 2 September 1676 te Warffum geboren, was de zoon van **MICHIEL VAN BOLHUIS**, rigter aldaar en van **SIBRICHIEN LAMBERTSDR.** Hij werd als student op 17 October 1694 te Groningen ingeschreven en was in 1705 secretaris en advocaat-fiscaal van het Winsumer en Schaphalster Zijlvest en rigter te Warffum. Hij huwde op 27 September 1705 met **STIJNTJE CNOL** en stierf te Warffum 26 Juni 1739 ²⁾. **ABEL EPP0** is de bet-overgrootvader van **MARIA WILHELMINA HENDRIKA VAN BOLHUIS** (geb. te Groningen 11 Maart 1811), **gehuwd met JAN TEN BRUGGENCATE**. Dezen zijn de overgrootouders van moederszijde van schrijver dezes.

„Journael van 't geene ick **ABEL EPP0 VAN BOLHUIS** gedenckwaerdighs hebbe besien op de Reyse nae Zeelant gedaen met de Heer **TRIP VAN WARFFUMBORCH**, **de heer Secretarius WICKEL** en zijn vrouw, Vader en **FROON**, in 't jaar 1697” zoo luidt de aanhef van reisbeschrijving nr. 5, waarin ook Leiden en Rijnland worden vermeld.

Het gezelschap reist op Donderdag 12 Augustus uit Groningen per trekschuit over Dokkum naar Leeuwarden, waar men overnacht. Den volgenden dag stapt men in Harlingen over op de veerboot, die hen na eenige omzwervingen op de Zuiderzee in Amsterdam brengt, waar het

¹⁾ Journaal der reizen van **MICHIEL VAN BOLHUIS** en zijn zoon **ABEL EPP0**, 1680—1705, Huisarchief van **BOLHUIS**, Rijksarchief te Groningen.

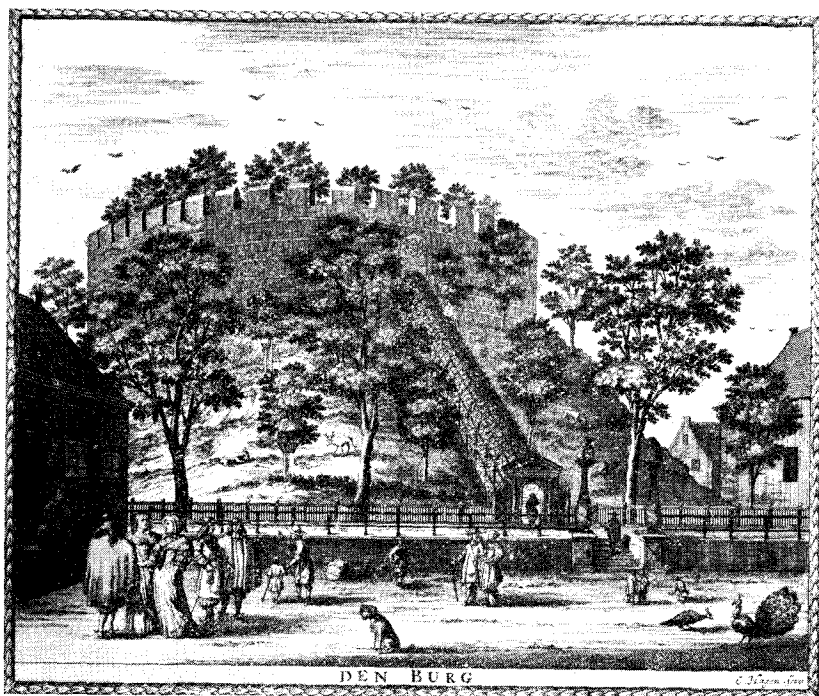
²⁾ Zie voor de genealogie van **BOLHUIS** : Maandblad De Nederl. Leeuw, Aug. 1911.

gezelschap Zaterdagmiddag 5 uur aankomt. In Amsterdam blijft men eenige dagen, juist als ook Tsaar PETER, over wien wij uitvoerig worden ingelicht, in de stad vertoeft. Den 18den reist men verder per postwagen over Halfweg naar Haarlem, vandaar per wagen langs de duinen, waar veel „coninen” worden gezien, naar het kermisvierende Hillegom. In Rijnland aangekomen, laten wij even ABEL ERPO aan het woord : „en sijn nae het eeten van een deftige schotel versche vis en het drinken van soo een lekker glas franse wijn, als wij op de gantsche reyse niet hebben geproeft, om 2 uir weder (uit Hillegom) wechgevaeren, bij de duinen weder langs en om half 4 tot Leyden aengekomen, doch niets besien, dewijl wij in de 4 uirs schuitede gingen zitten en voort wech gevaeren ende op Leytsendam komende in een andere schuitede overtraeden en voorbij seer veel curieuse en kostelijcke hoffsteden, om 8 uir tot Delft aengekomen, daer wij regelrecht door passeerden nae de Rotterdammer schuitede en daer voorts in zitten gegaen ende om 10 uir tot Rotterdam aengekomen, alwaer wij in het Schilt van Vrankrijk sijn vernachtet”.

De heer en mevrouw WICKEL ¹⁾ in Rotterdam achterlatende, varen den volgenden dag de overblijvenden met den Middelburgschen veerman over Dordrecht en langs Willemstad en Zierikzee naar Goes, waar men den dasrop volgenden dag 's middags te 4 uur aankomt. Hier is het einddoel bereikt ; het gezelschap blijft eenige dagen te Goes, gaat daar des Zondags ter kerke, maakt uitstapjes in de omgeving, schiet met pijlen in de „Schutterie” en verlaat ten slotte de stad op Donderdagochtend 26 Augustus te 4 uur per boot. Over Dordrecht gaat het naar Rotterdam, Delft en 's-Gravenhage.

Op Zondag den 29sten ten 9 ure vertrekt men per schuitede uit Den Haag, waar veel diplomatieke drukte heerscht, vanwege het sluiten van den vrede van Rijswijk, stapt over te Leidschendam en zoo komt dan het gezelschap, dat thans dus

¹⁾ Blijkens een andere reisbeschrijving (1697) bezat „Secretarius Wickel” een „plaats” in Schildwolde. Daardoor weten we, dat het hier betreft LODEWIJK WYCHGEL, geboren te Groningen 6 Januari 1660, secretaris van het generaliteits krijgsgerecht, wonende op den huize Schatersum te Schildwolde en gehuwd met LAMINA TEN BERGE (zie VORSTERMAN VAN OYEN, Stam- en Wapenboek, 3e deel).

De Leidsche Burcht met op den heuvel een hertenkamp en een recht naar
boven gaande trap, naar een kopergravure van C. Hagen uit 1670

(Prentenverzameling Gemeente-Archief, no. 18415)

uit vader en zoon **VAN BOLHUIS** en de **heeren TRIP** en **FROON** bestaat, weder in onze stad aan.

Wie **TRIP VAN WARFFUMBORGH** en **FROON** zijn, vermeldt de reisbeschrijving niet. Eerstvermelde was **LOUIS TRIP VAN WARFFUMBORGH**, geboren in 1654 te Nordcöpping (Zweden), hoofdman van de Hooge Justitiekamer te Groningen en sedert 1683 eigenaar van het huis Warffumborgh bij Warffum¹⁾. **MICHEL VAN BOLHUIS** en **LOUIS TRIP** koopen samen in 1695 het eiland Rottumeroog. Wie **FROON** is, is zonder nadere gegevens niet uit te maken ; hij kan als de vriend van **ABEL EPPON** in het gezelschap worden beschouwd²⁾.

Na deze wel is waar uitvoerige, maar onontbeerlijke inleiding, kunnen wij, nu de Groningers te Leiden voet aan wal hebben gezet, den schrijver andermaal aan het woord laten, hier en daar slechts een korte toelichting gevende.

„ende sijn alsoo om 12 uir tot Leyden aengekomen ende in de Rode Leeuw³⁾ **FROON** ende ick onse middachmael gedaen, dewijl **TRIP** ende Vader bij Professor **TRIGLANT**⁴⁾ aeten, en zijn doen met Vaeder nae de Burgh genaen, daer wij voor een dubbeltien op de Burgh gingen, die 66 trappen hoogh is, alwaer wij onder 't drincken van een kannetien bottelbier eens doolden⁵⁾, doen gingen wij bij de putte daer de haeringh in gevangen waer⁶⁾, die seer diep was, daer wij onse

¹⁾ Welwillend verstrekte gegevens van Jhr. H. TRIP te 's-Gravenhage, in wiens bezit is een door **WASSENBERGH** geschilderd portret van het gezin van **LOUIS TRIP**.

²⁾ Vrij zeker is, dat de reisgezel **FROON** de latere Dr. **GERHARD FROON** is geweest, die wij in 1726 aantreffen als richter te Zuidwolde, in 1747 te Ellershuizen, in 1756 te Zeerijp. Een naamgenoot treffen wij in 1762 in gelijke functie te Woltersum. Cf. Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven 1922 II 429, 532, 534 en 636. (Noot van de redactie.)

³⁾ Blijkens gegevens ten gemeente-archieve was er in de 17de eeuw een herberg „de Roode Leeuw” op de Breestraat.

⁴⁾ **JACOBUS TRIGLAND(US)** Tr.. geboren te Haarlem 8 Mei 1652 en overleden te Leiden 22 September 1705, was hoogleeraar in de godgeleerdheid en Hebreeuwsche Oudheden, een volgens het Biographisch Woordenboek van **VAN DER AA** zeer geletterd, bescheiden en gematigd godgeleerde.

⁵⁾ In de 17de en 18de eeuw was er binnen den ringmuur van den Burcht een doolhof.

⁶⁾ Nog steeds is er een legende, dat de Burchtput in ondergrondse verbinding heeft gestaan met de Noordzee. L. C. J. **ROOZEN** zegt schertsend in zijn boek „Dit is Leiden” (1941), dat eertijds een eend in den put naar zee dook. Uit de reisbeschrijving **leeren** we nu, dat het verhaal van de verbinding met de Noordzee in 1697 de ronde deed en door vreemdelingen werd geloofd.

naeme oock aensneden ende voorts op de muir om, alwaer door schietgaeten enige Reën saegen lopen ende saegen dat de Burgh rondom met vruchtdraegende boomen, welkers afval de reën aeten, beplant waer, van daer gingen wij nae de Anatomie-kamer ¹⁾, daer wij alle geraemte volgens de inhout van een boukjen, dat wij aldaer koften, saegen en voorts nae de malybaan ²⁾, alwaer ick Froon met malijen een mengel wijn ³⁾ afwon, van daer de stadt noch wat doorwandelande nae huis, van waer Vaeder doen tot ^{TRIGLANTS} gehaelt wijrde, soodat wij onderwijlen met **GAULIUS** een glas bier gingen drincken en weder tehuis zijnde, quaem Vaeder oock in, maar **TRIP** bleef tot **TRIGLANTS** slaepen.

's Maendaegs den 30 gingen wij in het Posthoorn een glas alsemwijn drincken ⁴⁾ en vandaer voorbij het Raethuis gaende, hebbe ick het selve besien, doch niet veel aenmerckenswaardichs bevonden alsdat er een grote menigte rottemmers ⁵⁾ aen de solder hingh, ende verder gaende quaemen wij bij de **vismarckt** daer een fontein stondt, die altijd sprong als er vis op de merckt was, om de viswijven alsoo tijtlijxs waeter te verschaffen, ende vandaer gingen wij nae de Burcht, alwaer de Burchgravinne ons beneden ommeleydede, ende toonde, dat reën ons soowel als haer niet alleen uit de handen, maer selfs uit de mont wilden eeten, dat dan gesien hebbende, gingen **FROON**, sijn neef **GAULIUS** ende ick buiten de poort (Hoogewoerdspoort) onder de boomen door nae Leyderdorp om een veerbril ⁶⁾ te kopen, doch de man hadde geen vaer-

¹⁾ Het anatomisch kabinet was gevestigd in een gedeelte van de Faliëde Bagijnkerk (thans onderdeel van de Universiteits-bibliotheek).

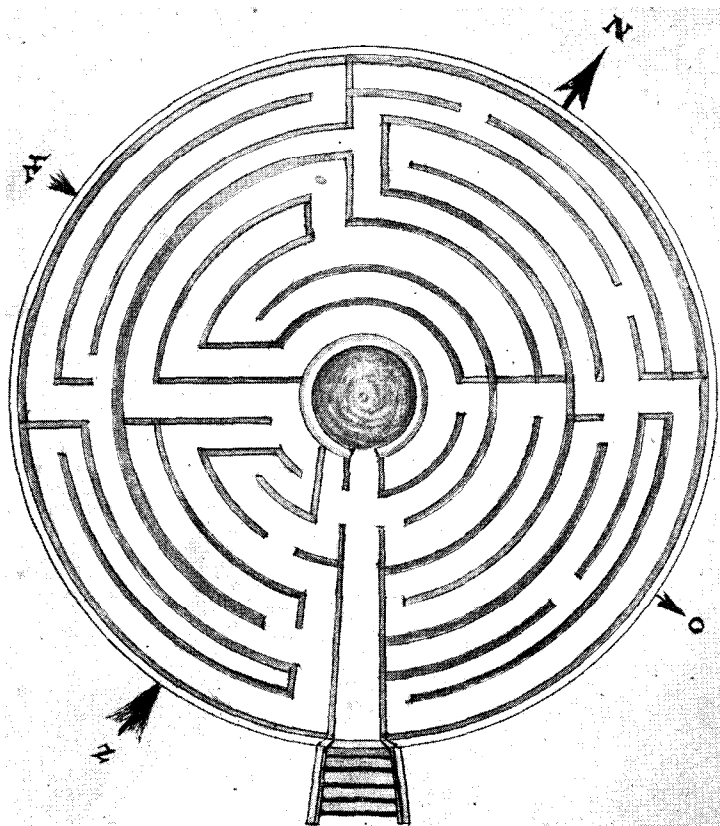
²⁾ De Leidsche maliebaan lag na 1636 tusschen de Trekvljet en den Witte Singel en strekte zich uit van den Haagweg tot het begin van de Witte Rozenstraat. Zie ook Leidsch Jaarb. 1942, blz. zog. Toen **VAN BOLHUIS** twee jaar later op reis naar Antwerpen met het speeljacht **Mercurius** in Utrecht kwam en de Maliebaan aldaar bezocht, merkte hij op, dat deze veel langer is dan de Leidsche maliebaan.

³⁾ Oud-Nederlandsche vochtmaat, als wijn-, bier- en oliemaat 1,21 liter.

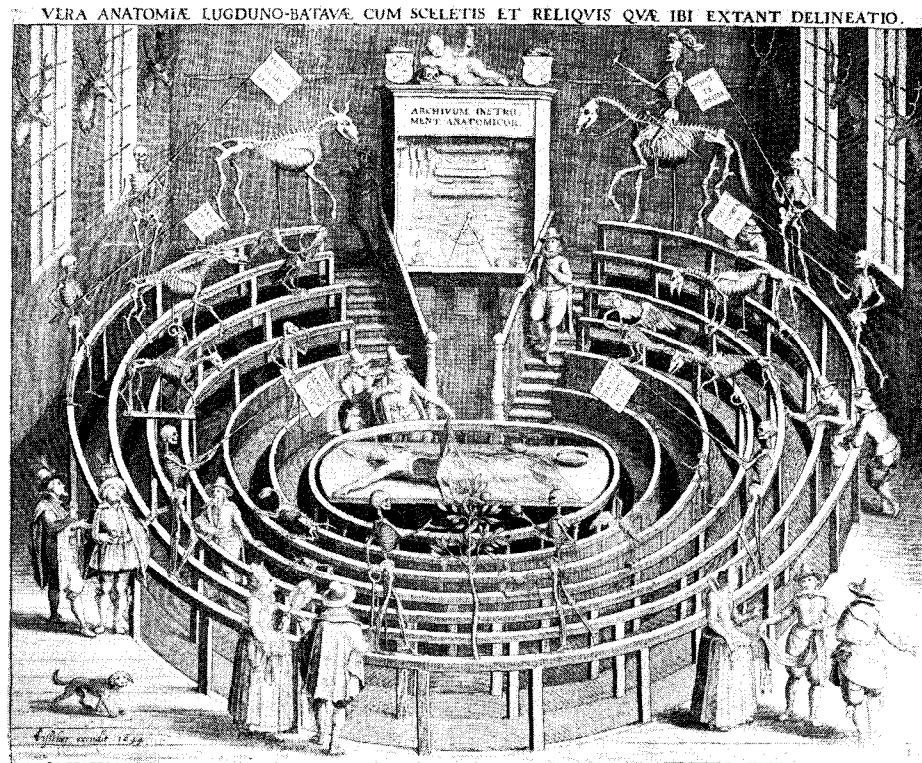
⁴⁾ Wijn, waarin alsem is afgetrokken en die dus bitter van smaak is, een geneeskrachtige maagversterkende morgendrank.

⁵⁾ Naar alle waarschijnlijkheid zijn hiermede brandemmers bedoeld. Rot in de vroegere beteekenis van wijk, groep, buurt. In het Sted. Mus. de Lakenhal bevinden zich tal van leeren brandemmers, beschilderd met merken van wijken (bonnen) en instellingen.

⁶⁾ Knijpbril, lorgnet.

De Leidsche doolhof binnen den ringmuur van den Burcht naar een
 18de-eeuwsche teekening in kleuren van Jacob van Werven
 (Prentenverzameling Gemeente-Archief, no. 18511)

De Leidsche anatomiekamer naar een kopergravure van C. Jz Visscher uit 1644
(Prentenverzameling Gemeente-Archief, no. 14706)

digh, **maer** hij toonde ons een **raer** stuck wercks ¹⁾, te wieten een kast daer een glas in waer, waer door men in een besloten kaemer staende kuste sien wat een half uir gaens rontom ons heen geschiedde, wij saegen der door, jae selfs de buitenkant van de muir, weder wech gaende, ontmoetede Vaeder ons met welke wij weder te rugge gingen, om hetselve oock te sien, waernaer wij om één uir weder tot Leyden quamen ende in de Roode Leeuw onder ons drien, ende **TRIP** bij **TRIGLANT**, de maeltijt gedaen hebbende, ende **TRIP** bij zijn bestelt hebbende om hem een veerbril uit Engeland over te senden, zijn wij om 2 uir in de Schuit gegaen, alwaer Advocaat **VRIESE** bij **Halfwech** Haerlem bij ons in de Schuit quam, die met ons in compagnie nae Groningen is gereyst" enz.

Des avonds wordt nog Amsterdam bereikt, waar de reizigers den heer en mevrouw **WICKEL** aantreffen. Na hier en daar nog wat rondgezwalkt te hebben komt het gezelschap weer in Warffum. **ABEL** **EPPO** reist dan op 13 September door naar Groningen, „alsoo onse reyse voleyndiget”.

A. **BICKER** **CAARTEN**

¹⁾ Hier is de schrijver niet duidelijk. Het blijkt, dat er in Leiderdorp een instrumentmaker woonde, die knijpbrillen vervaardigde, die het gezelschap nergens anders op zijn reis kon verkrijgen. Wat nu het „**raer** stuck wercks” betreft, dit is een niet opgelost raadsel. Het gezelschap komt in een *besloten* kamer, in een vertrek dus zonder of met gesloten vensters, waar men staande voor een „kast”, met een glas(plaat?), kon zien wat er rondom buiten geschiedde. De beschrijving doet denken aan de prismatische donkere kamer, die uitgevonden is door CH. GIEVALIER, een Parijsch opticus en fabrikant in het midden van de *vorige* eeuw. (Zie A. GANOT : Leerboek der proefondervindelijke en toegepaste Natuurkunde, 2de druk, 1865, blz. 516. In 1693 kende men wel de Camera obscura, uitgevonden door den Italiaanschen opticus PORTA, op het eind der 16de eeuw, maar met dit toestel kan men slechts in Cén richting zien. We kunnen dan ook niet anders opmerken, dan dat we hier in het duister tasten. (De gegevens betreffende de besproken toestellen dank ik aan den heer Dr. C. A. GROMMELIN).

Noot van de redactie. Zou dit misschien de door Z. C. von Uffenbach in zijn Merkwuirdige Reisen (deel III, 1754, blz. 437) in 1711 bedoelde philosophische smid Jacob Brim zijn, wiens oudste zoon uurwerkmaker te Leiderdorp en wiens andere zoon **Cornel**. van Brim (Briemen??) glasslijper in de Nieuwsteeg was ?

HET PRIESTERGRAF TE WARMOND

Naar aanleiding van een vraag van een Fransch geleerde op welk kerkhof in de omgeving van Leiden de jansenistische priester, le Père **QUESNEL**, begraven zou kunnen zijn, gaf wijlen pastoor P. J. **VAN BUUREN**, in leven Oud-Katholiek pastoor te Leiden, eenige belangrijke inlichtingen over een priestergraf te Warmond.

Bij de ruïne van de vroegere Ned. Herv. Kerk aldaar bevindt zich een kerkhof, waar in een grafkelder sinds 1694 hooge Oud-Katholieke geestelijken zijn begraven. Deze grafkelder is door den priester **HENRICUS VAN DER GRAFT** gekocht om er zelf begraven te worden. Dit is geschied in 1694, zijn sterfjaar. Hij is pastoor geweest te Langeraar en is bekend onder den schuilnaam **PACHOMIUS**. Zijn geschilderd portret wordt bewaard in de pastorie van de Oud-Katholieke kerk hier ter stede. Hij was oom van **HUGO FRANCISCUS VAN HEUSSEN**, eersten pastoor van de gemeente alhier na de Hervorming, den auteur van het bekende werk *Batava Sacra* en van een reeks werken : *Kerkelijke Oudheden*. ¹⁾ Van hem en zijn familieleden zijn ook eenige geschilderde portretten in de pastorie aanwezig.

Door de familie **VAN HEUSSEN** is de bedoelde grafkelder eigendom geworden van de Oud-Katholieke gemeente van de HH. **FREDERICUS** en **ODULPHUS**, destijds op de **HOOGHGRACHT**, hetgeen o.a. wordt vermeld in de lijkrede van pastoor **MEGANCK** 1775 „Afteekening van den grafkelder in de kerke te Warmond toebehoorend aan de pastorye der roomsch katholyke gemeente op de hooygragt te Leyden”.

Later achtten de kerkvoogden der Ned. Hervormde gemeente te Warmond het eigendomsrecht op den grafkelder

¹⁾ Zie : De Monumenten van Geschiedenis en Kunst in **Leiden en Westelijk** Rijnland pag. 101 en Pl. LXXVII No. 187, portret van pastoor H. F. **VAN HEUSSEN**.

door verjaring verloren gegaan. In den tijd van pastoor J. M. **VAN BEEK** zijn met de kerkvoogden onderhandelingen aangeknoopt om hem in eigendom terug te krijgen. Dit is gelukt, doch opnieuw door aankoop voor een vrij belangrijke som, door de vereeniging „Cor unum et Anima una” bijeengebracht, welke vereeniging vervolgens eigenares van den grafkelder is geworden. Den 7den Augustus 1894 is de nieuwe koopacte gepasseerd. De Oud-Katholieke kerk had belang bij dien aankoop, omdat verscheidene bisschoppen en vooraanstaande geestelijken en eenige Fransche en Vlaamsche refugie's daar begraven zijn. Pastoor **VAN BEEK**, overleden 26 November 1938, is aldaar het laatst begraven. Op verschillende tijden is de grafkelder geruimd en zijn de overblijfselen der begravenen op een afzonderlijke plaats in den kelder bijeengelegd.

Volgens een Lijst van Begravenen hebben daar hun laatste rustplaats gevonden :

- I694 Juni 17 **HENRICUS VAN DER GRAFT**, pastoor te Lan-
geraar, aartspriester van Rijnland en kanunnik v/h
kapittel van Utrecht,
- I710 **PETRUS CODDE**, aartsbisschop van Utrecht,
- I719 **PASCHASIUS QUESNEL**, priester van het Oratorie D. J.,
- I720 **HUGO FRANCISCUS GAAL**, pastoor te Roelofarendsveen
en kan. van het Kap. van Utrecht,
- I721 **AEGIDIUS DE WITTE**,
- I725 **CORNELIUS STEENHOVEN**, aartsbisschop van Utrecht,
- I733 **CORNELIUS JOHANNES BARCHMAN WUYTIERS**, aarts-
bisschop van Utrecht,
- I734 **JOHANNES CHRISTIANUS VAN ERKEL**, pastoor te Delft
en deken van het Kap. van Utrecht,
- I739 **THEODORUS VAN DER KROON**, aartsbisschop van.
Utrecht,
- I744 **HIERONYMUS DE BOCK**, bisschop van Haarlem,
- I770 **ANNA CHRISTINA INSFELDT**, geestelijke dochter,
- I775 **FRANCISCUS DOMINICUS MEGANCK**, pastoor te Leiden,
deken van het Kap. van Utrecht en aartspriester van
Rijnland
en anderen.

Op 27 November 1895 is het tegenwoordige grafmonument onthuld en zijn de namen er op gebeiteld van: **VAN DER GRAFT**, **QUESNEL**, **DE WITTE**, **CODDE**, **STEENHOVEN**, **BARCHMAN**.

Op het voorschild staat : Hunne lichamen zijn in vrede begraven, maar hun naam leeft voort van geslacht tot geslacht. Eccli. XLIV : **14**.

Op het achterschild : opgericht door Cor unum et Anima una 1895.

F. A. LE POOLE

BLADVULLING.

Op den vierden Mei 1945 werd uit de Lakenhal een oude oranje vlag uitgestoken, afkomstig van de Fa. J. & A. **LE POOLE**.

Deze oranje vlag, eigenaardig van kleur, daar ze met cochenille geverfd was, is in den tijd van de Fransche overheersching in het geheim vervaardigd. Volgens het verkoopboek van die jaren werd er toen reeds op **18** October oranje vlaggendoek geleverd aan den heer L. C. **LUZAC**. Vervolgens **13** November en volgende dagen aan firma's te 's-Gravenhage en Amsterdam en o.a. op **18** November aan P. **DE WILDE**, terwijl op den 20sten November een post voor „de Stad” (Leiden) voorkomt, zeer begrijpelijk, daar eerst op den 19den November hier ter stede het oranje ontplooid werd.

Uit een en ander volgt, dat in de fabriek van de Fa. J. & A. **LE POOLE** het oranje in het geheim geverfd is moeten worden, daar de overgave toen nog niet had plaats gevonden.

F. A. LE P.

EEN DRINKGEBRUIK IN HOLLANDSCH POLDERLAND IN OUDE TIJDEN

In zeer oude tijden was het bij de primitieve volkeren gewoonte drink- en gastmalen te houden, die moesten dienen om vriendschap te bestendigen en nieuwe vrienden te verwerven en die ten nauwste verbonden waren aan gebeurtenissen, welke den stam of het volk als gemeenschap betroffen. Het was niet de bedoeling bijeen te zijn om slechts te drinken en te eten, maar om elkaar te dienen, te leeren kennen en begrijpen en met en voor elkaar te leven. Door dit volksgebruik moest er een werkelijke gemeenschap geboren worden. Allen moesten met eenzelfde geest bezielde zijn, en zich aan elkaar geven. Zij kwamen als enkelingen tezamen om zich aan de tafels te scharen en na afloop uit elkaar te gaan als leden van één gemeenschap, waaraan de herinnering hun bij bleef. Deze gemeenschappelijke tafels waren in die dagen een genieting des levens.

Ook in ons land was de gewoonte doorgedrongen in gezelschap te eten en te drinken en wel voornamelijk te drinken op de goede verstandhouding met een of anderen persoon of ter herinnering aan een of andere belangrijke gebeurtenis.

De strekking van dit volksgebruik was in oorsprong goed, maar men ging zich langzamerhand zoo losbandig gedragen, dat het de spuigaten uitliep. Daden van geweld en barbaarsheid vermenigvuldigden zich. Om een eind te maken aan dergelijke wanbedrijven werden van hooger hand verscheidene verbodsbepalingen tegen het houden van feestmalen en dergelijke uitgevaardigd. Zoo werd, b.v., volgens de aantekening, gevoegd bij keur van Baljuw en Welgeboren Mannen van Rijnland van 12 Juli 1575 onder meer bepaald : „ende en vermogt niemant eenige vergaderinge ofte t'samenkomsten binnen sijnen huysse maaken ofte houden, 't sij onder den naam van kindermaaltijden, bruyloften, doodmaaltijden, kerkmissen,

ofte eenige diergelijke feesten, ofte maaltijden om eenige vrienden ofte vreemden goede chier aan te doen" ¹⁾). De plaatselijke officier van het Baljuwschap kon van de gestelde verbodsbepaling ontheffing verleen.

Voor het drinken bedienden onze voorouders zich van vaatwerk van verschillenden vorm, zooals b.v. een schaal, kroes, bokaal of beker, vaak met een inhoud van meer dan één liter, wat dus zeggen wil, dat deze voorwerpen soms meer dan een flesch wijn konden bevatten. Veel van dergelijk vaatwerk heeft als product van vaderlandsche kunst of terwille van de ingegrifte spreuken en zinnebeeldige voorstellingen, in onze musea een welverdiende plaats gevonden.

Bij vele besturen van steden, polders, gilden enz. waren een of meer bokalen aanwezig, bekend onder den naam van hensbeker. Dit is een groote, vaak kunstig versierde beker van edel of ander metaal of van kristal, die, boordevol geschonken, geledigd werd door dengene, die als lid van het bestuur werd geïnstalleerd. In plechtige bijeenkomsten of bij maaltijden ontbrak de hensbeker niet op het appèl en men bracht daarmede een dronk ter eere van de instelling, van den stichter, van den regeerenden vorst, enz. Volgens sommige tafelwetten hadden de dischgenooten tot taak dezen beker „ad fundum", dus heelemaal leeg te drinken. De oude Hollanders zagen er over het algemeen niet tegen op dit voorschrift trouw na te komen.

Het ontbrak bij tal van waterschappen in ons land geenszins aan tafelwetten, eet- en drinkgewoonten en allermint aan broederschapsbekers. Zonder uitingen als deze was een oud-vaderlandsch bestuur van eenig aanzien eenvoudig niet denkbaar. Deze bekens werden meestal verkregen als gedachtenis aan een of andere heuglijke gebeurtenis of door begiftiging van vrienden.

Van het hoogheemraadschap van Rijnland, dat in Leiden is gevestigd, wordt verhaald, dat, wanneer een nieuw benoemd bestuurslid of een gast voor het eerst aan den maaltijd deelnam, hem een doek werd voorgedaan, waarna hij een grooten kop met melkpap moest verorberen, zulks als teeken „van hunne voorzorge der weilanden en onderhoud der melkte-

¹⁾ Costumen, keuren en ordonnantien van het Baljuwschap ende Lande van Rijnland, Uitg. 1667.

beesten ¹⁾”. Daarna volgde de bekende hensbeker, den naam dragende van Koning **WILLEM**, met wijn.

Rijnland bezit nog verscheidene bekers, welke in een glazen kast in de groote vergaderzaal van het gemeenlandshuis zijn opgesteld. De mooiste van deze collectie is wel de z.g. Beker van Zwanenburg, in 1685 vervaardigd door **ROMEYN DE HOOGHE**. Deze uit koper gedreven beker is versierd met wapens en zinnebeeldige voorstellingen, die betrekking hebben op den waterstaat, op landbouw en veeteelt. Op het gebied van émailkunst is deze een van de schoonste voorwerpen die Nederland bezit.

Het noodigen van gasten op maaltijden was bij Rijnland een oud gebruik, zooals een resolutie van Dijkgraaf en Hoogheemraden van 15 November 1438 ons laat zien, luidende : „als sij (hoogheemraden) **comen** op hoir maelstat so sullen sij samenlike t’samen eten in een herberghe off in dat wijnhuys dair ‘t hun sal ghenueghen. Ende bidden sij dan **samentlick** enige gasten, dat sullen sij samentlick betalen ende dat sal dan een van hunluden uutleggen ende weder innemen als sij samentlick met een sullen rekenen ²⁾.”

Bij den Driemanspolder onder de Gemeenten Zoetermeer en Leidschendam waren de gemeenschappelijke **maaltij** den eveneens niet onbekend. Zooals de meeste polders, had de Driemanspolder geen eigen vergaderhuis, vandaar dat de maaltijden en poldervergaderingen meestal „in de Swaan op den Leydsendam” werden gehouden. In de vergadering van 14 Mei 1738 werd voorgesteld om ter bevordering van de „goede harmonie en vriendschap” tusschen bestuur en ingelanden, de afsluiting van de jaarlijksche rekening voortaan des morgens om 10 uur te laten aanvangen in plaats van des middags 2 uur, opdat na afloop dier vergadering gezamenlijk „een modicq en vriendelijk middagmaal” kon worden gehouden, waaraan de algemeene vergadering haar goedkeuring hechte. Het lijdt geen twijfel, of de heeren namen het dien dag er goed van, want ten slotte was een dergelijke gebeurtenis een aangename afwisseling in hun dagelijksch leven. De maaltijd zal vermoedelijk wel niet het slot geweest zijn !

Ook het drinkgebruik is bij den Driemanspolder in zwang

¹⁾ Batavia Illustrata, **deel 1, blz. 272.**

²⁾ **Archieven van Rijnland, Inv. nr. 12.**

geweest ; daarvan getuigen de nog bestaande hensbeker en drinkspreuken.

Genoemde polder, een droogmakerij, die door particuliere belanghebbenden tot stand kwam, dateert van 1668. Het grootere oostelijk deel van dezen polder behoort tot Zoetermeer, het kleinere westelijk deel tot Stompwijk en Wilsveen ; de verhouding is als van 4 : 1. De zuidelijke dijk van deze droogmakerij vormt de scheiding tusschen Rijnland en Delfland.

In 1668 waren er drie commissarissen, aan wie door de belanghebbenden het beheer over de dijkage was opgedragen. Met betrekking tot dit driemanschap besloten de gezamenlijke participanten in hun vergadering van 27 Mei 1669 den te bedijken polder den naam te geven van Driemanspolder. Van 1675 af bestaat het dagelijksch bestuur uit Dijkgraaf en Heemraden.

Deze polder is een vruchtbare polder, die uit grasland en bouwland bestaat en bovendien bekend was „door de vermaakelijke buitenplaatsen en schoone boeren-woningen aan den rijweg van Gouda, Rotterdam, Gorinchem, Schoonhoven en Oudewater naar den Haage die ter langte van een uur gaans hier door heenen loopt ¹⁾.” Deze schoone en rustige streek is ook bekend door haar fraaie molens. Driemanspolder en molens vormen een onverbreekbaar geheel, typen van het Hollandsche landschap. Daar vond men nog in het midden der vorige eeuw twee gangen, de eene van drie molens aan de Starrevaart, de andere van drie molens aan de Kerklaan. Van den vroegeren toestand is nog overgebleven één gang van drie molens — tegenover de Kerklaan -, die nog steeds dienst doet. In 1935 zijn deze drie molens door den bekenden molenbouwer A. J. DEKKER van stroomlijnwieken voorzien.

In het jaar 1721 kwam bij de ingelanden van den polder de wensch op om ook in het bezit te komen van een bokaal of broederschapsbeker. Dat deze wensch zoo spontaan in vervulling ging is wel te danken aan dien heerlijken geest van goede samenwerking welke in het dagelijksch leven op het platteland en op de poldervergaderingen steeds tot uiting kwam. Aan CLAUDE ROBERT, Mr. glasdrilder, werd de op-

¹⁾ **Tegenwoordige** Staat der Vereenigde Nederlanden, 6de deel, 1746. blz. 304.

De broederschapsbeker van den Driemanspolder

dracht gegeven tot het vervaardigen van een glas. Hierin is hij meesterlijk geslaagd. Het glas, dat nog altijd in het bezit is van den polder, is 32 cm hoog, met deksel 42 cm. Er is een landschap op geslepen met zes windmolens en eenige attributen van den landbouw, terwijl op het deksel zes familie-wapens voorkomen. De volgende spreuk is op het glas aangebracht : „Sex rapido cursu vigiles tres ordine servant”, hetgeen beteekent : „Zes wachters in snellen loop dienen de drie in goede orde” ¹⁾. Dit fraaie glas, waarvan de kosten f. 54.50 bedroegen, kon op 11 October van hetzelfde jaar in gebruik worden genomen. Er werd bepaald, dat een ieder, die uit dit glas dronk, gehouden zou zijn een vers of spreuk neer te schrijven, voorzien van zijn naam.

Door deze bepaling is de Driemanspolder in het bezit van zijn drinkspreuken gekomen. Zooals uit den tekst, die hieronder volgt, blijkt, zijn deze spreuken die voorafgegaan worden door een besluit van den polder niet altijd zonder humor.

„D'heeren Dijkgraaff en Heemraden van de Driemanspolder naar voorgaende resolutie mondelinge onder den anderen genomen, op heeden becomen hebbende seekere bocaal off glas, bysondre relatie hebbende op deese polder, soo ten opsigte van desselfs constitutie als regeeringe, met deese bijgevoegde spreuke,

Sex rapido cursu vigiles tres ordine servant.

Soo is goetgevonden ende verstaen, dat alle een yder die uyt het selve glas de onderlinge vrintschap en het welvaren deeses polders zal coomen te drinken, gehouden zal sijn deese met sijn onderteekeninge nevents seeker vers off spreuk, te confirmeren en te approbeeren.

Actum in Wilsveen den 11 October 1721.

Vertaling ²⁾

Eendrachtige waakzaamheid	be-	Servat vigilantia	CONCORS.
hoedt.			D. VALLENSIS.

Neem de vriendschap uit de wereld en gij haalt er de zonne mee weg.	Tolle amicitiam e mundo et solem extollas.
	H. VAN DER SALM.

¹⁾ Deze spreuk heeft betrekking op de stichting van den Driemanspolder. Met de zes wachters worden bedoeld de molens van dien polder en met de drie de toenmalige beheerders.

²⁾ Gemakshalve volgt hier een vertaling.

Niets schenkt in alle opzichten
geluk (zeggen).

Waakzaamheid en eendracht.

Door eendragt, kunst en vlijt, verkrijgt men heylsaem goet,
dus wiert dees' waterplas, een hoorn van overvloed.

SIMON KNOLL.

Leert, nu gij gewaarschuwd zijt,
de rechtvaardigheid te betrach-
ten en de goden niet te verach-
ten.

Het begin der deugd is met
wijsheid te beminnen.

De aarde draagt geen zwaarder
last dan een ondankbaar mensch.

Eendracht en wijn gaan goed
samen.

Liefde, wijn en vriendschap be-
hagen mij om beurten.

Moeilijk zijn die dingen, die
mooi zijn.

Als een rots onbeweeglijk in de
zee, zoo staan zij, die door het
verbond vereenigd worden.

De kunst van drinken is de
kunst zich te verheugen.

Zes (molens) in snelle loop, opdat
er niet te veel (nl. water) zij
in de toekomst.

Nihil est ab omni parte beatum.
ADRIAAN VAN SWIETEN.

Vigilantia et concordia.
F. J. DE LAMBERTI.

Discite justitiam moniti et non
temnere divos.

CORNELIA BROICHOT DE
SAINT PAUL, egtgenoote
van Mr. NICOLAES VAN
ASSENDELFT.

Principium virtutis est sapienter
amare.

APOLONIA VAN DER SALM.

Homine ingrato nullum gravius
terra fert onus.
den 11 October 1721.

N. v. ASSENDELFT.

Amat concordia vinum
den 2 May 1722.

CHARLES CODDE.

L'amour. Bachus et l'amitié me
charment tour à tour.

ADR. JAN BARTOLOTTI
VAN DEN HEUVEL.

Ardua quæ pulchra. $17\frac{6}{13}$ 22.

W. ROCKESTAERT.

Ut rupes immota mari stant
foedere juncti. 13 Juny 1722.

P. H. ROSCAM.
1722

Ars bibendi
ars gaudendi.

FRANÇOIS NICOLAAS VAN BORN.
Ik ondergeteekende hebbe ge-
[dronken
't geene mij is ingeschonken
den 14 Nov. 1722.

A. HOOGOP.

Sex rapido cursu.
Ne quid nimis in posterum.
12 Junius 1723.

J. v. TCHT.

De geledigde bekers, wie hebben
zij niet vol gemaakt?

De meulens zijn 't behout van de Polder; die op 't glas
sijn gestelt, dat ik heb uytgedronken.

Lytsendam 12 Juny 1723.

De wijn zal de geest scherp en,
doch alleen als zij met mate
genomen wordt.

Laten de menschen wijnen drin-
ken, de overige schepselen bron-
water. Water blijve van de men-
schelijke keel verwijderd.

Adel (edelaardigheid) is alleen
deugd.

Niets floreert zonder sap.

In de wijn ligt de waarheid.

Maar niet de oprechtheid (eer-
lij kheid).

Het is de voorzichtigheid en de
liefde, die mij beurtelings leiden.

Exhaustae calices. quem non
fecere repletum. Leydtsendam
12 Juny. P. **HOOGSTAD.**

L. **VERMEULEN.**

Vinum acuet ingenium. sed mo-
dice sumptum den 30 Juny 1723.
P. **TEDINGVAN BERKHOUT.**

Vina bibant homines, animantia
[caetera fontes.
Absit ab humano pectore potus
[aquæ.

ABRAHAM VAN BLEISWIJK.

17 $\frac{30}{6}$ 23.

Nobilitas sola est atque unica
virtus. H. V. **HETEREN.**

Nil sine succo virescit
den 14 Aug. 1723.

A. VAN DER GOES.

Ick ben van hofst ick werter in
't oft ¹⁾. J. **DE VOOGT.**

In druck geluck.

P. **SCHELTIJS.**

Aen den dam den poldersbeker
[gedroncke,
En aent fortuin nogh eens gedaen
En vrij wat volgeschoncke.
En daer getekent

G. **VAN DER PLOUGH**
1724.

HARALD JOHAN PELS

In vin0 veritas

13 Oct. 1725.

B. **NEDERBURGH**

Sed non sinceritas

13 Oct. 1725

W. H. VAN DEN HEUVEL
en **BEYCHLINGEN.**
gesegt **BARTOLOTTI**

C'est la prudence et l'amour qui
me guident tour à tour.

17 $\frac{6}{1}$ 26.

P. **REYNARD**

¹⁾ Onbegrijpelijk wat hiermede bedoeld wordt.

Ieder laat zich door zijn eigen
lusten leiden.

Trahit sua quemque voluptas.
A. VAN NECK
1726.

Het welzijn van het vaderland
zij de hoogste wet.

Salus patria³ suprema lex esto.
E. v. D. DUSSEN v. SOUTEVEEN.

Ik ben een man,
die niet en kan
deesen hensbeecker te drinken
[met wijn,
want soude sekerlijk daer niet
[wel van sijn.
Niemant souder hier meede
[spotten
want dat sijn al te saeme sotten.
P. v. D. CRAGHT,
den 16 Augustus 1727.

Het lijkt mij juist omgekeerd.

Videtur contrarium ¹⁾
op 10 Octob. 1739.

Tweemaal aen 't glas ; dryemaal aen de Polder ;
Vivat 't collegie den 16 Aug. 1727.

S. A. ROOSENDAEL.

Het heden is onvolmaakt.
De toekomst is volmaakt en
meer dan volmaakt.

Praesens est imperfectum
Perfectum et plus quam perfec-
turn est futurum.

OTTO SCHELTUS.

Gelijk eens' vaders nutte vlijt, der kinderen hoofde ciert,
So wert dees' Polder altoos, in liefde en vrée, met heijl bestiert.
den 12 Juny 1728.

CORNS. KNOLL
1728.

Was mijn kragt soo groot als 't
[nat
Ik lapt en 't nog eens in mijn gat.
1. SCHELTUS
1728.

Wat wagt men dog van een
onweetende.

A. BERENBERGH geboore
VAN DORRE.

Ik ben het schrijve vergeten.
J. v. D. KEESSEL.

Fifa 't glaesie.

J. A. MOLL.

't Welvaren van de dijkgraeff en hemeraden
op hoop, dat sij bij mij eens sullen naderen.

C. BERENBERG v. BERGH.

¹⁾ Zie spreuk van P. SCHELTUS op blz. II.

Ik bid, laat Uw vreugde zonder
einde zijn.

Gaudia vestra sint sine fine,
precor. E. VAN DER MEER
36.

Uit liefde tot de deugd.

Virtutis amore.
TH. VAN TEYLINGEN.

De moed sou mij bijna ontsinken
Door 't aansien van het groote
[glas.
Geen noot ! wijl ik daar mee sal
[drinken
Het welsijn van dees drooge plas.
L. VERMATEN.

Ik ondergeteekende ben getraceert van dijkgraeff en heemraden,
den Heere hoop ik handel; mij niet na verdienste maar na genaden.
J. VAN GASTEN.

Noet grooter vreugde wert op aarde oeyt bevonden
als dar de liefde en trouw blijft bij elkaar verbonden.
den 30 Juni 1731. MARIA VAN DER SALM.

Liefde, trouw en vrindschap blijft voor altoos in de Drie-
manspolder. den 30 Juny 1731. WILLEM SNELLEN.

Goed drinken en zich amuseeren.

Bene bibere et laetari.
Den groten konink Salomon
de wijste man. die men oyt von,
heeft in sijn spreken wel geseyt,
leeft wel maar seyt altoos ver-
[bleyt.
W. V. D. SALM.

Wie hebben volle (?) bekers niet
welsprekend gemaakt ?

Faecundi calices quem non fecere
disertum.

Indien liefde alles overwint,
niet minder het geld.

Si amor vincit omnia non minor
pecunia den 30en Juny 1731.
G. H. VAN DE SALM.

Het welsijn van dese polder
tot dat sij leyt de holder de
[polder.
W. V. BOMMEL.

Wij sitten in de veenen
met vreugt en sonder weenen.
F. V. D. SALM
den 30 Juny 1731.

Een maeltijd eensgesind
't beste dat men vind.
N. v. DUSSEN.

Eendracht in de vergaderingen
is altijd aangenaam.

Concordia in collegiis semper
iucunda.
J. V. DUSSEN VAN SOUTEVEEN.

Den schout en secretaris van de heerlijkheit van den Oudenhorn ¹⁾, dijkgraaf en secretaris van de Oude en Nieuwe Struijt ¹⁾ heeft gedronken het glaasje van 't welsijn van de Driemanspolder, driemaal uytgedronken.

C. RIJSENT.

$17 \frac{5}{31} 32$

Ik Ary van den Bosch heeft den beker gedroncke, soo als mij in ys gesconke ; 't ware voor dijkgraaf en heymrade van den Driemanspolder.

A. VAN DEN BOSCH.

De wakkre heemraat leven in eenigheit en trou
De deugt en wijsheit blijven aan zijnen zij gebonden.
Nooit worden 't heil van beemd en akkren hier geschonden :
Maar Driemanspolder bloeye in weelden en akkerbou.
Dees zegening en al wat menschen wenschen mogen
Dalen op haar dijkgraaf en den heemraat uit den hoogen.

F. GREENWOOD.

$17 \frac{11 \text{ m}}{14 \text{ d}} 33.$

Dat de heeren van den Driemanspolder altijd mogen hebben
[troeff,
dit wenscht haar ootmoedigen dienaar en vriend P. LOEFF.
14 December 1733.

Het glas van de heeren van de Driemanspolder is mij
ingeschonken, en ik heb het tweemaal vol gedronken.
den 2 July 1735.

JAN BOGAERT.

Op het welsijn der Heeren,
die dees polder regeeren,
heb ik uytgedronken dit glas,
na dat 't ingeschonken was.

JAC. SCHELTUS.

Den hensbeker met smaak gedronken op het groeje en bloeye
van de Driemanspolder en der selfver goede Regeeringe op
den 12 Nov. 1735.

J. BLOTELING ²⁾.

De vriendschap, die ik van mijnheer den dijkgraaff en
heemraeden van den Driemanspolder heb genooten, wierd
mij den beeker vol gegooten op den 12 November 1735.

O. VAN WEELDEN.

IJzer breekt mij niet.
'Goud verleidt mij niet.
Maar wijn overwint mij.

Ferrea non frangunt.
Aurea non corrumpunt.
Sed vinum vincit me.

J. STRICK VAN LINSCHOTEN.

Altijt de zelve.

JACOB POMPE VAN
MEERDERVOORT.

¹⁾ Gelegen op het eiland Voorne.

²⁾ Was landmeter van Delfland.

Ik kruk, heb met geluk,
gedronke aan glas,
dat vol geschonke was.

DIRK VAN COESVELDT.

De Driemanspolder groey en bloey, door 't wijs bestier
Des Ed'len Dijkgraafs en het viertal wakkre mannen,
Die met gelijken moedt, hun krachten t'saamen spannen,
Opdat in 't waterlandt, leef' veilig, mensch en dier.

den 7 Septemb. 1737.

W. LABORDUS.

Het is niet veilig te versmaden,
wat Bacchus bevolen heeft.

Quod Bacchus jussit non est
contemnere tutum.

N. v. DUSSEN.

Op den 28 September 1738.

JAN LIEFTINCK.

Het welweesen van dese polder is mijn lieff,
opdat de heer dijkgraeff en verder heymrade,
magge gedient worden op deese dag naar haar blieff.

W. v. d. BURGH.

Het welwesen van heeren van den Driemanspolder met veel
agting, UEd. onderdanige dienaar, Balth. Quackelsluys

1739.

Den 20 Juny 1739 heb ik d'eer gehadt van versocht te sijn
van de heere van dese polder, welker welvaaren lang moet
dueren. Mijn wens is eenmaal altijd :

de duyvel haalt de valsheijdt.

N. VAN OSSENBENK.

Door eendracht worden kleine
dingen groot.

Concordia res parvae crescunt
op den 8 Augustus 1739.

D.G. VAN TEYLINGEN.

Dit glasie heeft mij wel gesmaakt.
Het heeft mij straks gezondt gemaakt.
Maar moest ik 't glasie nog eens drinken :
Ik wenste, dat het mogt versinken.

Op den 8 Augustus 1739.

JAN VAN TEYLINGEN.

Die dit niet drinken kan,
die is voorwaar geen man,
maar waard om met te spotten,
schoon hij zeyt, het zijn sotten;
want mol ¹⁾ bederft de maag.
dog wijn maakt yder graag.
op den 10 October 1739.

P. SCHELTUS ²⁾

1739.

¹⁾ Is een zoetachtig licht bier, gebrouwen met weinig hop en wit gekleurd.

²⁾ Deze „dichter”, die blijkbaar graag een glaasje wijn lustte, in tegenstelling met P. v. D. CRAGHT, kon niet nalaten onder het gedicht van laatstgenoemde een aantekening te maken.

Zoo bereikt men de sterren.

Sic itur ad astra.

den 3 December 1742.

TH. VAN TEYLINGEN.

Soo het wel met de polder sal

soo moeten de moolens ^{[staan,} dickwils
^{[omgaan.}

den 25e February 1741.

PIETER Bos.

Die snagh van dorst, heeft siek

ligt op de wont, 't haar van ^{[geweest ;}
^{[den hondt.}

item geneest. den 7 October 1741.

SIMON TIERENS.

1741.

Op de goede harmonie.

A la bonne Harmonie — den

5 Juny 1742.

D. PALAIRET.

Noch roekeloos, noch vrees-
achtig.

Ni téméraire ni timide

^{datum ut suprum}
C. C. v. D. LEITHEN.

Deze spreuken komen voor in het notulenboek van de jaren 1713-1749 ¹⁾ en wel op de laatste bladzijden. In 1742 werd de laatste spreuk geschreven, zoodat daarmede voor ons de geschiedenis van den rondgaanden broederschapsbeker eindigt, hetgeen natuurlijk niet wil zeggen, dat de beker na dien tijd niet meer gebruikt werd, Hoe dan ook, wij mogen dankbaar zijn, dat de spreuken aan de vergetelheid ontrukkt zijn, om den aardigen achttiende-eeuwschen geest, welke er uit spreekt.

W. F. VAN DER BURGH

¹⁾ Archief van den Driemanspolder, inv. nr. 17. Dit archief is bij het Hoogheemraadschap van Rijnland in bewaring gegeven.

TREKSCHUIT-GENOEGENS IN 1773

In het register van civiele zaken, die voor schepenen van Leiden zijn gepasseerd, komt een akte voor, waaraan het volgende is ontleend.

De hoofdofficier van Leiden, Mr. **NICOLAAS VAN ALPHEN**, (thans zouden wij spreken van den officier van justitie), vorderde een getuigenverklaring van een 23-jarige dienstbode, **GEERTRUID VONK**, aangaande een reisje in de trek-schuit van Amsterdam naar Leiden op Zondag 2 Mei 1773.

Voorgeroepen zijnde vertelde het meisje, dat zij om 10 uur uit Amsterdam vertrokken was en dat met haar in de roef had gezeten een „vrouwspersoon of juffrouw”, met wie zij na aankomst te Haarlem een kopje koffie gedronken had „in een huis niet ver van de poort, door welke men na de Leidsche schuiten gaat”. Tezamen wandelden de dames vervolgens naar de schuit, die om twee uur vertrok. Zij wilden in het ruim van de schuit plaats nemen, maar de schipper bood haar een plaats in de roef aan, zeggende, dat hij daar verder gezelschap verwachtte. Waarom zouden zij in het ruim gaan zitten ?

Nauwelijks was het tweetal gezeten „nevens malkanderen, te weeten het vrouwspersoon in een hoek en sij deposante (d.w.z. getuige) naast haar” of er trad een „seker jong manspersoon of heer” in de roef, die in den anderen hoek tegenover het vrouwspersoon plaats nam. De getuige wist zich hem vrij goed te herinneren : hij was tusschen de twintig en dertig jaar oud, „gekleed met een ligt-groene of blaauwe rok met silvere of goude, immers glimmende knopen en daarover een grijsagtige jas, hebbende een hairsakje in zijn hair en hebbende voorts een rotting en deegen”.

Toen de schuit een korten tijd had gevaren, verzocht de jongeman den schipper ook in de roef te komen. Deze deed dit en bleef daar gedurende de geheele reis behalve wanneer hij bij het passeeren van de bruggen de lijn moest waarnemen. De fraai gekleede heer begon daarop onder-

houdend te vertellen over „ligtmisserijen of wel van zijn conversatie met ligte vrouwspersonen te Amsterdam”. Aan de gezelligheid ontbrak alleen nog de wijn. Bij de eerste de beste herberg werd daarom op verzoek van den heer „een bouteille roode wijn genomen” en op drie plaatsen langs de vaart gebeurde dat opnieuw. Een oude knecht, die aan het stuur zat, deelde in de vreugde van de roef : hij kreeg vier of vijf glaasjes en de rest van de laatste flesch. De getuige nam vijf à zes glazen ; de heer, de schipper en het vrouwspersoon dronken „egaal”.

Door den wijn was de stemming zoo goed geworden, dat de schipper het oogenblik gekomen achtte om ook zijnerzijds een bijdrage te leveren tot veraangenaming van de reis. Hij haalde uit de lade van een tafeltje, dat in de roef stond, een boekje te voorschijn, waaruit vervolgens de jonge heer en af en toe hijzelf „eenige snaakse vertellingen, maar teffens ook schandaleuse en oneerbaare stukken” voorlezen. Zij herkende het boekje, dat de griffier haar op de rechtszitting vertoonde, als datgene, waaruit de beide heeren voorgedragen hadden.

Na eenigen tijd verliet de jonge heer de roef en toen hij terugkwam, stelde hij aan de getuige voor van plaats te wisselen. Zij vond dit goed en daardoor werd de groepeerings aldus, dat de heer naast het vrouwspersoon en de schipper naast de dienstbode zat. Wat er nu volgde vertelde de getuige met deze woorden : „dat die heer daarop dat vrouwspersoon heeft beginnen te kussen en dat bij aanhoudendheid gedurende het overige van de reis nu en dan heeft blijven doen, gelijk de schipper dat eerst van dien gezien hebbende haar deposante ook twee- of driemaal gezoent heeft, zeggende, dat als die heer zoende, hij ook haar deposante eens zoenen moest”.

De schipper waarschuwde den vroolijken reiziger, dat er nog wel andere heeren in de roef zouden willen komen. Dit was de bedoeling niet en daarom huurde de jonge heer de geheele roef af. Ook betaalde hij voor de beide dames de vracht ondanks haar protest.

Vermoedelijk is door al de gezelligheid de duur van de reis langer geweest dan gewoonlijk, want de juffrouw begon te vreezen, dat zij te Leiden de aansluiting naar Den Haag zou missen ; daarom verzocht zij den schipper een beetje

te doen „aanjagen” en haar met haar bagage naar de Haagsche schuit van half zeven te brengen. De heer naast haar had zich een ander slot van de reis voorgesteld ; hij verklaarde niet te zullen dulden, dat zij dien avond naar 's-Gravenhage ging. Hij zou in de herberg „De Prins” op het Noordeinde te Leiden een kamer huren en dien nacht moest zij bij hem blijven. Het vrouwspersoon zeide daarop, „dat zij sulks voor geen honderd gulden zoude doen, want dat haar vader haar uit de Haagsche schuit zoude wagten”.

Het laatste, dat de getuige kon vertellen, was „dat, zij alhier te Leiden aangekomen zijnde, die heer en dat vrouwspersoon en eindelijk ook zij deposante aan land getreden zijn, wanneer de heer en het vrouwspersoon nevens den anderen vooruitgegaan zijn en zij deposante en de schipper, die het goed van het vrouwspersoon droeg, gevolgt zijn en dat tot aan de Oude Vest, wanneer de heer en het vrouwspersoon regt af de Oude Vest langs en nevens malkanderen gegaan en door de schipper met het goed gevolgt zijn en dat zij deposante regt uit de Mare langs gegaan is”.

Over deze zaak heb ik verder niets gevonden. Het feit, dat de hier besproken beëdigde getuigenverklaring noodig is geweest, doet mij vermoeden, dat de vader van het vrouwspersoon tevergeefs aan de Haagsche schuit op zijn dochter gewacht heeft. De schipper, die klaarblijkelijk niet deugde voor zijn werk en wiens niet al te degelijke reislectuur in beslag was genomen door de justitie, zal wel niet louter aangename herinneringen aan dit gezellige tochtje bewaard hebben.

Een voorval als het hier beschrevene maakt het begrijpelijk, dat men in de 18de eeuw jongemeisjes niet gaarne alleen liet reizen en dat hetgeen ons thans wel eens overdreven bezorgdheid schijnt zijn goede reden heeft gehad. Maar aan den anderen kant blijkt vaak, zooals ook hier, de juistheid van de bekende opmerking van **HERODOTUS**, dat de dames niet geroofd zouden zijn, als zij het niet gewild hadden.

Amsterdam.

H. A. HÖWELER

DIDERIK VAN LEYDEN GAEL 1775-1846

Den 24sten September was het honderd jaar geleden dat te dezer stede een man stierf, die in zijn tijd niet alleen een vooraanstaande plaats innam in het maatschappelijk leven der Sleutelstad, doch wiens naam met die zijner echtgenoot lange jaren in dankbare herinnering bleef voortleven wegens het vele, dat vooral op het gebied van armenzorg en weldadigheid in stilte door hen was verricht : Diderik van Leyden Gael.

Diderik van Leyden Gael werd geboren te Leiden 28 Augustus 1775 in de Nobelstraat — deze begon voorbij de Plaatsteeg en liep tot de Steenschuur — in het huis thans bekend als Breestraat no. 155, dat zijn vader 13 April 1776 kocht van Cornelia van Alphen ¹⁾.

Hij was het vierde kind van Dr. hon. causa Johan Gael (1745—1818), veertigraad ,schepen en burgemeester der stad Leiden, kapitein der Schutterij en adjunct-secretaris van het Hoogheemraadschap van Rijnland, en diens echtgenoot Françoise Johanna gravin van Leyden (1745—1813), die haar man eerst vier zoons en daarna een dochter schonk, van welke kinderen de oudste zoon op 21-jarigen leeftijd, de volgende twee zoons als kinderen stierven en de jongste telg, de dochter, op 31-jarigen leeftijd en ongehuwd, zoodat Diderik de eenige hunner kinderen was die hen overleefde.

Op 1 September 1775 werd hij gedoopt in de St. Pieterskerk met de namen Diderik van Leyden, waarbij zijn oom van moederszijde, Diderik van Leyden, Heer van Vlaardingen, Vlaardinger-Ambacht en Babberspolder, veertigraad der stad Leiden, als eenige getuige optrad. Dat Diderik bij den doop niet alleen naar zijn oom werd genoemd, doch ook den familienaam ontving van het geslacht waaruit zijn moeder

¹⁾ Cornelia van Alphen, geb. 8, gedoopt Leiden (Pieterskerk) 10.3.1730, † Gorinchem 22.12.1788, tr. Leiden Mei 1779 Mr. Gerard van Lom, geb. Nijmegen 1736, vroedschap van Gorinchem 1788—1795, burgemeester ald. 1808, † ald. 19.11.1808 (Nederl. Patr. 1921—'22, 12de jrg. blz. 329).

en oom waren gesproten — een gebruik dat in dien tijd veelvuldig voorkwam — laat zich verklaren. De Vlaardingsche ambachtsheer was namelijk de oudste van den oudsten (Vlaardingschen) tak van zijn geslacht en uit zijn op 25 Augustus 1766 te Leiden gesloten huwelijk met Aletta Johanna Gael (1768—1802), een zuster des vaders van den doopeling, waren geen kinderen gesproten, zoodat het voor de hand lag, dat toen in het gezin van zijn zuster en zwager een vierde zoon werd geboren Diderik van Leyden er op gesteld was, dat deze niet alleen zijn voornaam zou dragen, doch ook die van het geslacht van Leyden, opdat deze naam, naar men hoopte, zou blijven voortleven.

Diderik was twaalf jaar toen zijn ouders verhuisden ¹⁾. Op 13 December 1787 kocht zijn vader het pand Nobelstraat ²⁾ A.A. 30, — thans Breestraat 125 — gelegen schuin tegenover het Stadhuis en de Koornbrugsteeg, tusschen de Wol- en Ketelboetersteeg, voor f. 28.000.— van de erven van Mr. Cornelis Speelman, Heer van Heeswijk en Dinther, veertigraad, schepen, tesorier en burgemeester van Leiden.

In dit huis zouden zijn ouders hun verder leven slijten en zou Diderik zijn geheele leven doorbrengen.

Ongetwijfeld zal Diderik van Leyden Gael een zorgvuldige opvoeding hebben genoten. Zooals in dien tijd gebruikelijk was in zijn kring zal hij niet ter schole gegaan zijn, doch huis-onderwijs hebben genoten van een gouverneur, die door de ouders was aangesteld om hem voor te bereiden voor zijn latere universitaire studie. Vernemen wij uit het Album Studiosorum der Leidsche Hoogeschool, dat hij op 3 September 1788 op 13-jarigen en opnieuw 10 September 1790 op 15-

¹⁾ Zijn vader verkocht het pand 10.5.1788 aan Theodoor Jan Roest van Alkemade en Hartman Isaac de la Pla voor f. 8855.—, die het op hun beurt 16.1.1796 voor f. 3800.— verkochten aan Hendrik Koeberg. Volgens het Lantaarn- en Bruggegeld van 1816 wordt laatstgenoemde onder no. 4053 vermeld als logementhouder en is het pand dan genummerd no. 279. Volgens het Bevolkingsregister van 1829 woonde er toen Anthony Regnerus van der Aard. Het Bevolkingsregister van 1870—1880 geeft het aan als no. 155, waarin gevestigd was Lourens Martinus Fredericus Smits, logementhouder. In later jaren stond het bekend als het Hotel du Soleil d'or.

²⁾ Dit pand en het er naast gelegen huis, no. 123, waarin thans gevestigd is de „Stadhuis Boekhandel” heette eenige eeuwen terug „De Eenhoorn”. Hier logeerde in 1515 en 1540 Keizer Karel V. (Proeve van een adresboek van personen, in de geschiedenis van Leiden voorkomende, begonnen door Dr. J. D. Frenay, 1 Sg3. Bibliotheek over Leiden, no. 80870).

jarigen leeftijd beide keeren „honoris causa inscriptus” werd, het bleef ons verborgen om welke redenen hij er niet afstudeerde. Dat hij daartoe niet in staat zou zijn geweest kan bezwaarlijk worden aangenomen wanneer wij in zijn later leven zien hoe zijn belangstelling niet alleen uitging naar wetenschap en kunst, doch ook dat hij zich op maatschappelijk gebied verdienstelijk maakte. De veronderstelling, dat hij aan een buitenlandsche universiteit afstudeerde en zooals het gebruik destijds was, eenige jaren gereisd zou hebben als slotstuk zijner opvoeding, wordt te niet gedaan door het feit, dat Diderik van Leyden Gael met Kerstmis 1793 tot lidmaat der Leidsche Waalsche Gemeente werd aangenomen, die hij in later jaren in eenige functies zou dienen, terwijl hij kort tevoren, g November, geroepen werd tot zijn eerste openbare ambt : Commissaris van Huwelijksche Zaken.

Nadat in genoemd huis in 1789 de oudste zoon, Jacob François Gael, en in 1808 de eenige dochter, Agneta Emmerentia Gael, overleden waren, kwam in 1813 de vrouw des huizes er te overlijden en ten slotte stierf de eigenaar er 11 Juni 1818.

Het groote huis zal Diderik van Leyden Gael toen wel te eenzaam zijn geworden, want wij zien dat hij kort na het overlijden van zijn vader in het huwelijk treedt. Op 10 Februari 1819 ging hij in ondertrouw en den 24sten d.a.v. werd te Leiden zijn huwelijk voltrokken met Johanna van der Hoop, geboren te Beverwijk 20 Juli 1785.

Naar een woning behoefde het echtpaar niet om te zien ; de echtgenoot bewoonde reeds het ouderlijk huis en deze woning zou hun geheele leven hun verblijfplaats wezen in de stad, terwijl zij des zomers woonden op Abtspoel¹⁾ een buitenplaats onder Oegstgeest, gelegen nabij het Warmonderhek.

Dat het groote pand veel personeel vereischte laat zich denken. Daarbij komt dat de ruimte het noodigen van gasten gemakkelijk maakte en ondanks de conservatieve levenswijze, die het echtpaar steeds voerde zal menige logé uit den kring hunner familieleden en kennissen den weg naar het gastvrije huis aan de Breestraat hebben weten te vinden.

¹⁾ Zie over Abtspoel : van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek, re dl., A, blz. 42, Gorinchem 1829 ; Leidsch Jaarboekje 1907 blz. 55 ; 1915, blz. 53 ; Leiden's omgeving in vroeger dagen door Mr. Ch. M. Dozy, Leiden, 1900, blz. II.

Van Leyden Gael heeft zich op verschillend terrein bewogen. In de eerste plaats was hij lange jaren lid van het stadsbestuur. Het is mij niet bekend geworden of hij in die functie de stuwende kracht geweest is, die veel voor de stad Leiden heeft gedaan, wel echter, dat hij door een grootsch gebaar een blijk van burgerzin heeft gegeven, waaruit zijn groote liefde bleek voor de stad waarin hij woonde. In 1803 werd hij gekozen tot lid van den Raad, welke functie hij vervulde tot 1845 ; in 1806 werd hij lid van de Kamer van Wethouderen en van 1821-1845 maakte hij deel uit van het Kies-Kollege der Stad Leiden.

In de latere jaren van zijn raadslidmaatschap had er eene gebeurtenis plaats, die de gemoederen in beroering bracht. Begin Augustus 1838 werd de stadssecretaris, Mr. P. A. du Pui ernstig ziek en reeds den 5den d.a.v. overleed hij. Eenige weken later, 23 Augustus, werd de ambtenaar Abraham Montagne lz. belast om met de wethouders Du Rieu en Van Hoorn de papieren van den overleden secretaris over te nemen. Spoedig kwamen daarbij vreemde zaken aan het licht, die het vermoeden wekten, hetgeen spoedig zekerheid werd, dat reeds jaren lang malversaties waren gepleegd en de stedelijke rekeningen vervalscht. Een onderzoek in de kas van den grijsen stedelijken ontvanger, Jhr. Mr. van Puttkammer ¹⁾ bevestigde dit niet alleen, doch het bleek tevens dat de overleden secretaris met de onder zijn beheer staande fondsen van het Pesthuis, het Spinhuis, de Trekvaarten en de legaten Brouckhoven uit de 17de en Riemersma en Huegetan uit de 18de eeuw, had geknoeid bij welke handelingen de klerk 1ste klasse ter secretarie, tevens amanuensis bij de Bank van Leening, Casper Seyn, en de klerk 1ste klasse der Rekenkamer, Jan Christiaan Backer, medeplichtig waren geweest. De gepleegde fraude, die begonnen was in 1813, beliep een kleine anderhalve ton.

Het gaat buiten het bestek van dit artikel om deze zaak op den voet te volgen, te meer daar zij elders ²⁾ uitvoerig is behandeld en het hier gaat om in het licht te stellen welke rol van Leyden Gael in de gevolgen er van zou spelen. In

¹⁾ Jhr. Mr. Leopold Petrus Adrianus van Puttkammer, geb. Semarang 5.6.1769, gemeente-ontvanger te Leiden, † ald. 13.10.1847.

²⁾ Geschiedenis eener Hollandsche stad (Leiden) door P. J. Blok, deel IV, 's Gravenhage, 1918, blz. 119—120.

den winter van 1838—1839 zon het Stadsbestuur op middelen om het plotselinge tekort te dekken, tot dat in de vergadering van B. en W. op **19** Maart 1839 wethouder Du Rieu onder geheimhouding kon mededeelen, dat een onbekende zich bereid had verklaard om hetgeen nog aan het tekort ontbrak — de schuldigen waren voor zoover hun of hunnen families mogelijk was over de brug gekomen — te betalen tot een bedrag van 100 „oude Russen”, ieder waard f. 1000.—. Dat dit blijk van burgerzin met beide handen werd aangegrepen en gewaardeerd werd laat zich denken. Op **2** April d.a.v. werd het bedrag door den „edelen schenker” aan B. en W. uitbetaald. De opgelegde geheimhouding werd geëerbiedigd. Wel mompelde „men”, dat het Koning Willem I was die de stad Leiden had bijgesprongen, doch eerst na van Leyden Gael's overlijden bleek de ware naam van den schenker ; het was deze burger, die zooveel in stilte deed, die zijn stad uit deze moeilijkheid hielp.

Mogelijk is er toch iets van uitgelekt bij „de heeren in Den Haag” want bij Koninklijk Besluit van **1** Juni **1841**, no. **11** werd van Leyden Gael benoemd tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw. Hoogstwaarschijnlijk heeft de koning hem langs dezen weg willen eeren voor het groote blijk van burgerzin dat hij had gegeven.

Ook bewoog hij zich op kerkelijk terrein. Hij diende de Waalsche Gemeente als diaken 1803—1806, als ouderling in **1816**, in welke laatste kwaliteit hij in genoemd jaar Commissaris was *van* de School onder de Directie van den Waalschen Kerkeraad. In de jaren 1803—1806 was hij tevens Regent van het Waalsche Wees- en oude Mannen- en Vrouwenhuis. Van de Commissie tot den Eeredienst bij de Waalsche Gemeente maakte hij deel uit van 1820—1831 en 1834—1840.

Van Leyden Gael en zijne echtgenooten hebben veel op charitatief gebied gedaan. Niet alleen, dat hij door zitting te nemen in verschillende colleges daardoor op de hoogte was van nooden en behoeften, zoowel hij als zijn echtgenooten deden veel goed in stilte en lenigden armoede wijl zij meenden dit te moeten doen.

„Door de voorzienigheid met groote middelen gezegend, achtte hij zich door haar tot rentmeester van dezelve gesteld, en eenmaal tot rekenschap van derzelve gebruik verplicht te zijn. Door zulke beginselen gedreven, besteedde hij een

groot deel zijner rijke inkomsten, om zulken, die buiten hunne schuld tot gebrek vervallen waren, weder aan een eerlijk levensonderhoud te helpen, het bekrompen bestaan van naarstige huisvaders door liefdadige voorschotten te verbeteren, alle inrigtingen van algemeene en bijzondere weldadigheid krachtig te ondersteunen, met één woord, door alles wat tot verlichting der menschheid, of verzachting van haar lijden dienen kon, met onbekrompene mildheid te bevorderen. Gelijk hij reeds hierdoor eene loffelijke uitzondering maakte op vele rijken, die, het grootste deel hunner schatten tot het voeren eener prachtige en weelderige levenswijze aanwendende, niet zelden bij minder ruim be-deelden in weldadigheid achter staan, zoo onderscheidde hij zich bovenal daardoor, dat hij, gedachtig aan de les van zijn diep vereerden Heer en Zaligmaker, die zijne leerlingen vermaande, dat, bij het geven van aalmoezen, hunne linkerhand niet weten mogt, wat hunne regter deed, zijne weldaden liefst in stilte uitdeelde, en die voor de wereld, zooveel mogelijk, zocht verborgen te houden". Aldus schetste Prof. Siegenbeek hem.

Zoo was hij regent van een viertal hofjes te dezer stede ; van Meermansburg 1820—1845, in welke jaren hij er tevens rentmeester van was evenals van het Jan Pesijnshofje 1820—1846, terwijl hij in de jaren 1820—1829 er ook regent van was. Van het Brouckhovenshofje was hij regent 1820—1846 en rentmeester in de jaren 1823—1840 ; van het St. Anna Aalmoeshuis op de Hooigracht vervulde hij de regentenfunctie 1823-1846.

Weesmeester was hij in de jaren 1809, 1810 en 1816 en Gecommitteerde tot de Zaken van de voormalige Weeskamer 1820—1846. Ook was hij districtscommissaris van het Fonds tot aanmoediging en ondersteuning van den Gewapenden Dienst in de Nederlanden 1820-1831 en 1834-1844 en Commissaris van het Invalidenhuis en lid van den Raad van Administratie van genoemde instelling in de jaren 1820—1821.

Van 1821 tot 1841, toen hij bedankte voor de functie, was van Leyden Gael commissaris van de Spaarbank in welke kwaliteit hij deze instelling veel diensten heeft bewezen en vooral in een kritiek oogenblik aan zich heeft verplicht.

Wat toch was het geval. Zooals bekend brak in 1830 de

Belgische opstand uit en reeds veertien dagen nadat het oproer te Brussel plaats had deelde de penningmeester op 9 September aan de commissarissen van de Spaarbank mede, dat de koers van de Nederlandsche staatsschuld, waarin het kapitaal van de bank uitsluitend was belegd, — de tegenstanders van eenzijdige belegging zullen bij het lezen hiervan hun hoofd ongetwijfeld schudden — 15 à 16% was gedaald, waardoor het passief van de bank f. 15.946.50 meer bedroeg dan het actief. In zeer korten tijd was een verlies van meer dan f. 100.000.— geleden ! Dit tekort steeg op 30 September **1830**, drie dagen nadat Prins Frederik Brussel had moeten ontruimen, tot f. 89.367.365, welk bedrag overeenkomt met ruim 19% van de aan de inleggers verschuldigde som van f. 464.444.25.

Hierop werd besloten Maandag 4 October 1830 geen zitting van de bank te houden, doch burgemeester en wethouders te raadplegen ten einde steun van het stadsbestuur te verkrijgen. Het genoemde college was bereid den raad voor het behandelen van deze zaak bijeen te roepen, doch trok in twijfel of de gemeente tot het verleen van de noodige hulp in staat zou zijn.

Voordat de gemeenteraad bijeen kwam daagde er reeds hulp op. Van Leyden Gael kwam verklaren „dat de stand van zaken bij de spaarbank en het daaruit geboren verlies voor de inleggers, de vernietiging dezer heilzame inrichting, welke het gevolg van iederen maatregel moest zijn, en de mogelijkheid van onheilen bij de mindere klasse der burgerij, uit een kwalijk begrip der zaak ontstaan, hem zoo zeer op het hart wogen, dat hij zich gedrongen gevoelde de bank met een gedeelte van zijn vermogen te ondersteunen”, waarom hij het spaarbank-bestuur tweehonderd certificaten 2½% Nation. Werk. Schuld à f. 1000.— ter hand stelde op dat de bank hare verplichtingen jegens de inleggers zou kunnen nakomen en hare werkzaamheden kon voortzetten. Wat dit aanbod beteekende komt in een duidelijker licht te staan wanneer men weet, dat genoemde fondsen in het voorjaar **1830** nog ongeveer f. 130.000.— waard waren en op het oogenblik, waarop van Leyden Gael ze ter hand stelde van de bank, een verkoopwaarde van ongeveer f. 80.000.— bezaten.

Van Leyden Gael en de Spaarbank kwamen overeen, dat telkens wanneer de bank haar effecten zou moeten verkoopen

ten einde hare verplichtingen jegens de inleggers na te komen, het verlies, dat bij die verkoop zou worden geleden, zou worden gedekt door verkoop van effecten van den heer van Leyden Gael, waarvan de opbrengst in de kas der Spaarbank zou worden gestort. Verder wenschte hij geen rente te ontvangen en moest over deze transactie de meest stipte geheimhouding bewaard blijven. Aldus kon aan het verlangen van de inleggers, die hunne gelden opeischten, worden voldaan zonder dat daardoor de overige inleggers gevaar liepen voor hunne inlagen.

Was de spaarbank voorloopig hiermede gered, haar toestand bleef intusschen hachelijk want eerst in het voorjaar 1833 waren de grootste moeilijkheden overwonnen. Van de ontvangen effecten waren achtereenvolgens 93 stuks verkocht waardoor men van Leyden Gael f. 37.180.03⁵ schuldig was. Wel sloot het boekjaar 1833 met een overschot van f. 18.382.82⁵, doch zonder rekening te houden met genoemde schuld, welke hij eerst gekweten wenschte te zien wanneer daardoor het overschot niet zou dalen beneden 6% van het aan de inleggers verschuldigde bedrag, van welke conditie eerst bij de laatste afbetalingen werd afgeweken.

Voor het eerst werd 28 Juli 1834 een bedrag van f. 8.180.35 van die schuld afbetaald ; op 10 Juli 1836 bedroeg zij nog slechts f. 9400.—. Daar de positie van de spaarbank na dien tijd weder minder gunstig werd, werd het 31 Juli 1839 voordat de schuld geheel afgedaan was.

Nog twee keer wordt er in de notulen van het spaarbankbestuur gewag gemaakt van deze genereuse hulp. In de notulen van 30 Maart 1843 leest men, dat de man die in 1830 de spaarbank te hulp kwam en wiens naam ook dan nog niet in de notulen wordt vermeld, er in had toegestemd, dat de plicht van geheimhouding, die zijnen mede-commissarissen was opgelegd, met zijn overlijden zou opgeheven worden. Na zijn overlijden vinden wij dan ook in de notulen van 28 September den volledige tekst van den brief, waarin aan zijne weduwe in diepgevoelde bewoordingen wordt te kennen gegeven hoezeer de spaarbank aan wijlen haren echtgenoot dank verschuldigd is ¹⁾.

¹⁾ De Leidsche Spaarbank. 16 Oct. 1818-16 Oct. 1918. Leiden, 1918. blz. 52—54. Bibl. over Leiden, no. 29837.

Mede door zijn toedoen werd te Leiden opgericht de Leid-
sche Maatschappij van Weldadigheid wier hoofddoel was
„steeds door tijdige ondersteuning het verval van behoef-
tige huisgezinnen tot armoede zoo mogelijk afweren en de
betamende eerezucht te bewaren, die door bedeeling uit
armkassen verloren gaande, de noodlottigste gevolgen met
zich voert, zoo mede om eenheid in het ondersteunen van
noodlijdenden te bevorderen”. Van deze instelling maakte
hij deel van het bestuur uit gedurende de jaren **1823-1834**
en toen kort na zijn overlijden in de vergadering van 8
October 1846 het jaarverslag werd uitgebracht werd hij hierin
herdacht met de volgende woorden : „Een zeer treurige
taak, ons door dankbaar gevoel en herinnering opgelegd,
blijft ons over, het is de hulde aan de nagedachtenis van
hem, die zijn leven aan weldoen toewijdde. De dood van den
Heer Diderik van Leyden Gael is voor deze stad een wezen-
lijke ramp ; aan rijkdom menschenliefde parende, was zijne
geldelijke hulp niet alleen de krachtige steun voor zeer velen,
ook zijn bemoedigende toespraak droogde menigen traan ;
van de oprigting dezer maatschappij tot voor weinige jaren
tot het Hoofdbestuur behoorende, betoonde hij zich steeds een
warm en ijverig voorstander dezer instelling te zijn, aan welke
hij nog bewijzen zijner gehechtheid heeft nagelaten, en welke
in hem een harer krachtigste bevorderaars verliest ; in zegen
blijve men de nagedachtenis van den man gedenken, wiens
leven en wandel aan deugd en godsvrucht waren toegewijd.

De toespeling in het bovenstaande in memoriam gemaakt
bleek te bestaan uit het legaat van 31 aandeelen in de „Negot-
ciatie van de Arbeiderswoningen”.

Op 3 December 1803 werd hij gekozen tot hoogheerraad
van Rijnland, welke functie hij bleef vervullen in de jaren
1803-1806, 1809, 1810 en 1816.

Toen zijn peetoom Mr. Diderik baron van Leyden, Heer
van Vlaardingen, Vlaardinger-Ambacht en Babberpolder in
1810 kwam te overlijden, erfde hij van deze genoemde heer-
lijkheden, die hij slechts een kleine twintig jaren zou bezitten
toen hij ze verkocht aan de Gemeente Vlaardingen.

In de raadszitting van genoemde stad dd. 28 November
1829 werd besloten tot dezen aankoop en bij acte van 12 Maart
1830, gepasseerd voor de notarissen Pieter Verkade te Vlaar-
dingen en Coenraad van Vrijberghe de Coningh, ter stand-

plaats Maasland, werd de koopacte verleden waarbij het Vlaardingsche stadsbestuur voor f. 100.000.— genoemde heerlijkheden aankocht. Behalve de heerlijke rechten verkreeg de stad Vlaardingen hierbij een vrij uitgestrekt grondbezit, dat gelegen was oostwaarts van de Haven en het Buizengat tot de spoorhalte Vlaardingen-Oost eenerzijds en tusschen de Maas en den Schiedamschedijk anderzijds. Door deze transactie hielden de banden, die tusschen de stad en den ambachtsheer bestaan hadden, op.

Van Leyden Gael stelde veel belang in de Nederlandsche letteren en in vele takken van wetenschap waarvan de verscheidenheid zijner bibliotheek getuigt volgens den ervan bestaanden catalogus. In 1805 werd hij benoemd tot lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde aan welke instelling hij in **1841** een nagenoeg volledige verzameling Nederlandsche tooneelstukken ten geschenke aanbood onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de naam des schenkers niet genoemd mocht worden. Toen op 17 Juni 1847 de Maatschappij van Letterkunde haar jaarvergadering te Leiden hield sprak haar voorzitter Prof. Dr. M Siegenbeek, hem herdenkende: „Aan mij, die vroeger uit die verzameling meermalen het een en ander ter leen ontvangen had, kon die naam niet onbekend blijven ; doch ik meende, gedurende 's mans leven zijn geheim te moeten eerbiedigen. Nu echter, na zijn afsterven, zou ik, mijns achtens, van ondankbaarheid te beschuldigen zijn, indien ik, bij deze gelegenheid, den naam des edelen schenkers niet erkentelijk openbaarde. Voor 't overige strekken de tranen, door de behoeftigen op zijn graf geplengd, hem, in mijn en zeker ook in Uw oog, tot kostelijker sieraad, dan het ridderteken, waarmede hij, bij zijn leven mogt prijken” ¹⁾).

Deze belangrijke verzameling tooneelstukken was oorspronkelijk bijeen gebracht door zijn peetoom, Diderik baron van Leyden, en van hem geërfd waarna hij de collectie geregeld bijhield en uitbreidde. Overtuigd te handelen in den geest van den oorspronkelijken verzamelaar schonk hij de kostbare verzameling aan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Dat deze hiermede eene waardevolle aanwinst verkreeg blijkt voldoende uit de mededeeling

¹⁾ Bibliotheek over Leiden, no. 77752.

van den toenmaligen voorzitter in de Algemeene Konst- en Letterbode van 1841, no. 44, waarin hij zegt : „dat de collectie aan de Maatschappij geschonken vergeleken was met de als volledigst bekende verzameling van vroegeren tijd, die van den Heer J. van der Marck, waarvan de verkoop-catalogus in 1774 bij C. van Hoogeveen Jr. verscheen onder den titel „Naemrol der Nederduitsche Toneelspelen, enz., die f. 2376.12 opbracht” ¹⁾).

Op 24 September 1846 kwam Diderik van Leyden Gael te overlijden in het huis, waar hij nagenoeg zijn geheele leven had doorgebracht. Zijn weduwe kondigde zijn heengaan aan in de volgende bewoordingen ²⁾ :

„Heden overleed alhier, in den ouderdom van 71 jaren, de Wel-Edel Geboren Heer Diderik van Leyden Gael, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Oud Lid van den Raad dezer Stad, enz. Leiden, 24 September 1846.

Zouden onze couranten aan een zoo bekend stadgenoot een uitvoerig in memoriam hebben gewijd, niet de Leidsche Courant dier dagen, destijds nog een klein blaadje, dat met geen enkel woord dit overlijden memoreerde, noch een verslag gaf van de begrafenis, die plaats vond in den grafkelder no. 30 op de begraafplaats aan de Groenesteeg. Ongetwijfeld zal deze eenvoudig geweest zijn, in zijn geest, zooals van Leyden Gael door het leven ging.

Een anoniem dichter bezong zijn heengaan in de Ontboezeming ³⁾

bij het afsterven van den
Wel-Edel-Geboren-Heer Diderik van Leyden Gael,
op den 24sten September 1846.

Treur nu ! laat het hoofd vrij hangen ! Stedemaagd, zoo
[blij voorheen ;
Leg Uw harp en lier terzijde, hef uw klagt aan en geweën !
Dat uw tranen vrij daar vlieten, als een teeken van uw rouw ;
Wissel uwe maagdekleding met die van een weduwnvrouw !
Ja ! dat tooisel zal u voegen ; ja, die tranen zijn gewild ;

¹⁾ Siegenbeek. Handelingen Letterkunde 1847, blz. 21. Catalogus der Maatschappij der Nederl. Letterkunde 1887. dl. 1, blz. VI.

²⁾ Leidsche courant, Maandag 28 en Woensdag 30 September 1846, no. 116 en 117.

³⁾ Bibliotheek over Leiden, no. 10030.

Gij toch stort ze ter beweening van een Man, zoo vroom,
[zoo mild ;

Van een Christen, al wiens leven, aan het weldoen was gewijd,
Die zijn vreugd vond in het geven ; weldoen was zijn zaligheid.
Die naar Gods bevel der weduw strekte tot een hechten staf,
En van zijn bezitting weezen altijd in 't geloove gaf.
Die, naar 't voorbeeld van den Heiland, nedrig was van hart
[en zin,

En uit 't echt beginsel handeld', uit de reinste broedermin.
Wel niet in den bloei der jaren riep God hem van d'aarde af,
Maar te vroeg nog voor zoo velen daalt zijn lijk in 't somber
[graf !

Treurt dan vrij, Gij Stadgenooten, plengt een traan bij dit
[verlies !

Van hem, die uit zoo veel oogen, zooveel droeve tranen wiesch !

Maar Hij, die de wereld regelt, 't lot der menschen wijs beschikt,
En wat voor den sterfling goed is, naar Zijn liefde weegt en
[wikt ;

Hij, die God, Wien wij aanbidden, als een Vader eindloos goed
Die van harte nooit de menschen smart en rampen lijden doet ;
Hij, Wiens wegen zoo veel hooger, dan der menschen wegen
[zijn,

Wiens gedachten steeds zijn zuiver, Wiens bedoelingen steeds
[rein ;

God had zijne dagen, jaren, met een ruime hand geteld,
En nu 't einde van zijn leven naar Zijn wijsheid thans gesteld.
God ! wij danken u van harte, dat Gij 't leven hebt gerekt,
Van dien Man, die zoo veel and'ren tot een' zegen heeft ver-
[strekt !

Doe hem leven in de harten van den Stad- en Landgenoot !
Gael's gedachtenis blijv' gezegend, zij zijn name altijd groot !
Tranen zullen wel steeds vlieten, wat in jaren ook verloop' ;
Maar niet alles is verloren, want ons blijft, God dank! de Hoop
Die wij op zijn Weduw stellen ; wie de Heer nog sparen wil !
Dat zij veler tranen drooge, smarten van nog velen stil !
Eedle vrouw ! God blijv' Uw vader, Uw Beschermmer en Uw staf,
Blijv' Gij ook tot hulp dergenen, die Zijn Vaderhand U gaf.

Treurig en somber klonk de mare daar henen :
Gael is niet meer ! hij bezweek voor 't geweld

Van den dood, die, niet ziende op stand of op jaren,
In zijn ijzeren banden hem vast houdt gekneld.

Leyden was trotsch zoo een Man te bezitten,
Vroom en weldadig en nedrig en groot ;
Wien 't aan velen ten helper te wezen,
Nimmer tot last was, nimmer verdroot.

Rijkdom en eere had God hem gegeven ;
Achting en liefde bragt elk hem toe,
Arm en rijk gaf hem waardige hulde,
Hem die in 't goed doen nimmer was mûe.

Vriend van de menschen, wij betreuren Uw sterven !
Niet om u zelv', voor u is 't gewin !
Heerlijker toch is 't daarboven bij Christus,
't Aardsche is daar verwisseld in hemelschen zin !

Gij toch zijt zalig bij God in den hooge ;
Loon werd uw deel van uw Christelijk hart.
Engelen roemen u nu als hun broeder,
Nu zijt gij eeuwig ontheven van smart !

Wij treuren om hen, wien niet meer uw liefde,
Uw troost, uwe hulp zullen blijken op aard.
Ach ! waart gij, dierbre Vriend van de menschen,
Een aantal van jaren voor hen nog gespaard !

Mevrouw van Leyden Gael bleef na het overlijden van haar man in het pand Breestraat 125 wonen. Slecht ter been liet zij op hoogen leeftijd een groote beneden-achterkamer tot slaapkamer inrichten, zoodat zij geen trappen meer behoefde te loopen. De zomers bracht zij, evenals in den tijd toen haar man nog leefde, op hun buitenplaats Abtspoel door waarheen zij reed in de ouderwetsche equipage. In zijn verhalen uit vroeger tijd herinnerde de oude koster van het Groene Kerkje te Oegstgeest, A. van Konijnenburg, zich hoe de fraaie equipage van Mevrouw van Leyden Gael met gepruikte en gepoeierde palfreniers, staande op het achterbankje, het schoone Abtspoel kwam opgereden en ook anderen hadden hieraan herinneringen ¹⁾ en ²⁾.

¹⁾ De geslachten van Leyden en Gael door Ir. G. L. Driessen, Leiden, 1938, blz. 34.

²⁾ Leidsch Jaarboekje 1905, blz. LXXII.

Kort na haar huwelijk was mevrouw van Leyden Gael in een openbare functie gekozen, namelijk tot regentes van het Weeshuis of Heilige Geest Armen-, Wees- en Kinderhuis, welke functie zij vervulde van 1820—1843. En zooals zij met haar man met mildadige hand armen en behoeftigen had gesteund ging zij hiermede na diens overlijden voort tot dat ook voor haar het heengaan kwam.

Op 30 October **1862** overleed zij in het door haar bewoonde huis aan de Breestraat en twee dagen later werd haar overlijden door dezelfde personen, die dit zestien jaar terug bij het sterven van haar man hadden gedaan, bij den Burgerlijken Stand aangegeven ; ook thans kweten Mr. Pieter Glaudius Hubrecht ¹⁾ een verre neef en een harer drie executeuren-testamentair, en Jhr. Mr. Jacobus Nicolaas van Puttkammer ²⁾ „bekende”, zoon van den reeds genoemden gemeente-ontvanger, zich van deze taak. Haar broer maakte het overlijden met de volgende woorden bekend : ³⁾

Op den 30sten October 1862 is binnen Leyden overleden onze hartelijk geliefde zuster, Vrouwe Johanna van der Hoop, Douarière van den Wel-Edel-Geboren Heer Diderik van Leyden Gael, in den ouderdom van 79 jaren.

W. G. van der Hoop,
Uit aller naam.

Op 4 November d.a.v. werd haar stoffelijk overschot bij dat van haar man bijgezet. Eenige dagen later bevatte de Leidsche Courant ⁴⁾ een berichtje van den volgenden inhoud : „Volgens testamentaire beschikking van wijlen mevrouw van Leyden Gael, ontving dezer dagen de diaconie der Ned. Hervormde Gemeente een legaat van f. 1000.—, het H.G. of armen wees- en kinderkuis een legaat van f. 3000.— en het Geref. oude mannen- en vrouwenhuis een legaat van f. 2000.—, vrij van successierechten. Dit was het laatste

¹⁾ Mr. Pieter Glaudius Hubrecht, geb. Leiden 19.1.1805, burgemeester en secretaris van Leiderdorp 1829—1867, lid Gemeenteraad van Leiden 1844—1851, † 's-Gravenhage 20.g.1874.

²⁾ Jhr. Mr. Jacobus Nicolaas van Puttkammer, geb. Leiden 5.11.1799, gemeente-secretaris van Leiden 1839—1871, † aldaar 15.7.1873. Met hem stierf de Hollandsche tak van het geslacht uit.

³⁾ Leidsche courant, Maandag 3 en Woensdag 5 November **1862**, no. 132 en 133.

⁴⁾ Idem, Woensdag 19 November 1862, no. 139.

bewijs van haar goede hart voor de Leidsche armen en behoeftigen."

Behoudens deze legaten viel haar nalatenschap, die bruto f. 394.745.57⁵ bedroeg ten deel aan haar broeder en de kinderen van haar twee overleden zusters.

Korten tijd daarna werden het huis aan de Breestraat en de buitenplaats Abtspoel verkocht. In de Leidsche Courant van Maandag 2 Februari 1863, no. 14, lezen we de „Voorlopige aankondiging" daarvan. Op Zaterdag 14 Maart zou notaris Mr. H. Obreen bij opbod en Zaterdag 21 Maart (1863) bij afslag in het Heeren-Logement aan den Burg — hier werden destijds geregeld dergelijke verkooping en gehouden — in het openbaar verkoopen : Een kapitaal en zeer solide Heerenhuis met tuin, koetshuis en stalling te Leyden aan de Breestraat, wijk IV, no. 294 en 294 rood ; een hecht en sterk huis en erf, gelegen naast het vorige pand, genummerd 295 en en huis en erf, gelegen aan de Langebrug, wijk IV, no. 146. Voorts „de alleraangenaamst onder Oegstgeest nabij het Warmonderhek aan den Poelgeesterweg gelegen aanzienlijke buitenplaats Abtspoel met woonhuis, geteekend wijk III, no. 69, geschikt voor zomer- en winterverblijf, koetshuis en stalling, tuinmanswoning, broeyerijen, zwaar opgaand geboomte, boomgaard, houtgewas, vijvers, groot 9 bunder 89 roeden en 82 ellen, en verder de daarbij gelegen boerenwoning, genaamd Overveer, wijk III. no. 70, met stalling voor 44 koeien, wagenschuur, paardenstal, hooibergen, erf en warf, diverse partijen wei- en hooiland in den Ouden Hofpolder en Overveerschepolder, mitgaders watermolen, en een perceel land in den Morsebelpolder, te zamen groot ongeveer 40 bunder.

Uit de nadere aankondiging der verkooping in de Leidsche Courant van Vrijdag 13 Februari 1863, no. 19, worden wij meer gewaar en men leest daar, dat het huis aan de Breestraat 294 en 294 rood (thans no. 125) had een kostbare wit marmere vestibule en ruime gang, keurig „gestukeerd", twee ruime zij kamers, zeer groote zaal als suite en achterkamer daarnevens, beide uitziende in den tuin, allen geplafonneerd en van marmere schoorsteenmantels voorzien, alsmede klein boudoir aan den tuin met voliëre, voorts fraaye open trap, drie boven voorkamers, twee bovenachterkamers en drie kleine vertrekken, Dienstbodenkamer, spa-

tieuze zolder, beneden goede keuken en vele offices, zeer ruimen kelder, goed put- en regenwater en verder zeer vele gemakken en eindelijk koetshuis met stalling voor 4 paarden, waarboven ruime bibliotheekkamer en kabinetje met stookplaats.

Nog heden ten dage maakt het huis een statigen indruk. Uitwendig vertoont het beneden een breede deur met omlijsting en aan weerszijden twee ramen, waarboven twee étages van vijf ramen, waarvan het middelste van de eerste étage met een erker uitspringt. De vestibule met marmer en stucwerk en het fraaie trappenhuis zijn nog niets veranderd en geven een denkbeeld, hoe het huis er inwendig uitgezien zal hebben toen het bewoond was. De thans verwaarloosde tuin heeft nog eenige groote, lommerrijke boomen.

Ook van Abtspoel krijgen we een beeld door hetgeen ons in de aankondiging van den verkoop wordt medegedeeld. Het huis bevatte zeven kamers alle behangen en meerendeels van stookplaatsen voorzien, dienstbode- en provisiekamers, keuken, kelder, offices, schuur en bergplaatsen, koetshuis met hooizolder en stalling voor negen paarden en goede tuinmanswoning, groote bergschuur, uitgestrekte broeyerij en moestuin met stookkast, druivenkast, perzikken- en wijngaardmuren en schuttingen, boomgaard, verder smaakvol aangelegd Engelsch plantsoen, zwaar geboomte en heesters, vijvers en tuin.

Op de aangegeven dagen had de verkooping plaats ; in de Leidsche Courant van Woensdag 18 Maart 1863, no. 33, lezen we, dat het huis in bod gebracht was voor f. 13.500.—, Abtspoel voor f. 25.200.—. Het resultaat van den afslag vernemen we uit dezelfde courant van Woensdag 25 Maart 1863, no. 36. Het huis werd gekocht door den Heer P. L. C. Driessen voor f. 18.300.—, Overveer door Mr. G. Willink van Bennebroek voor f. 54.775.—, Abtspoel voor f. 25.500.— door J. A. Voorting te Haarlem. De Heer Driessen bewoonde het huis met zijne familie lange jaren. Na den stadhuisbrand van 12 Februari 1929 werd het gehuurd door de Gemeente Leiden ten behoeve van Gemeentewerken ; sedert had het huis verschillende bestemmingen van korter of langer duur. Abtspoel werd na den verkoop afgebroken, waarmede een der buitenplaatsen waaraan Leidens omgeving destijds zoo rijk was, verdween. Sic transit gloria mundi !

De uitgebreide bibliotheek, die naar we zagen opgesteld was in de kamer boven de stalgebouwen — tegenwoordig opslagplaats van de Firma B. Zijlstra, brandstoffenhandel, Langebrug 48—50, werd na overlijden van Mevrouw van Leyden Gael in het openbaar ten sterfhuize verkocht op zo tot 25 April 1863 door de boekhandelaren Gebrs. van der Hoek. De catalogus ¹⁾ van deze verkooping geeft ruim 2100 nummers, behalve de prentwerken, portretten en eenige schilderijen. Onder no. 39 wordt vermeld het Archief der Ambachtsheeren van Vlaardingen, Vlaardinger-Ambacht en Babberspolder, dat toen aangekocht werd door den toenmaligen Vlaardingschen burgemeester (1858-1883) Pieter Karel Drossaart, wiens erven het na zijn overlijden ten geschenke gaven aan het Vlaardingsche Gemeentebestuur, dat het voegde bij de verzamelingen ten gemeente-archiefe.

Toen in 1894 te Vlaardingen aan de tusschen de Oosthavenkade en den Binnensingel geprojecteerde straat, die later over den Binnensingel oostwaarts verlengd werd en die in haar geheele lengte liep over de in 1830 van den ambachtsheer aangekochte gronden, een naam moest worden gegeven, werd hieraan die van den laatsten Vlaardingschen ambachtsheer verbonden en kreeg deze straat bij raadsbesluit van 8 Juni 1894 den naam van Leyden Gaelstraat.

Zou het geen overweging verdienen den naam van den man, die zooveel voor Leiden heeft gedaan en eenige keeren op een moeilijk oogenblik een groot blijk van burgerzin gaf, te eeren door in zijn woonplaats ook eens een straat naar hem te noemen ?

Vlaardingen

M. C. SIGAL.

¹⁾ Aanwezig in het hierna te noemen archief.

EEN EN ANDER UIT DE GESCHIEDENIS VAN DEN TELEGRAAFDIENST TE LEIDEN

Bij schrijven no **114** van **20** October 1858 werd door de Kamer van Koophandel aan het Gemeentebestuur van Leiden, met het oog op de belangen zoowel van handeldrijvende- als van andere ingezetenen, de wensch te kennen gegeven, dat het Stadsbestuur bij het Gouvernement zou aandringen op de vestiging ter stede van een kantoor van den Rijkstelegraafdienst.

Alvorens over dit schrijven en de resultaten daarvan verder uit te weiden, is het tot beter begrip van wat volgen zal wellicht gewenscht, iets te vertellen over hetgeen aan de oprichting en de eerste uitvoering van den telegraafdienst hier te lande was voorafgegaan.

Bij de bestudeering van wat daaromtrent in voorhanden geschriften, in kamerverslagen en in de pers is te vinden, blijkt, dat sinds langen tijd behoefte bestond aan een snellere berichtenwisseling dan met de bestaande middelen, in casu de Posterijen, mogelijk was.

In **1835** wendde zekere F. VAN DIJCK te 's-Gravenhage zich met een request tot den Koning, waarin hij verzocht „om door middel van duiven, waarvan hij een til of kweekerij te Amsterdam heeft opgericht, met Londen en Parijs gemeenschap te houden”. De Kamer van Koophandel en de Stedelijke Regeering te Amsterdam achtten het echter in geen geval verkieselijk om deze onderneming aan te moedigen of te ondersteunen en de Minister was dezelfde meening toegedaan.

Merkwaardig voor de geschiedenis van den Telegraafdienst in ons land is in dit verband het K.B. van 19 Januari 1838 no. 99, dat hieronder gedeeltelijk wordt weergegeven.

„Het is niet te ontkennen, dat door correspondentiën met duiven en telegraphen het spel en de agiotage voornamelijk in de publieke fondsen zeer worden bevorderd en dat voor den eigenlijken handel van deze versnelde

manier van briefwisseling zeer weinig gebruik wordt gemaakt ; om welke reden dan ook de Minister van Justitie bij zijn rapport van den 4 Augustus 1835 no 55 van gevoelen is geweest, dat de onderneming eener duivenpost, waarvan toen de reden was, niet van Gouvernementswege behoorde te worden aangemoedigd of in de hand gewerkt.

Iets anders is het echter, zoodanige ondernemingen niet aan te moedigen, dan die stellig te verbieden en het schijnt eenigszins twijfelachtig of de voormelde redenen, welke krachtig genoeg waren om de ondersteuning dier correspondentiën te doen ontraden, ook tot een stellig verbod van genoegzaam gewigt zouden zijn, daar toch ook in sommige gevallen door de snelle overbrenging van belangrijke tijdingen aan den reëlen handel zeer groote oiensten zouden kunnen worden bewezen en dus een mogelijk doelmatig gebruik tegen het gevreesde misbruik zoude overstaan.

Voor zoover dus de belangen van den handel betreft, zoude naar het schijnt de zaak wel aan zichzelf kunnen worden overgelaten, te meer, omdat de kosten van zoodanige ondernemingen, vooral die van telegraphen te aanmerkelijk moeten zijn, om eene algemeene verbreiding derzelve te doen vooruit zien.

.
Daarenboven zoude de concurrentie voor iedereen geopend zijn, zoodat bij eenen al te grooten invloed der versnelde mededeeling alras soortgelijke ondernemingen zouden worden vermenigvuldigd en dus met opzicht tot den handel de eene door de andere ten slotte zoude worden onschadelijk gemaakt. Uit een ander oogpunt beschouwd is het echter waar, dat een onbepaalde toelating vooral van telegraphische correspondentien van bedenkelijken aard zoude kunnen zijn, indien het namelijk te duchten konde wezen, dat dezelve aan spanningen of kwade bedoelingen van politieken aard konden worden dienstbaar gemaakt”.

Uit dit K.B. blijkt duidelijk, dat men het belang van een snelle berichtenwisseling niet onderschatte, maar tevens, dat men toch wel wat huiverig was voor de gevolgen, waar-

toe deze berichtenwisseling, bij onbeperkte toelating, zou kunnen leiden.

Het doet ons wat wonderlijk aan, dat de z.g. duivenpost op één lijn wordt gesteld met het overbrengen van berichten per telegraaf; men houde evenwel in het oog, dat in het algemeen deze bij het groote publiek slechts bij name bekende telegrafie nog in de windselen lag en de kinderziekten nog lang niet te boven was gekomen. Wel had in 1793 de optische telegraaf van CLAUDE CHAPPE in Frankrijk ingang gevonden en was door de ontdekking van de dynamische electriciteit door GALVANI en VOLTA de eerste stoot gegeven in de richting, die leidde tot het bezigen van electrischen stroom voor het overbrengen van teekens, doch de practische bruikbaarheid van dit systeem werd eerst in 1832 door SAMUEL MORSE, met het naar hem genoemde toestel, verkregen. Immers dit toestel bracht blijvende teekens voort; aanvankelijk in reliëfdruk, wat echter vooral bij slecht licht uitermate vermoeiend voor de oogen was, later, bij toepassing van het inkschijfje, in duidelijk leesbaar morseschrift.

In Engeland was in 1835 de electra-magnetische telegraaf langs de lijn van de Great Western Railway toegepast en sedert 1845 achtereenvolgens in verschillende landen van het continent. In Juni van hetzelfde jaar verkreeg hier te lande de H. 1 J. S. M. concessie -voor den aanleg van een telegraaflijn langs den spoorweg Amsterdam-Haarlem, welke lijn, bij het gereedkomen van het traject Haarlem-Rotterdam in 1847, tot laatstgenoemde plaats werd doorgetrokken en het was niet dan schoorvoetend, dat bij K.B. no. 36 van 19 December 1847 ¹⁾ de Regeering er toe overging aan de H. 1 J. S. M. vergunning te verleen en deze lijn tevens voor het publiek verkeer open te stellen.

Tegen dit K.B. werd heftig geageerd; men sla er het „Weekblad van het Recht” no. 887 van 17 Februari 1848 maar eens op na. Het werd niet alleen als onwettig en ongrondwettig, maar zelfs als onrechtvaardig, onstaatkundig, onverstandig en onzedelijk gequalificeerd.

Het zou ons te ver voeren hierop dieper in te gaan; trouwens de ervaring heeft bewezen, dat de tegenstanders met hun al te groote bezorgdheid hebben misgetast.

¹⁾ Omschreven in K.B. no. 79 van 8 December 1847 (Staatsbl. no. 72).

Op 5 December 1851 was een wetsontwerp ingediend „tot regeling der gemeenschap door electra-magnetische telegraphen”, dat nagenoeg zonder wijziging op 7 Maart 1852 (Staatsblad no. 48) tot wet verheven werd, en op 1 December van dit jaar werd de Rijkstelegraafdienst, zij het zeer onvoldoende toegerust (er waren slechts 13 telegrafisten beschikbaar), op de kantoren Amsterdam, Breda, Dordrecht, 's-Gravenhage en Rotterdam opengesteld. De kantoren Dordrecht en Breda moesten evenwel op 8 December d.a.v. wegens gebrek aan voldoende bekwaam personeel voorloepig weder worden gesloten. Successievelijk werd met den aanleg van nieuwe en de overneming van reeds bestaande particuliere lijnen, alsmede de vestiging van telegraafkantoren voortgegaan en bij de indiening van het in den aanvang van deze bijdrage genoemde request waren reeds 54 plaatsen, waaronder vele minder belangrijk dan Leiden, bij het Rijkstelegraafnet aangesloten.

Men zal zich terecht afvragen, w.at de oorzaak was, dat te Leiden eerst in October 1858, dus ruim zes jaar na de opening van den Rijkstelegraafdienst, de eerste pogingen werden aangewend tot verkrijging ter plaatse van een Rijkstelegraafkantoor.

De verklaring hiervoor moet worden gezocht in de sedert 1847 bestaande mogelijkheid, om via de lijnen van de H. 1 J. S. M. telegrammen te wisselen met de aan den spoorweg gelegen plaatsen, die naderhand via de Rijkslijnen met de achtereenvolgens opgerichte Rijkskantoren werden verbonden. Hierdoor verkeerde men te Leiden reeds van den aanvang af in een gunstige positie. Er waren echter bezwaren aan verbonden en het waren juist deze, die aanleiding gaven tot bovenbedoeld request.

In de eerste plaats lag het station, waar men zijn telegrammen moest aanbieden, buiten de stad; voorts voorzag de dienst der H. 1 J. S. M. niet ten volle in de behoefte aan een snelle berichtenwisseling, mede al door de omstandigheid, dat de particuliere telegrammen in volgorde werden overgeseind na de dienstberichten der spoorwegen, hetgeen vanzelfsprekend tot vertraging leidde en ten slotte moest men voor een telegram, bestemd voor een kantoor niet aan den spoorweg gelegen, dubbel tarief betalen, nl. eenmaal voor de overbrenging van het bericht langs de lijnen der Maat-

St. Catharina-Gasthuis, zijde Breestraat

(Afb. Gemeente-Archief)

schappij en eenmaal voor de overbrenging langs de lijnen van den Rijkstelegraafdienst. Het was dus wel degelijk in het belang van het publiek, dat men te Leiden, in het centrum der stad, tot de oprichting van een Rijkstelegraafkantoor wenschte te komen.

Het Rijk nam echter geen risico. Ten einde een gunstige beslissing te verkrijgen, diende de stad te zorgen voor een geschikte localiteit en na het eerste proefjaar garant te zijn voor een minimum opbrengst van f 1500 per jaar. Voor aanleg en onderhoud van toestellen en lijnen zorgde de Staat.

Volgens officieel verslag waren aan het station te Leiden in 1857 verzonden 1726 en ontvangen 1851 telegrammen, zoodat de stad zich voor de minimale opbrengst niet bezorgd behoefde te maken, temeer niet, omdat door toename van het aantal Rijkskantoren en het enkelvoudige tarief te verwachten was, dat het verkeer en daarmee de opbrengst zou stijgen.

Het oordeel van B. en W. luidde gunstig ¹⁾. De bezwaren voor de Gemeente werden van weinig, en de voordeelen voor de ingezetenen van groot belang geacht. Een geschikte localiteit zou zonder veel kosten kunnen worden gevonden in het St. Catharina-Gasthuis aan de Breestraat en zoo was het mogelijk, dat op 15 Mei 1859 het Rijkstelegraafkantoor te Leiden met beperkten dagdienst (op werkdagen van **9-12** en van 2-7 en des Zondags van 2-7) voor het publiek kon worden opengesteld. Tot eerstaanwezend-ambtenaar werd benoemd de telegrafist 2e klasse J. F. KRIEGER, van Arnhem ²⁾.

In de Leidsche Courant van **18** Mei 1859, no. 59 troffen we het volgende bericht aan :

„Bij de opening van een rijkstelegraafkantoor alhier is het zeker niet overbodig te achten de opmerkzaamheid van de belanghebbenden met een enkel woord op eenige reglementaire bepalingen van den rijkstelegraaf te vestigen. De berigten moeten aan het kantoor worden aangeboden in duidelijk leesbaar, onuitwischbaar schrift,

¹⁾ Gemeente-archief : Deliberatien van den Gemeenteraad 26/7—30/12 1858, N. fol. 41 verso.

²⁾ Zie o.a. Leidsche Courant van 11 Mei 1859, no. 56 en van 13 Mei 1859, no. 57.

zonder doorhalingen, afkortingen of overschrijvingen ; het adres bovenaan, daarna (zoo dit noodig is) de opgave dat het antwoord betaald is, met aanduiding van het aantal woorden, dat het antwoord zal kunnen bevatten, dan het berigt zelf en tenslotte de handteekening van den afzender. Wil men een berigt naar een plaats gezonden hebben, alwaar geen telegraafkantoor gevestigd is, dan vermeldt men achter het adres de wijze van bezorging van het naastbijgelegen kantoor per post, per bode, of per estafette.

Den telegraafbeambten is het streng verboden, berigten die niet in den voorgeschreven vorm zijn, aan te nemen. Op het kantoor bestaat gelegenheid de berigten te schrijven ; men vindt daar te dien einde de noodige schrijfbehoeften en gedrukte modellen ter invulling, terwijl men aldaar alle inlichtingen omtrent de verzending en de tariefsbepalingen kan bekomen."

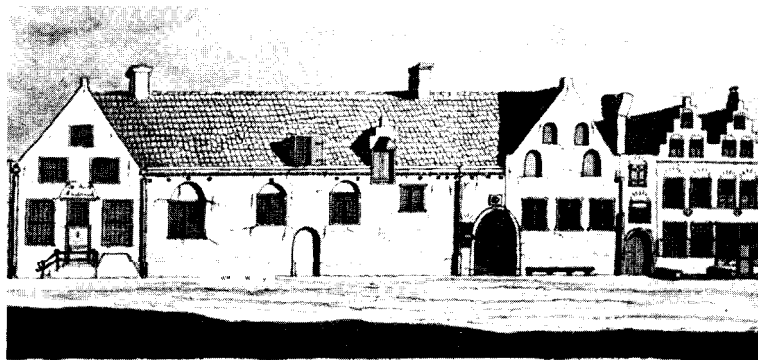
Dat de verwachting van B. en W. ten aanzien van de geldelijke opbrengst van het Telegraafkantoor niet beschaamd werd, blijkt uit de missive van den Minister van Binnenlandse Zaken, 6e afd. no. 142, van 18 Februari 1862, waarbij werd medegedeeld, dat het Rijkstelegraafkantoor te Leiden over 1861 de som van f. 3205.45 had opgebracht ¹⁾.

Op 20 Februari 1861 (Missive B. en W. no 151) werd om invoering van volledigen dagdienst verzocht, doch wegens gebrek aan personeel moest hiervan voorloopig worden afgezien. Na herhaald verzoek op 26 Februari 1862 (Missive B. W. no 140) deelde de Minister op 22 April d.a.v. mede, dat hij de bestaande localiteit daarvoor niet geschikt achtte, zoodat plannen werden beraamd voor den bouw van een nieuwe telegraafkantoor voor rekening van de Gemeente.

Aan de achterzijde van het St. Catharina-Gasthuis (op de Aalmarkt) stond rechts van de poort die toegang gaf tot de Stadsgehoorzaal, een onbewoonbaar huis, dat niets opbracht ²⁾ en na afbraak van dit pand zou op het vrijkomend terrein het nieuwe kantoor, waarvan de teekening inmiddels door den Minister was goedgekeurd, verrijzen.

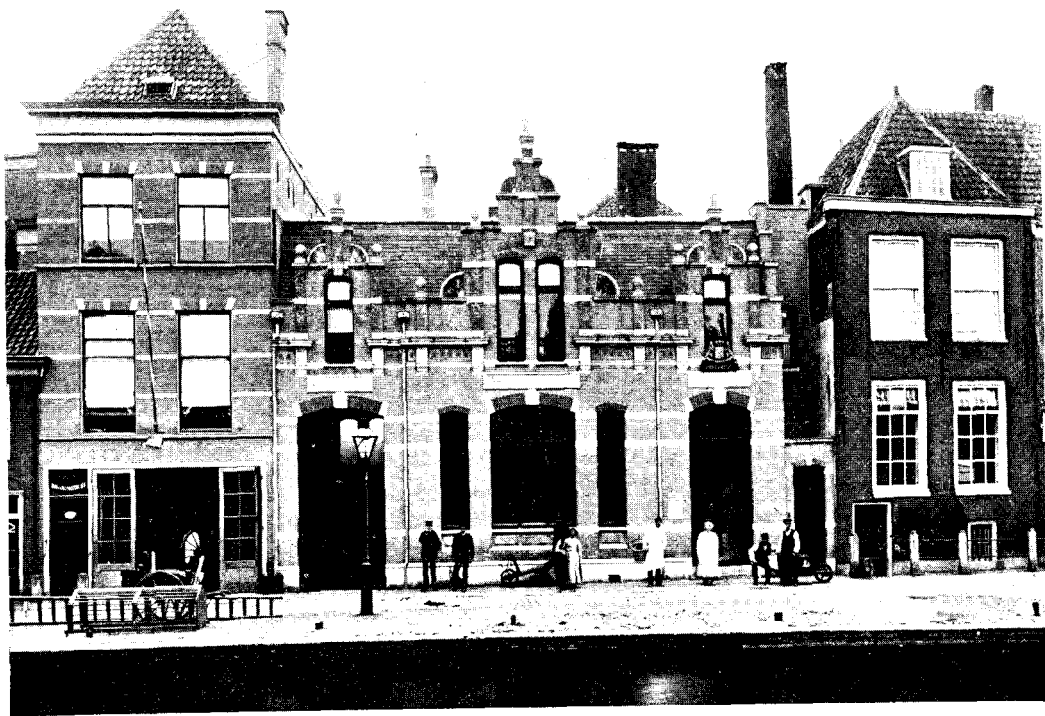
¹⁾ Gemeente-archief : Notulenboek R 2/1—30/6 1862.

²⁾ Volgens den stads-architect G. v. D. PAAUW ; hetgeen voor deze aardige oude gevel in de plaats kwam is gelukkig weer verdwenen!

St. Catharina-Gasthuis, zijde Aalmarkt, vóór den bouw van de school ;
ter plaatse van het huis met de trapgevels verrees in 1862 het Tele-
graaf-kantoor ; geheel links de Stads-Apotheek, thans Aalmarkt no. 11

(Afb. Gemeente-Archief)

Het oude Telegraafkantoor aan de Boommarkt (Bloemmarkt)

Het gebouw bevatte gelijkvloers : rechts een gang, waarnaast aan de straatzijde wat we tegenwoordig „de seinzaal” zouden noemen (een wel wat grootscheepsche benaming voor een vertrek van nog geen vijf ellen in het vierkant ; de stadsarchitect noemt het dan ook „de kamer voor de telegraaf”), daarachter, door een glazen wand gescheiden, de wachtkamer, (een portaal voor het publiek, zegt **VAN DER PAAUW**). Vervolgens de batterij- tevens, bestellerskamer, voorzien van stookplaats, gootsteen, kasten en een gelegenheid die we niet nader zullen aanduiden.

De bovenwoning, toegankelijk vanuit de poort naar de Gehoorzaal, bevatte voorkamer, achterkamer, kabinetje, keuken en een klein portaal met drie kasten.

De oude toegang naar de Gehoorzaal werd vervangen door een deur met bovenlicht en om de leelijke overdekking van de poort te maskeeren, zou daarboven een steen met het Gasthuiswapen worden aangebracht ¹⁾).

De kosten van dit alles werden „geciërd” op f **3100**, waarvan de helft noodig was voor het benedengedeelte en de andere helft voor de bovenwoning, die met ingang van **I Mei 1863** voor vijf jaar aan **KRIEGER** werd verhuurd voor f **120** onder beding, dat hij bij eventueele verplaatsing met het loopende kalenderkwartaal van de huur zou zijn ontslagen.

Zoo was de stad dus in het bezit gekomen van een voor dit doel speciaal gebouwd telegraafkantoor, dat op **I Januari 1863** voor het publiek kon worden opengesteld. Als tweede ambtenaar werd eveneens met **I Januari** naar hier verplaatst de telegrafist **J. P. H. HOFSTEDE**.

Het gebouw op de Aalmarkt heeft dienst gedaan tot **15 November 1889** op welken datum de in **1888** door het Kijk aangekochte woning op de Breestraat, tusschen het Postkantoor en de Studenten-societeit, door den Telegraafdienst werd betrokken. Ik heb hierover in het Leidsch Jaarboekje van **1943** reeds een en ander medegedeeld. De kantoorruimte was uiterst ondoelmatig, de ambtswoning vochtig en ongeriefelijk en „Minerva” was nu niet bepaald een rustige buurvrouw. Het scheen gebruikelijk te zijn, dat de studenten des avonds hun honden meenamen naar de societeit en het

¹⁾ Notulenboek R. 2/1—30/6 1862.

geblaf en gejank van deze dieren, die blijkbaar op de binnen-plaats werden ondergebracht, stoorde de omwonenden in hun welverdiende nachtrust. Denkt men zich hierbij het lawaai dat de zo HP gasmotor ten dienste van de electrische verlichting van „Minerva” veroorzaakte, dan kunnen we ons de verontwaardiging van Directeur **VRUGGINK** best voorstellen.

In 1895, bij de verbouwing van het Postkantoor, verhuisde de Telegraafdienst naar de Boommarkt, in het gebouw dat de meesten onzer zich nog wel zullen herinneren en dat in 1918 plaats moest maken voor het huidige telegraafkantoor.

Oegstgeest.

VAN VARIK.

BLADVULLING

EEN ZEEHAVEN BIJ KATWIJK

Het zal misschien velen bekend zijn, dat dit denkbeeld geenszins nieuw is. Immers **PIETER DE LA COURT** vestigde reeds de aandacht op de mogelijkheid van een zeehaven voor Leiden in : „’t Welvaren van Leiden”. Dit handschrift uit het jaar 1659 werd in **1911** door **FELIX DRIESSEN** uitgegeven.

In Cap. 18 leest men : „Of het niet mogelijk en is, voor Leiden een zeehaven, ende opening in zee te maecken.

, „Vermits dese schadelijke dwalingh, van d'onmogelij kheid der Negotie, onder andere onwaerheden oock presupponeerd, dat wij nooit geen zeehaven sullen kunnen maecken, dunkt het mij niet ongeraden, over soo een wichtige saeck, daer Leidens eeuwichdurend voordeel, en heil aengelegen zoude weesen, indien het selve konde werden gepraktiseert oock mijn gedaghten te laten gaen. enz. enz.

F. A. LE P.

DE GRAFKELDER VAN DE NED. HERV. KERK TE KOUDEKERK AAN DEN RIJN

In den zomer van het jaar 1937 kwam bij de restauratie van de Ned. Hervormde Kerk te Koudekerk ¹⁾ een kleine grafkelder aan het licht. Daar deze grafkelder weder aan het oog onttrokken is en voorloopig wel niet meer zal worden geopend, komt het mij goed voor de gegevens, die daarover bekend zijn geworden, in ons Jaarboekje vast te leggen.

De zich in het midden van het koor bevindende grafkelder, die is afgesloten met een zerk zonder eenige inscriptie, is, naar mij werd medegedeeld, ongeveer twee à drie meter lang en ruim anderhalven meter breed, terwijl men er juist rechtop in kan staan. Aan de smalle Westzijde is de wand betegeld met een gaaf tableau van blauwe tegels, waarop is afgebeeld in het midden een wereldbol, daarboven een zandlooper en terzijde, links, twee mannen(?)-figuren en rechts de dood. Het onderschrift luidt : MEMENTO MORI. Het geheel is een typisch Protestantsche afbeelding, die op de afgebeelde foto is weergegeven, de eenige, die van den grafkelder is vervaardigd. Rondom de beschreven voorstelling is een zware omlijsting van zwarte tegels aangebracht. Ook de andere wanden zijn betegeld, doch uitsluitend met witte tegels.

In den grafkelder werden vermolmden doodkisten met vergaan inhoud, alsmede een kistopschrift : „Weduwe Specht geboren Vossius overleden 1822”, aangetroffen.

De tegels geven den indruk in de 18de eeuw te zijn vervaardigd. De mogelijkheid bestaat evenwel, dat de grafkelder veel ouder is. Bij de restauratie van de kerk is het vermoeden uitgesproken — op grond, dat de ontdekte grafkelder in het koor gelegen is — dat de kelder oorspronkelijk voor een priestergraf heeft gediend en in lateren tijd een andere bestemming

¹⁾ Zie voor de beschrijving van de kerk het artikel van H. J. JESSE in Leidsch Jaarb. 1941, blz. 132.

heeft gevonden en dat toen ook de betegeling werd aangebracht.

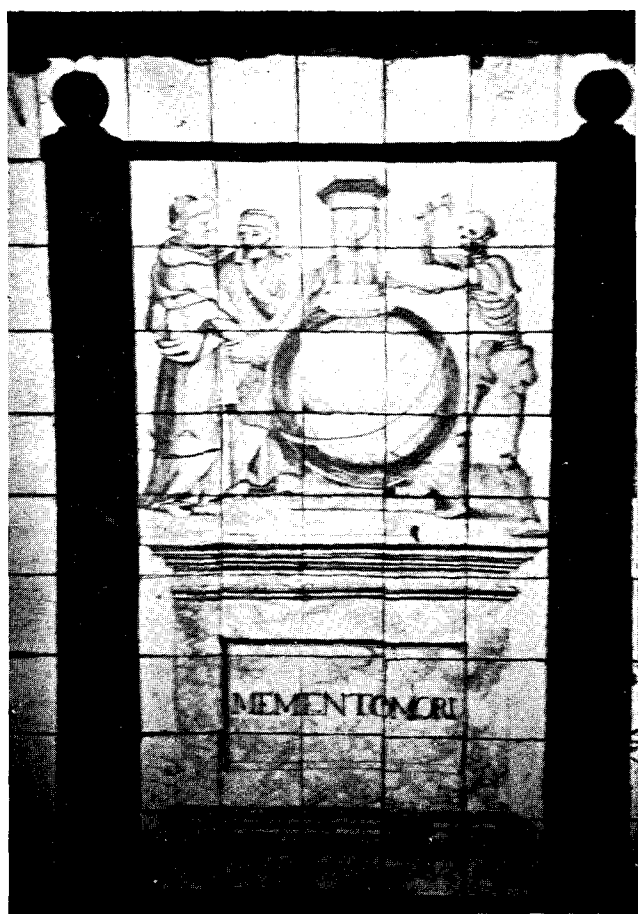
Blijkens een mededeeling van wijlen den heer W. M. C. REGT, den Alphenschen Archivaris, in „Ons Kerkblad, orgaan van de Ned. Herv. Gemeenten Hazerswoude en Koudekerk” van 30 Juli 1937, 1e Jaargang, no. zo, zijn de volgende personen in den grafkelder bijgezet :

1. JOHANNES HAZELKAMP, Schout en secretaris van Koudekerk, begraven 11 October 1782.
2. CLAZINA ANTONIA VOSSIUS, vrouw van JAN ANTON MURRAY, begraven 15 Januari 1793.
3. Kind van Ds. SIMON ELANT, begraven 9 Maart 1797.
4. GERARD SPOORS, begraven 10 November 1797.
5. PIETER SPOORS, begraven 16 Januari 1798.
6. Kind van HERMAN RIJSWIJK, begraven 17 Nov. 1798.
7. Vrouwe MARIA DULLOG, weduwe SWAEN, begraven 21 April 1801.
8. ELISABETH VAN DEN BRIEL, huisvrouw van Ds. ELAND, begraven 21 April 1801.
9. NICOLAAS HERMANUS VAN ASTEN, begraven 20 Juli 1804.
10. ANNA HENRIETTA MARSBACH, huisvrouw van NICOLAAS VOSSIUS, begraven 14 Augustus 1809.
11. Weduwe SPECHT, geboren VOSSIUS, begraven 1822.

Bij raadpleging van de daarvoor in aanmerking komende registers ¹⁾ zijn we er niet in geslaagd de door den heer REGT vermelde gegevens volledig te kunnen bevestigen. Slechts bij de personen, vermeld onder de nos. 1, 3, 6, 7 en 9, alsmede bij de bijzetting van KLAASJE ARIESZ Roodenburg op 31 Januari 1811, wordt uitdrukkelijk vermeld „in den kelder op het Choor”. Daarover bestaat dus geen twijfel. Bij de begravingen, vermeld onder 2, 4, 5 en 8 staat evenwel vermeld „op 't Choor”, „bijgezet” of „in den kelder”. Een dergelijke aantekening komt echter bij tal van andere begravingen voor. Bij de restauratie van de kerk is trouwens gebleken, dat er verschillende kleine grafkelders zijn geweest.

Hoewel bij de meeste begravingen omtrent het tijdstip, waarop dit plaats vond, niets wordt vermeld, was het toch

¹⁾ Lijsten der Dooden, die in de Kerk te Koudekerk begraven zijn, aanwezig in het kerkelijk archief en Register van begravenen, met aantekening van het verschuldigde kerkerecht, 1781 Juni—1820 Augustus 4, aanwezig op het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage.

De westelijke tegelwand van den tijdens de restauratie van de
Ned. Herv. Kerk te Koudekerk gevonden grafkelder

(Foto A. Miesog)

blijkbaar niet algemeen gebruikelijk om overdag te begraven. Bij verschillende bijzettingen vindt men nl. aangeteekend „in **avond** bijgezet” en bij enkele „in den kelder in den morgenstond”.

Uit de begravingen blijkt bovendien, dat men zich in **Koudekerk** niet heeft gehouden aan het bij publicatie van de Provisioneele Representanten van het Volk van Holland van den 8sten Juni 1795 bekend gemaakte verbod tot het begraven in de **kerken**, een voorschrift waaraan men trouwens in tal van plaatsen niet streng de hand heeft gehouden.

De gevonden grafkelder, die geheel intact is gebleven, dient niet verward te worden met den grafkelder, die zich bevindt onder de kapel van de VAN POELGEESTEN, het gedeelte der kerk, dat in verband met de kosten jammer genoeg niet kon worden gerestaureerd, waardoor bedoelde grafkelder, waarvan het bestaan bekend is, niet is geopend. Op dezen grafkelder doelde blijkbaar J. L. TERWEN in zijn beschrijving van de Koudekerker Kerk, waarin hij zegt, dat de kerk heeft „een koor, waarin men een afzonderlijke kapel vindt, die eenen nieuwen grafkelder van de Vrouwe der plaats bezit” ¹⁾. In de aangehaalde begraafregisters wordt éénmaal melding gemaakt van dezen grafkelder, nl. op 3 September 1793 toen het stoffelijk overschot van den **WelEdel.Gestr. Heer HENDRIK HOLTJUS LANS**, Vrijheer van Koudekerk, in den **kelder in de kapel** werd bijgezet.

Ook zijn weduwe, **ADRIANA CATHARINA VOSMAER**, overleden te Utrecht 21 Januari 1839, werd in dezen kelder bijgezet, Haar lijk werd per jacht van Utrecht naar **Koudekerk** vervoerd en aldaar in den avond van den 26sten Januari bij fakkellicht ter aarde besteld. ²⁾

Van den in 1937 gevonden grafkelder rept **TERWEN** niet.

De gegevens betreffende den beschreven grafkelder dank ik aan de heeren H. J. DE **KORT** te Hazerswoude-Rijndijk en A. **MIEG** te Oegstgeest.

A. **BICKER CAARTEN**.

¹⁾ J. L. TERWEN, Het Koninkrijk der Nederlanden, 1e deel (± 1856), blz. 174.

²⁾ W. M. C. REGT, Genealogie der familie **HOLTJUS**, Maandblad „De Nederl. Leeuw”, nr. 10 van 1904.

NAAR AANLEIDING VAN „HET OUDE KONINGSHUIS” TE SASSENHEIM ENZ.

(AANVULLINGEN EN CORRECTIES OP LEIDSCH JAARBOEKJE

1945, blz. 95 t/m. 126.)

Op blz. 99, regel 13, staat geschreven, dat niet schijnt achterhaald te kunnen worden, wie **ANTONIO's** gemalin is geweest. De heer H. **VAN WOERDEN** te Oegstgeest vestigt mijn aandacht op „Geschiedenis der Joden in Nederland”, deel 1, waarin (blz. 172) Dr. J. J. **DALBERG** schrijft :

„... **DON ANTONIO**, in 1534 geboren als zoon van **LODEWIJK VAN PORTUGAL**, hertog van **BÉJA** (broeder van **JOHAN** 111) en de Jodin **YOLANDA GOMEZ**. Bij **ANNA BARBOSA**, een Marraanse van lagere afkomst, kreeg hij een zoon, **EMANUEL**, prins-titulair van Portugal”.

In gelijken geest schrijft Mr. **IZAK PRINS** in „De vestiging der Marranen in Noord-Nederland in de XVIde eeuw”, blz. 126 en 127.

Op blz. 101, regel 5, staat 1663 i.p.v. 1603.

Op blz. 116, regel 17, staat 1799 i.p.v. 1779.

Op blz. 122, regel 6, staat vermeld, dat de heer **ENGELBERT HERMANUS KRUYFF**¹⁾ in het „Koningshuis” geboren is in 1865, terwijl op dezelfde bladzijde — regel 2 — wordt medegedeeld, dat **LEENDERT KRUYFF** (vader van E. H. **KRUYFF**) het huis (eerst) in 1885 betrokken heeft. De aandachtige lezer zal vóór de tweede alinea wel een vraagteken gezet hebben ! Met gebruikmaking van een mededeeling van den heer E. H. **KRUYFF**, dient de successie der bewoners enz. van het „Koningshuis” aldus gerectificeerd te worden :

Na den dood van Dr. **WILLET** verkochten diens erfenamen, in openbare veiling (1852), de geheele bezitting te Sassenheim aan een Goudsche sloopersfirma. Het huis werd echter niet

¹⁾ De Heer E. H. **Kruijff** overleed 18 Januari 1947. (R d.)

gesloopt ! In hetzelfde jaar werd èn land èn huis verkocht aan de heeren **KRUYFF**, die den grond bestemden voor bloembollenteelt en het huis verhuurden aan den kostschoolhouder **JOHANNES KAPTEYN**. De school bleef in het „Koningshuis” gevestigd tot 1864 of 1865 ; toen werd het huis betrokken door den heer **LEENDERT KRUYFF**, die er overleed in 1906. (Na 1864 of 1865 zette de heer **KAPTEYN** zijn kostschool waarschijnlijk voort in een ander huis te Sassenheim, waar hij op 24 December 1884 stierf.)

Haarlem, Augustus 1946.

H. W. M. VAN OS.

INHOUD

	Blz.
Een woord vooraf	5
Vereeniging „Oud-Leiden”	7
Musea, monumenten enz. te Leiden	10
Jaarverslag 1946.	12
Korte kroniek van Leiden e.o. van 1946	16
In Memoriam M. G. Verwey, door Mr. S. MOK	31
In Memoriam Ir. F. H. E. Guljé , door Dr. L. G. KORTENHORST	33
In Memoriam Dr. C. M. de Haas, door Dr. A. M. SMIT	35
In Memoriam Prof. Dr. H. M. van Nes , door Dr. F. J. FOKKEMA	37
In Memoriam Roeland de Wilde, door W. VAN DER LAAN	39
In Memoriam H. W. Tieleman, door H. H. TIELEMAN	41
Heeft in Leiden een Romeinsch castellum gelegen? , door Dr. W. C. BRAAT	43
Het klooster Roma, door C. J. KORTENBACH	48
Een klein oudheidkundig onderzoek op het terrein der voormalige abdij van Rijnsburg, door Dr. W. C. BRAAT	67
Vondsten op het voormalig abdijterrein te Rijnsburg, door W. GLAS- BERGEN A. zn.	77
De bouwgeschiedenis van het Rijksprentenkabinet, door A. VAN DER VORST	82
Een kortstondig geluk, door Mr. R. v. RIJEN	99
Een bezoek aan Leiden in 1697, door A. BICKER CAARTEN	107
Het priestergraf te Warmond, door F. A. LE POOLE	112
Een drinkgebruik in Hollandsch polderland in oude tijden, door W. F. VAN DER BURGH	115
Trekschuit-genoegens in 1773, door H. A. HÖWELER	127
Diderik van Leyden Gael, door M. C. SIGAL	130
Een en ander uit de geschiedenis van den telegraafdienst te Leiden, door W. J. VAN VARIK	147
De grafkelder van de Ned.-Hervormde Kerk te Koudekerk a.d. Rijn, door A. BICKER CAARTEN	155
Naar aanleiding van „het oude Koningshuis” te Sassenheim, door H. W. M. VAN OS	158